

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

144944

PARASAL BİRLİK, AVRUPA PARA SİSTEMİ
VE
TÜRKİYE ÜZERİNE ETKİLERİ

144944

MASTER TEZİ

Hazırlayan
Emriye GÜMÜŞ

Tez Danışmanı
Prof.Dr. M. Tuba ONGUN

Ankara, 2004

ÖNSÖZ

Dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak, uluslararası para sistemi de değişimlere uğramıştır. II.Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) siyasi ve ekonomik açıdan tüm dünyada önemi ve gücünü arttıran Bretton Woods Sistemi, 1970'li yıllarda dünya ekonomisinde yaşanan dalgalanmaların ve krizlerin baskısına dayanamayarak tarihe karışmıştır. Ancak, ABD Doları¹ uluslararası para sistemindeki ağırlığını sürdürmüştür.

II.Dünya Savaşı sonrasında, barış ortamını kurmak ve bir bütün olmak yolunda adımlar atan Avrupa, ekonomik işbirliğinin de temellerini atarak, 1969 La Haye Avrupa Zirvesi'nde Ekonomik ve Parasal Birlik kurulması öngörmüştür. Bu amaca giden süreçte 1979'da Avrupa Para Sistemi (APS) oluşturulmuş, 1990'lı yıllarda da aşama aşama Avrupa Parasal Birliği (APB) tesis edilmiş ve Euro 1999'da kaydi olarak, 2002'de de fiilen doğmuştur. Günümüzde uluslararası para sistemi tek paraya dayanan bir sistem olmaktan çıkıp, para alanlarından oluşan bir sistem olma yoluna girmiştir. Euro'nun fiilen doğuşu ile dünya tarihinde de bir ilk gerçekleşmiş, tarihte ilk kez bağımsız devletler ulusal paralarından vazgeçmenin de ötesinde, parasal alandaki tüm yetkilerini de uluslarüstü bir kuruma, Avrupa Merkez Bankası'na devretmişlerdir.

Euro yürürlüğe girdikten sonra, sadece üye ülkeler nezdinde değil, uluslararası sistemde de etkilerini hemen göstermiş ve Dolar'dan sonra uluslararası işlemlerde en çok kullanılan para haline gelmiştir. Euro, sistemde bu derece önemli bir para haline geldikten sonra, APB'nin gözleri üzerine daha fazla çekmesi de kaçınılmazdır. Bu aşamadan sonra, APB'de uygulanacak her bir politika tüm ülkeleri daha fazla etkileyecek ve ilgilendirecektir. Ticaretinin neredeyse yarısından fazlasını Avrupa Birliği ülkeleri ile yapan, yabancı döviz rezervlerinin büyük kısmı Euro cinsinden olan, sosyal, siyasi ve ekonomik

¹ Bundan sonra çalışmada aksi belirtilmedikçe, ABD Doları'ndan Dolar olarak bahsedilecektir.

açından çok sıkı bağları olan Türkiye'nin de bu gelişmelerden en çok etkilenecek ülkelerden biri olması sistemin doğal bir sonucudur. Avrupa Birliği'nin bir parçası olma yolundaki girişimleri 1959 yılına dek uzanan Türkiye, APB'ni de iyi anlamak ve ileride AB'ye girmesi ve koşulları sağlaması halinde APB'ye dahil olup, olmamak gibi bir durumla karşılaşması halinde bu kararı bilinçli vermek durumundadır.

Bana bu çalışmam sırasında karşılaştığım her zorlukta sonsuz bir hoşgörü ve sabırla yaklaşan, kendime güvenimi yitirdiğim ve hak edilmiş sert özeleştiriler yapmaya başladığım zamanlarda dahi bana olan güvenini sürekli hissettirerek, bilgi ve desteği ile güç veren kıymetli hocam, tez danışmanım Prof. Dr. M.Tuba ONGUN'a ; her zaman arkamda hissettiğim tek tek isimlerini sayamayacağım, Gazi Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü hocalarıma; iyi bir örnek ve hoca olmanın ötesinde, her türlü sıkıntıyı paylaşan, bana kendinden çok şey katan sevgili hocam Doç.Dr.Ufuk SERDAROĞLU'na; desteklerini sürekli hissettiğim değerli hocalarım Prof.Dr.Nurcan ÖZKAPLAN, Yrd.Doç.Dr.İbrahim TOKATLIOĞLU, Arş.Gör.Semiha KAYA ve Arş.Gör.Cemil ÇİFTÇİ'ye; yüksek lisans dersi esnasında sorduğu bir soru ile farkında olmadan böyle güzel bir konuyu seçmemde vesile olan değerli hocam Doç.Dr. Selahattin TOGAY'a; Ekonomi Yaz Seminerleri kapsamındaki derslerinde verdikleri faydalı bilgilerin yanı sıra, ders saatlerinin dışında da sorularımı büyük bir sabırla karşılayan, bilgilerini ve görüşlerini paylaşmaktan sıkılmayan sayın hocalarım Prof.Dr.İrfan CİVÇİR ve Prof.Dr.Erdinç TELATAR'a; sıkıntılı anlarımda beni telkin ederek, yanımda olan arkadaşlarıma, özellikle Arş.Gör.Halil TUNCA'ya;her zaman olduğu gibi çalışmam sırasında da hep destek olan sevgili anneme, babama ve her şeyi paylaştığı gibi çalışmanın sıkıntılarını paylaşmakta da en büyük payı alan ama hiçbir zaman şikayet etmeden yardımcı olmak için elinden geleni yapan, hoşgörüsü, sevgisi, bana duyduğu güven ile en büyük destekçim olan nişanlım Cihat ULU'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Emriye GÜMÜŞ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR CETVELİ.....	v
TABLO ve ŞEKİLLER DİZİNİ	vi

GİRİŞ.....	1
------------	---

BÖLÜM I

OPTİMUM PARA BİRLİĞİ TEORİSİ

I.1. PARASAL BİRLİK.....	4
I.1.1. Optimum Para Birliği Teorisi'nin Gelişimi.....	8
I.1.1.1. Giriş.....	8
I.1.1.2. Geleneksel Yaklaşım.....	11
I.1.1.3. Eleştiriler ve Alternatif Yaklaşımlar.....	20
I.2. PARASAL BİRLİĞİN YARARLARI VE MALİYETİ.....	27
I.2.1. Parasal Birliğin Yararı.....	27
I.2.2. Parasal Birliğin Maliyeti.....	31
I.2.3. Maliyet-Yararların Karşılaştırılması ve Genel Değerlendirme.....	34

BÖLÜM II

AVRUPA PARASAL BİRLİĞİ

II.1. 1970Lİ YILLARDA ULUSLARARASI PARA SİSTEMİ.....	37
II.2. AVRUPA PARASAL BİRLİĞİ'NE UZANAN SÜREÇ.....	39
II.3. OPTİMUM PARA ALANI TEORİSİ İŞİĞİNDA APB.....	45
II.3.1. Genel Değerlendirme.....	45

II.3.2. Maliye ve Para Politikası.....	46
II.3.3. APB Optimum Para Bölgesi midir ?.....	50

BÖLÜM III

AVRUPA PARASAL BİRLİĞİ VE TÜRKİYE

III.1. DÜNYA EKONOMİSİ İÇERİSİNDE EURO-12 ALANININ YERİ.....	67
III.2. TÜRKİYE'NİN AB VE EURO-12 ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ.....	69
III.2.1. Türkiye ve AB İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi	69
III.2.2. AB Genişleme Stratejisi ve Türkiye.....	74
III.2.3. 2003 İlerleme Raporu ve Türkiye Ekonomisindeki Son Durum..	83
III.2.4. Avrupa Parasal Birliği'nin Genel Olarak Türkiye Ekonomisi Üzerine Muhtemel Etkileri.....	86
III.3. OPA TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE YENİ ÜYELER ve TÜRKİYE.....	93
III.3.1. Yeni Üyeler ve APB.....	93
III.3.2. Model.....	96
III.3.2.1. Modelin Tanımlanması.....	99
III.3.2.2. Veriler.....	108
III.3.3. Uygulama.....	111
SONUÇ.....	115
EKLER.....	117
KAYNAKÇA.....	132
ÖZET.....	143
ABSTRACT.....	144

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AICGS	: The American Institute for Contemporary German Studies
AMB	: Avrupa Merkez Bankası
APE	: Avrupa Para Enstitüsü
APB	: Avrupa Parasal Birliği
APS	: Avrupa Para Sistemi
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
BEA	: Bureau of Economic Analysis
CEPR	: The Center for Economic Policy Research
ECB	: European Central Bank
ECU	: European Currency Union
ed.	: Editör
EMU	: European Monetary Union
EU	: European Union
GSMH	: Gayrı Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla
İKV	: İktisadi Kalkınma Vakfı
MDA	: Merkezi ve Doğu Avrupa
NBER	: National Bureau of Economic Research
No.	: Numero
NN	: Neutral Network
OLS	: Ordinary Least Squares
OPA	: Optimum Para Alanı
SGP	: Stability and Growth Pact
SVAR	: Structural Vector Auto Regression
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi

TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
VAR	: Vector Auto Regression
Vol.	: Volume
WP	: Working Papers
Yay.	: Yayını

TABLO ve ŞEKİLLER CETVELİ

Grafik.3.1. Yeni Üye ve Aday Ülkelerin (Kamu Borcu/GSYİH) Oranları.....	86
Grafik.3.2. 2002-3.Dönem İtibariyle Dış Borç Döviz Kompozisyonu.....	92
Şekil.1.1. B'den A'ya Talep Kayması.....	12
Şekil.3.1. Toplam Talep – Toplam Arz Modeli.....	97
Tablo 2.1. AB'nin Tarihsel Gelişim Tablosu.....	40
Tablo 2.2. Avrupa Parasal Birliği (APB) ve Euro'ya Geçiş.....	42
Tablo 3.1. Bazı Gelişmiş Ülkelerin 2002 İtibarıyla GSYİH, İhracat ve Nüfus Açısından Dünyadaki Yerleri.....	67
Tablo 3.2. Diğer Ülkelerle Karşılaştırmalı Olarak Türkiye İçin 2000 Yılına Ait Bazı Anahtar Göstergeler.....	78
Tablo 3.3. Aday Ülkelere Dair Bazı Temel Göstergeler, 2002.....	79
Tablo 3.4. Ticari İlişkiler,2001.....	79
Tablo 3.5. 1998-2002 Arası Türkiye'ye İlişkin Bazı Veriler.....	85
Tablo 3.6. Türkiye'nin Dış Ticaretinde AB Ve ABD'nin Payının Gelişimi 1993- 2003 (%Olarak).....	88
Tablo.3.7. Türkiye'nin Dış Borcunun Döviz Kompozisyonu (%).....	91
Tablo.3.8. Modelde Yer Alan Ülkeler İçin Temel İstatistikler.....	109
Tablo.3.9. Modelde Yer Alan Ülkelerin Büyüme Oranlarına İlişkin Korelasyon Katsayıları.....	110
Tablo.3.10. Modelde Yer Alan Ülkelerin Enflasyon Oranlarına İlişkin Korelasyon Katsayıları.....	111
Tablo.3.11. Modelde Yer Alan Ülkeler Arasındaki Talep Şoklarına İlişkin Korelasyon Katsayıları.....	113
Tablo.3.12. Modelde Yer Alan Ülkeler Arasındaki Arz Şoklarına İlişkin Korelasyon Katsayıları.....	114

GİRİŞ

Dünyanın oldukça hızlı bir küreselleşme süreci ile karşı karşıya olduğu, ekonomik, parasal ve siyasi birliklere kayıtsız kalmanın mümkün olmadığı günümüzde, bunun en ileri örneklerinden biri de Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği'dir. Bu oluşum sadece Avrupa Birliği(AB) ile yakın ilişkiler içerisinde olan ülke ekonomileri için değil, aynı zamanda temsil ettiği ülkelerin ekonomik gücüne paralel bir şekilde uluslararası rezerv olarak üstlenebileceği rol de göz önüne alınınca, tüm dünya ekonomisi ve uluslararası para sistemi açısından da oldukça önemli bir oluşumdur. AB'ne giriş için müzakere tarihi bekleyen, Gümrük Birliği'ni gerçekleştirmiş, dış ticaretinin oldukça önemli bir kısmını AB ülkeleri ile gerçekleştiren; özetle hem ekonomik hem de mali açıdan AB ile yakın ilişkiler içerisinde bulunan Türkiye açısından da oldukça önemli olduğu açıktır. Ancak AB'ye girmek demek, Avrupa Parasal Birliği'ne (APB) de girmek anlamına gelmemektedir. Hali hazırda AB-15¹ ülkelerinin on iki tanesi APB'ye dahildir. Gerekli koşulları sağladıkları halde İngiltere ve Danimarka APB'ye katılmamıştır. İlk etapta koşulları sağlayamadığından dolayı APB dışında kalan İsveç de, koşulları sağladıktan sonra yapılan referandumda yeterli kamuoyu desteğini alamayarak APB dışında kalmaya devam etmiştir. İşte APB'ye katılıp, katılmamak gibi bir karar verme aşamasına gelindiğinde, nelerin göz önünde bulundurulması gerekeceği sorusunun cevaplarını, temellerini 1960'lı yıllarda Mundell'in attığı Optimum Para Alanı teorisi vermeye çalışmaktadır. Her teori gibi, bu cevapları ararken, teorinin gelişip, farklı aşamalar geçirmesi de kaçınılmazdır.

Bu çalışmanın amacı, Optimum Para Alanı teorisi çerçevesinde APB'nin optimum bir para alanı olup olmadığına dair yapılan ampirik çalışmaların ışığında, AB'ne 2004'de katılan yeni üyeler ile Türkiye'nin

¹ 2004'deki son genişlemeden önceki AB üyelerini ifade eden bir kısaltmadır.

karşılaştırılmasıdır. Bu amaç çerçevesinde, çalışmanın içeriği şu şekilde belirlenmiştir:

Birinci bölümde, parasal birlik kavramı ve optimum para alanına dair teorik açıklamalar yer almaktadır. Optimum Para Alanı (OPA) teorisinin gelişim aşamaları da göz önünde bulundurularak, parasal birlik oluşturma yönündeki eğilimlerin artma nedenleri ile parasal birliğin olumlu ve olumsuz yönleri ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise, Avrupa Para Birliği'ne kadar yaşanan süreç kısaca ekonomik ve parasal birlik çerçevesinde ele alınmıştır. Konunun özünden uzaklaşmamak ve daha önce yapılmış olan benzer çalışmalarda oldukça geniş bir şekilde ele alındığı için, tekrarlara düşmemek amacıyla Avrupa Birliği'nin tarihsel gelişimi ve parasal birlik dışındaki unsurlar detaylı olarak ele alınmaktan kaçınılmıştır. Çalışmanın konusu açısından önemli olduğu düşünülen konular üzerinde durulmuştur ki; bunların başında da Avrupa Parasal Birliği'nin optimum bir para alanı olup olmadığına dair yapılan ampirik çalışmalar gelmektedir.

Üçüncü ve son bölümde ise, Avrupa Parasal Birliği ve Türkiye ilişkileri; tarihsel gelişimi ve Avrupa Birliği genişleme stratejisi ele alındıktan sonra, Türkiye Ekonomisi'ndeki son durum incelenerek; Avrupa Parasal Birliği'nin Türkiye Ekonomisi üzerine muhtemel etkileri genel olarak irdelenmiştir. Mayıs 2004 tarihinde gerçekleşen, bugüne kadar Avrupa Birliği'nin yaşadığı en büyük genişleme kapsamında Merkez ve Doğu Avrupa (MDA) ülkelerinin birliğe katılımı üzerine yapılan çalışmalara değinilmiş ve bu ülkelerden uygun veri setlerine ulaşılabilenler ile Türkiye arasındaki şoklar, Optimum Para Alanı teorisi çerçevesinde, Yapısal VAR (Structural Vector Auto Regression-SVAR) analiziyle incelenmiştir. Şokların incelenmesinin ardında yatan

ekonomik yaklaşım ise, Optimum Para Alanı teorisinin, bir parasal birliğin optimum olması için üye ülkeler arasındaki şokların simetrik olması gerekliliğine dair ortaya koyduğu görüştür. İkinci bölümde, Avrupa Parasal Birliği'nin optimum bir para alanı olup olmadığına dair yapılan çalışmaların anlatıldığı kısımda da görüleceği üzere, genişleme öncesi ülkeleri ele alan bir çok çalışma bulunduğu ve yine en yeni üyeler bu ülkeler olduğundan, Türkiye için karşılaştırmada daha anlamlı olacağı düşünülerek modelin kapsayacağı ülkeler bu şekilde yeni üyeler olarak belirlenmiştir. Bu ülkeler, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya ve Macaristan'dır. Ancak yine de, eski üyelerle karşılaştırmaların da gerekeceği düşünülerek, Fransa ve Yunanistan da çalışmaya eklenmiştir. Üçüncü bölümden sonra da, tüm çalışmayı değerlendiren sonuç bölümü yer almaktadır.

BÖLÜM I

OPTİMUM PARA BİRLİĞİ TEORİSİ

I.1. PARASAL BİRLİK

Bağımsız ülkelerin sayısının ve bunların ekonomileri arasındaki bütünleşme derecesinin artmakta olduğu günümüz dünyasında, çok sayıda ülkeyi kapsayan para birliklerinin olması kaçınılmazdır. Çünkü mevcut ülke sayısına göre optimum para birimlerinin sayısı daha azdır. Bu durumda hangi ülkelerin para alanları oluşturması gerektiği sorusunun cevabını araştırırken literatürde ilk karşımıza çıkan isim Mundell olmaktadır. Teorik açıklamalara gelmeden önce, dünyanın bağımsız ülkeler ve para birimleri açısından gelişiminin ortaya konması, para birlikleri oluşturma yönündeki eğilimin artışının bir nebze daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

1947'de dünyada 76 bağımsız ülke mevcut iken, 2002 yılı itibarıyla 193 ülke bulunmaktadır. Günümüz ülkelerinin birçoğu küçüktür: 1995'te 87 ülkenin nüfusu 5 milyondan azdır. I. ve II. Dünya Savaşları arasında uluslararası ticaret çökmüş ve uluslararası sınırlar hemen hemen dondurulmuştur. Buna karşılık II. Dünya Savaşı sonrasında bağımsız ülke sayısı neredeyse üç katına çıkarken, uluslararası ticaret ve finansal işlemlerin hacmi de genişlemiştir¹.

Bağımsız para birimlerinin sayısı da, neredeyse bağımsız ülkelerin sayısındaki artış hızıyla artmıştır. 1947'de dolaşımda 65 para mevcut iken, 2001'de 169 olmuştur. 1947-2001 arasında para birimi sayısının ülke sayısına oranı kabaca %85 olarak hemen hemen sabit kalmıştır denebilir. Bu

¹ Alesina.A and R.J. Barro; S.Tenreiro, 2002:4

para birimlerinden 12'si 2002'de Euro'nun fiilen dolaşıma girmesi ile ortadan kalkmış olup, artık 158 para birimi mevcuttur².

Bağımsız ülkelerin sayısındaki artış beraberinde kabaca her bir yeni ülke için yeni bir para birimi gibi bir durumu da getirmiştir. Bu durum dünya ekonomisinin bütünleşmesine zıt görünmektedir. Her şeyden önce, uluslararası ticaretin büyümesi, ortak para biriminin kullanımından doğan dönüştürme masraflarının azalmasıyla sağlanacak olan faydayı arttıracaktır³.

Dönülemez şekilde sabitlenmiş döviz kurları, fiyat istikrarı için, 1970 ve 1980'lerden sonra önemi artan enflasyon kontrolüne uygun iyi ve daha güven verici bir politika aracı olarak algılanmaktadır. Bir ülkenin parasına tamamen adapte olmak, ya da para birliği oluşturmak, basitçe döviz kurlarını sabitlemeye nazaran daha güven verici görünmektedir. Yeni finansal çalkantılar, yeni finansal yapılanmalarla ilgili tartışmalara yol açmış ve <<her ülkeye bir para birimi>> dogmasının hala uygun olup olmadığı sorusu daha da önem kazanmıştır⁴.

Dünyaya bakınca çok uluslu para birimlerine doğru oluşumların birçok örneğini görmek mümkündür: Avrupa'da on iki ülke ortak bir para birimine geçmiştir; Ekvador ve El Salvador'da dolarizasyon uygulanmaktadır; Meksika, Peru ve Guatemala'yı da kapsayan bazı Latin Amerika ülkelerinde de dolarizasyon etkindir. Altı Batı Afrika ülkesi 2003'te parasal bir birlik oluşturmak için anlaşmışlardır; Güney Afrika Kalkınma Topluluğu'nun on bir üyesi dolara geçmek ya da bağımsız bir parasal birlik oluşturmak seçeneklerini tartışmaktadır. Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Umman, Katar ve Kuveyt'ten oluşan altı petrol üreticisi ülke de 2010'da bir para birliği oluşturma niyetinde olduklarını duyurmuşlardır.

² Alesina.A and R.J. Barro; S.Tenreyro, 2002:4

³ agm : 1,2

⁴ agm: 2

Bunlara ek olarak birçok ülke de ABD doları ya da Euro'yu çapa alan para kurulları oluşturmuşlardır. Para kurulu, sabit döviz kuru ile parasal birlik arasında kalan bir oluşumdur ve Arjantin deneyimi bu orta yol yaklaşımının kullanımı konusunda hayal kırıklığı yaratarak, gözleri korkutmuştur⁵.

Parasal Birlik, üye ülkelerin ulusal paralarını sabit döviz kurları üzerinden birbirine bağladığı, ortak para politikası izlediği, nakit ve sermaye akımlarının tamamen serbest bırakıldığı bir oluşumdur. Döviz kurlarını birbirine bağlamaktan dolayı, şüphesiz elde edilebilecek yararların yanı sıra katlanılması gereken maliyetler de söz konusu olacaktır⁶.

Avrupa Para Sistemi deneyimi, döviz kuru kısıtlamasının para otoritelerinin elini kolunu bağladığını, birlik ülkeleri açısından para politikası ve enflasyon konusunda bir uyum sürecine yol açtığını gösterirken, benzer bir uyum süreci maliye politikaları açısından gözlemlenmemiştir. Tersine özellikle 1979-87 dönemi üye ülkelerin bir çoğunda bütçe açıklarının ortaya çıktığı, maliye politikalarının farklılaştığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Delors Raporunun yayınlanmasını takiben birlik ülkelerinin maliye politikaları için sıkı kuralların gerekliliği ve maliye politikalarının koordinasyonu da gündemdeki önemini pekiştirmiştir. Bu bağlamda parasal bir birliğe dahil olmak, para politikası araçlarından vazgeçmenin yanı sıra, maliye politikalarının da çok sıkı kurallara bağlanarak, kısıtlanmasını beraberinde getirmektedir. Asimetrik şokların söz konusu olabildiği dönemlerde daha büyük öneme sahip olan bu politika araçlarından vazgeçebilmek için birliğe katılma durumu ile karşı karşıya kalan ülkenin, birliğe katılmakla elde edeceği faydaların katlanacağı maliyetlerden daha fazla olması gerekmektedir⁷.

⁵ Alesina.A and R.J. Barro; S.Tenreyro, 2002:2

⁶ Tavlas G.S.,1994

⁷ Tavlas G.S.,1994

Parasal birliğin tamamlanabilmesi için literatürde beş temel aşama öngörülmektedir. Bunlar sırasıyla döviz kurlarında birliğin sağlanması, ortak fon mekanizmasının işletilmesi, ekonomi politikalarının eşgüdümünün sağlanması, ortak para politikasını yürütecek ortak bir merkez bankasının kurularak faaliyete geçmesi ve son aşamada da ulusal paraların tamamen tedavülden kalkarak yerine tek bir birlik parasının dolaşıma sürülmesidir⁸.

Bir ülkenin tek başına optimum para alanını tanımladığına inanılmadığı sürece, ülke sayısındaki artış ve ekonomik bütünleşmedeki derinleşme, çok-uluslu para alanlarının oluşturulması eğilimini arttıracaktır. Mundell'in analizinde ortaya konan görüşlerden biri de politik sınırlarla, parasal sınırların her zaman uyuşmayabileceğidir. Gerçekte, Alesina ve Spolaore (2002)'de de tartışıldığı şekliyle, küçük ülkeler açık finans piyasaları ve serbest ticaretin söz konusu olduğu bir dünyada gelişip, başarılı olabilmektedir. Bununla beraber, küçük ülkeler büyük ölçekli ekonomilere ya da önemli dışsallıklara özgü olan, bazı kamu mallarını etkin bir şekilde sağlamak için belli bir büyüklüğe ihtiyaç duyabilir. Para da bunlardan biri olabilir: Küçük bir ülke, bağımsız bir para biriminin etkin olamayacağı kadar küçük olabilir. Bir başka şekilde söylemek gerekirse, bir ülke ekonomik olarak küçük olmasından kaynaklı maliyetlerin bir kısmını, başka ülkelerin sağladığı bazı kamu mallarını kullanarak yok edebilir ki, para da bunlardan biridir⁹.

Her halükarda, belirtildiği üzere, çok-uluslu parasal birliklere yönelik oluşumların artma eğiliminde olduğu kolaylıkla gözlemlenebilmektedir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda, 2002'de Euro'nun dolaşıma girmesiyle başlayan, para sayısının ülke sayısına oranındaki düşüş sürerek görünmektedir.

⁸ Tonus, Ö, 2000:3

⁹ Alesina, A.; R.J. Barro and S. Tenreyro, 2002

I.1.1. Optimum Para Birliği Teorisi'nin Gelişimi

I.1.1.1. Giriş

Parasal birlik konusundaki literatür esnek döviz kurları ile sabit kurların yararlılıklarının kıyaslanması sonucunda gelişen tartışmalardan doğmuştur. Friedman, fiyat ve ücret katılıklarından muzdarip olan bir ülkenin iç ve dış dengeyi sağlamak için esnek döviz kuru uygulaması gerektiğini ortaya atmıştır. Binlerce, milyonlarca bireysel ücretleri, fiyatları ayarlamaktansa nominal döviz kurunda yapılacak küçük bir ayarlama daha etkili bir yoldur. Friedman'ın yaklaşımı her isteyen ülkenin ekonomik durumundan bağımsız olarak esnek döviz kuru uygulayabilecekleri gibi genel bir izlenim yaratmıştır. Ancak ülkeler bir çok açıdan farklılık arz edebilir. Mundell (1961), aynı para birimini kullanan, ya da farklı para birimleri kullansalar da paralarını belli oranlardan kendi aralarında sıkı bir şekilde bağlamış olan, paralarını birbirlerinin paralarına dönüştürmede tam serbest olduğu bir ülkeler grubu olarak optimum para bölgesi kavramını literatüre tanıtmıştır. Mundell'e göre problem para alanına dair uygun nüfuz alanının iç dengeyi (düşük enflasyon-düşük işsizlik) sağlayacak makro hedefler doğrultusu ile dış dengenin (sürdürülebilir bir ödemeler dengesi durumu) en iyi şekilde sağlanabileceği şekilde belirlenmesi hususundadır. Tek bir para birimi ya da birbirine bağlanmış döviz kurları ile bu hedeflere en çok yaklaşan coğrafi alan optimum olarak kabul edilir¹⁰.

Tanıma göre, bir ülke tek başına optimum bir para alanını ancak ve ancak ulusal para biriminin ulusal onur ve varlığın kritik bir sembolü olarak görülmesi durumunda meydana getirebilir. Ulusal paranın, ulusal onurun sembolü olarak görülmesi gerçeklerden uzaklaştırıcı bir söylem olup, ulusal

¹⁰ Tavlas G.S., 1994

onur ulusal paradan ziyade örneğin olimpiyatlarla daha fazla ilgilidir. Ulusal onur için, dil ve kültür paradan daha önemli görünmektedir ki birçok ülke halen ilk kurucularının dilini severek kullanmaktadır¹¹.

“Optimum Para Birliği” kavramı ile ifade edilmek istenen nedir? Teorik tanımlamaya göre optimum para alanı mutlaka ülke sınırlarına tekabül etmeyebilir. Tek bir ülke içinde de ekonomik heterojenlik söz konusu olduğu ve dünyada küçük büyük ülkeler bulunduğu içindir ki, bir ülkedeki her ekonomik bölge ya da her bir ülke için parasal bağımsızlık ve esnek bir döviz kuru her zaman istenilen sonuçları vermeyebilir. Her bir ülke için ayrı bir para birimi, dünya çapındaki mübadeleyi azaltacağından anlamsızdır. Esnek döviz kurunun varolan tüm ulusal paralar için uygun olup olmadığı şüphesi sonucunda, parasal bir birlik için uygun nüfuz alanının ne olduğu sorusuna ulaşılır¹². İşte optimum para bölgesi kuramı; esnek kur- sabit kur sistemlerinin tartışmasından doğmuş olup, ortak para biriminin uygulanacağı bölgenin hangi özellikleri taşıması gerektiği sorusuna cevap bulmaya çalışmaktadır. Bu sorunun cevabını arayan iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Geleneksel yaklaşım bunlardan ilkidir ve sınırların nereden çizileceğini belirteceği varsayılan önemli ekonomik özelliklerin neler olduğunu belirlemeyi amaçlamaktadır. İlk kez 1961 yılında Mundell tarafından dile getirilmiştir. Mundell esnek kur veya sabit kur uygulaması kararının ülkelerin ekonomik yapılarından ayrılamayacağını belirterek, para birliğinin şansını, uygulanacağı bölgenin işgücü mobilitesine bağlamıştır. Mundell’i takip eden McKinnon, Kenen gibi iktisatçılar ise farklı kriterleri ön plana çıkarmışlardır. Ancak onların da tek bir kriteri ele almış olmaları ve tek bir kriterin para birliğinin başarısını belirlemedeki yetersizliği karşısında başlangıçtaki sade yaklaşımın giderek karmaşıklaşması günümüzde tek bir optimum para bölgesi kuramından söz etmeyi olanaksız kılmaktadır¹³. Geleneksel yaklaşımın öncüleri temelde Mundell, McKinnon ve Kenen’dir. Onlardan

¹¹ Alesina A.and R.J. Barro, 2002

¹² Ishiyama Y.,1975: 344

¹³ Aktan H.O, 1983:34

sonra gelen geleneksel yaklaşımcılar, analizlerine ulusal ekonomilerle başlamaları ve her bir ülkenin ve ulusal paranın parasal birlik kurmak için ayrılamaz bir birim olduğunu kabul etmelerinden dolayı ilk bakışta geleneksel yaklaşımın ilk tartışmalarından ayrılmış görünebilirler. Ancak ekonomik olarak homojen olmayan birçok alt bölgeden oluşan bir ülkenin politik davranış ve ulusal tercihler açısından tek bir bütün olarak ele alınabileceği göz önünde bulundurulursa, onlar da geleneksel yaklaşım altında yer almaktadır¹⁴.

Optimalliğin ölçütüne dair tek bir kriterin ele alınması ve sadece faydası açısından ele alınması hususlarının eleştirilmesi sonucu, konuyu fayda-maliyet analizi açısından ele alan alternatif yaklaşım ortaya çıkmıştır. Birleştirici bir çerçeve sunması açısından alternatif yaklaşım daha kullanışlı görünmektedir. Bu yaklaşıma göre, optimum para bölgesi ortak bir para birimine sahip olmanın fayda ve maliyetlerinin dengelenmesi temelinde tanımlanmaktadır. Her ne kadar bu yaklaşım daha kullanışlı ve geleneksel yaklaşımdan üstün görünse de, konunun bütünlüğü açısından öncelikle geleneksel yaklaşım ele alınmalıdır. Ancak bunun da öncesinde optimum para bölgesi fikrinin temelinde yer alan optimum döviz kuru rejimlerine dair çok eskiden beri süregelen tartışmalara değinmek gerekmektedir.

Tartışma özetle sabit veya esnek döviz kurlarının olumlu ve olumsuz yanları etrafında dönmektedir. Esnek döviz kurunun olumlu yanlarını savunan Friedman'ın 1953 ve Sohmen'in 1969 tarihli çalışmaları gerçek hayatta ülkeler arasındaki asimetrleri göz önünde yeterince bulundurmadıkları için, her bir ülke için özdeş esneklik koşullarının uygun olabileceği gibi bir izlenim sergilemişlerdir. Ülkeler büyüklük, dışa açıklık, üretim faktörlerinin hareketliliği ve politik davranışlar açısından farklılaştığı halde, esnek kur sisteminin destekçileri tüm milli paraları denmiş gibi ele almışlardır. Sadece destekçileri değil, karşıtları dahi, ülkelerin esnek döviz kurlarının uygulanabileceği alanlar olduğunu kabul etmişlerdir. Bu yaklaşımın noksanlığı gerçek dünyada ülkeler

¹⁴ Ishiyama Y., 1975:344-345

arasındaki sapmaları ve asimetrisi göz önünde bulunduran tartışmalar sayesinde nihayet anlaşılmış bulunmaktadır. Optimum para alanı belirleme sorunu doğrudan uluslararası para düzenlemeleri ile ilgilidir. Optimum para bölgesi teorisi, bir ülkenin bir parasal birliğe hangi durumlarda (pozitif net kazançların olduğu durumlarda) katılabileceğine ve dünya ülkelerinin az sayıdaki para bölgelerine göre nasıl gruplandırılabilmesine dair önemli düşünceler ileri sürmektedir. Optimum para bölgeleri yaklaşımı incelenirken iki soru gündeme gelmektedir. İlk olarak, yaklaşım, faydaları ulusal açıdan maliyeti aşıyorsa sabit bir döviz kurunu önerirken, global refahı göz ardı etmektedir. Bu nedenle optimum dünya para düzenlemesi tek başına optimum para bölgeleri teorisi ışığında ele alınmamalıdır¹⁵. İkincisi, dönülemez şekilde sabitlenmiş döviz kurları ile tamamen serbest döviz kurlarını karşılaştırmaktadır ki, uygulamada bu uç kutupların karşılaştırılması uygun değildir.

I.1.1.2. Geleneksel Yaklaşım

Geleneksel yaklaşımda para birliğinin optimalliği tek bir başarı kriteri ile değerlendirilmektedir, ki başarı ile kastedilen de; ekonomi politikalarının standart amaçlarına – tam istihdam, fiyat istikrarı, ödemeler bilançosu dengesi- ulaşmaktır¹⁶.

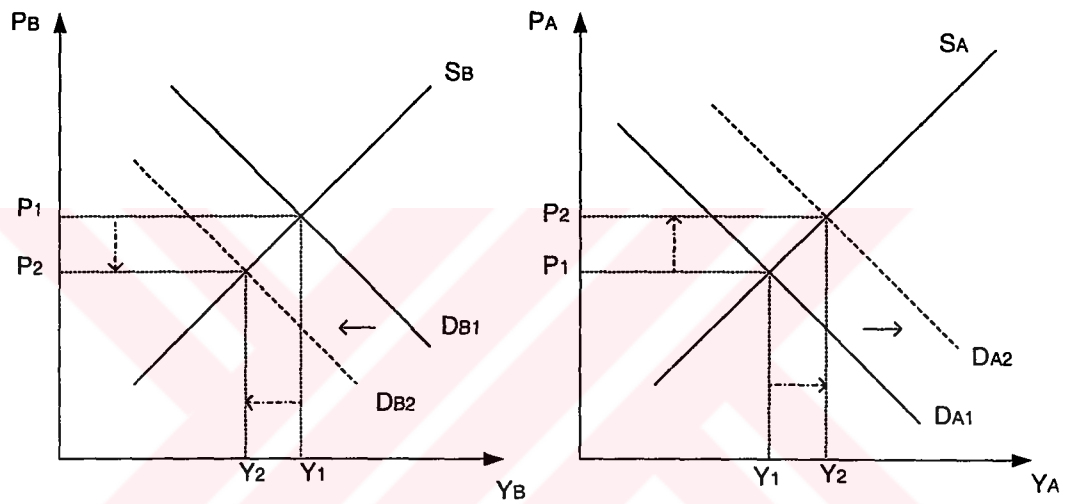
Mundell(1961) parasal birlik için yüksek derecede faktör mobilitesinin gerekli olduğunu öne sürmektedir. Faktör hareketliliğinin yüksek olduğu durumda, dış dengesizlikleri dengelemek için döviz kuru ayarlamalarına daha az ihtiyaç duyulacağını belirtmektedir¹⁷. Mundell kuramını şu varsayımlar üzerine geliştirmiştir: Ödemeler dengesizliklerinin kaynağı dış talepteki

¹⁵ Ishiyama Y., 1975

¹⁶ agm :344

¹⁷ Tavlas G.S, 1994

kaymalardır ve bölgeler arasında hareketli olan üretim faktörleri, ülkeler arasında hareketsizdir. Mundell dış talep kaymalarından kaynaklanan bu dengesizliği en az maliyetle giderecek şartları şu örnek üzerinden araştırmıştır: Bölgelerin yüksek üretim faktörleri mobilitesi ile tanımlandığı ve standart mekanizmanın döviz kuru yoluyla dış dengeyi sağladığı iki bölgede; talep B bölgesi ürünlerinden A bölgesi ürünlerine kaysın (Şekil 1.1).

Sekil.1.1.B'den A'ya Talep Kayması

Şekilden de görüldüğü üzere, talebin azaldığı bölgede gelir ve genel fiyat düzeyi düşme eğilimi göstermekte ve işsizlik sorunu ortaya çıkmakta; diğer bölgede ise enflasyon olgusu göze çarpmaktadır. Bölgeler yerine ülkeleri geçirirsek, B ülkesinin parasını devalüe etmesi ve A ülkesinin parasının da değerlenmesi sonucunda, B'de işsizlik azalırken, A'da enflasyon hızı düşecektir. Böylelikle esnek döviz kurlarında elverişli bir durum ortaya çıkmaktadır. Ancak talep kaymasının ülke sınırlarına tekabül etmediği; iki ülke bazında farklı bölgelere farklı şekillerde yayıldığı bir durumda ülkeler şu çelişki ile karşılaşacaklardır: Her iki ülkedeki merkez bankaları talebi azalan bölgelerindeki işsizlik problemini çözmek için para arzını arttırırlarsa, talebi artan bölgedeki enflasyon sorununa çözüm bulamazken, bu bölgelerdeki enflasyon sorununu çözmek adına para arzını kısımları sonucunda da diğer

bölgelerdeki işsizlik sorunu çözümsüz kalacaktır. Görüldüğü üzere esnek döviz kurları sistemi iki ülke arasındaki dış dengesizliği çözebilirken, bölgeler arasındaki dengesizlikler sonucunda ortaya çıkabilecek işsizlik ve enflasyon sorunlarına eş-anlı bir çözüm getirememektedir. İç dengenin sağlanma şansı ülke içinde oluşturulacak bölgelerin sayısının artması ile mümkün olabilmektedir. Paranın değişim aracı olarak faydasının, kullanıldığı alanın büyüklüğü ile orantılı olduğu göz önüne alındığında, dar kapsamlı ve çok sayıda bölgenin, paranın değişim oranı faydası ile çelişki içerdiği görülmektedir. Mundell kendisi de bu görüşe katılmakla beraber, bu bölgelerin boyutlarının küçülmesi ile dış piyasalardan daha fazla etkilenebilecekleri gibi bir çelişkiyi de dile getirmekte, ancak bunların nasıl telafi edileceğine dair herhangi bir yaklaşım getirmemektedir.

Faktör mobilitesine dayanan Mundell'in yaklaşımı özellikle iki nedenle eleştiri almıştır. İşgücü hareketliliği ile sermaye hareketliliği arasında önemli bir ayrımın yapılması gerektiğini vurgulayan Fleming parasal birliğin önkoşullarından biri olan uluslararası hareketli sermayenin, yatırımların ekonomik aktivitelere duyarlılığı ve uyum süreci için gerekli zaman gibi faktörlere bağlı olduğunu belirtmektedir. Fleming'in yaklaşımı çerçevesinde Mundell'in örneğini yeniden ele alırsak: B'nin ürünlerinden A'nın ürünlerine bir talep kayması olsun, iki ülke arasındaki döviz kuru katı bir şekilde korunsun ve ödemeler dengesi de B'de deflasyon, A'da enflasyon ile yeniden oluşsun. Bu durumda B'de yatırım yapma eğilimi azalırken, A'da artacaktır. B'de yatırım eğilimindeki azalış tasarruf düşüşlerinden daha fazla, A'da yatırım eğilimindeki artış tasarruf artışlarından daha fazla olursa B'de işsizlik A'da da enflasyon şiddetlenecektir. Bu durumda sermaye hareketliliği iç dengeyi daha da kötüleştirebilecektir. İkinci ve daha ciddi diğer bir eleştiri ise işgücü hareketliliğinin ödemeler dengesini düzenleyici bir mekanizma olarak ele alınamayacağı, alınsa bile bunun maliyetlerinin göz ardı edilemeyeceği hususundadır. Ayrıca kişilerin evlerini, alışkanlıklarını terk etmeleri sanıldığı kadar kolay ve basit bir süreç değildir. Yeni bir çevreye alışmanın fiziksel

maliyetine, göç etmenin gerçek maliyetinin de eklenmesi gerekmektedir. Bu eleştiriler nihayetinde faktör hareketliliğinin talep yönetimi ve döviz kuru ayarlamaları gibi araçlara göre yetersiz bir ödemeler dengesini düzenleme aracı olduğu sonucuna ulaşmaktadır¹⁸.

McKinnon ise 1963'te yayınlanan makalesinde para bölgesinin başarı şansını bir ülkenin açıklık derecesine bağlamıştır. Bir ülke ne kadar dış dünyaya açıksa, sabit döviz kuru düzenlemeleri o derece istenen bir uygulamadır; çünkü döviz kuru değişiklikleri gerçek rekabet üzerinde belirgin etkilerle birlikte gelişmemektedir¹⁹. Burada bir ülkenin açıklığı ile kastedilen ülkenin toplam üretimi içerisinde dış ticarete konu olan malların oranıdır. Optimallığe dair ise Mundell'e paralel bir şekilde şu tanımlı yapmaktadır: Optimallik; ortak bir para alanı içinde para politikası, maliye politikası ve dışa karşı esnek bir döviz kuru uygulamasıyla, birbiriyle bazen çelişkili olabilen tam çalışmanın, ödemeler dengesinin ve iç fiyat istikrarının sağlanması amaçlarına ulaşmadır. Her ne kadar McKinnon tarafından açık, seçik ortaya konmamış olsa da, yaklaşımında küçük ve açık bir ekonominin esnek döviz kuru uygulamasını zorlaştıran talep yönetimi ve ücret belirlemede para yanılışı ile ilgili olan iki görüş mevcuttur. McKinnon'un kuramı zımnen ödemeler dengesizliğinin talep ve arzdaki mikro ekonomik değişimlerden ileri geldiği ve ülke dışında fiyat istikrarının mevcut olduğu varsayımlarına dayanmaktadır. Eğer dış dünyada bir istikrarsızlık varsa McKinnon'un analizi tamamen tersine döner, çünkü dış istikrarsızlık sabit döviz kuru mekanizması ile doğrudan yerel ekonomiye yayılır.

McKinnon kapalı bir ekonomiye kıyasla açık bir ekonominin dış dengeyi sağlamak amacıyla esnek döviz kuru uygulamasının daha büyük bir fiyat istikrarsızlığı ile sonuçlanabileceğinin altını çizmektedir. Döviz kuru değiştiğinde, ekonomi açık ve oldukça esnek bir dış taleple arza maruz

¹⁸ Ishiyama Y., 1975

¹⁹ Tavlas G.S., 1994

olduğundan ticarete konu olan yerli malların fiyatları aynı ölçüde değişmeyecektir. Böyle bir ekonominin, parasının değerini düşürmesi ya da arttırması, ticarete konu olan, olmayan tüm malların fiyatını içeren genel fiyat endeksi kapalı bir ekonomiye göre görece daha fazla dalgalanacak ve parasının likidite değerini düşürecektir. Birbiri ile yoğun ticareti olan açık para alanları bu gibi nedenlerle kapalı tek bir para alanı kurmayı daha faydalı bulabilir.

Ticarete konu olan ve olmayan mallar ayrımına dayanan modelle ulaşılan esnek döviz kuru uygulamasının görece kapalı bir ekonomiye nazaran açık bir ekonomide etkinliğinin azaldığı sonucuna, sabit fiyatlarla dış ticaret çarpanı mekanizması ile ulaşılmaktadır. Ancak şu gözden kaçırılmamalıdır ki; bir ekonomi üretilen mallarının çoğunun ticarete konu olması nedeniyle oldukça açık olabilirken, görece küçük bir dış ticaret sektörü olabilir. McKinnon'un açık ekonomilerin paralarının değerini, büyük bir ticaret ortağının parasına bağlamak yoluyla sabit tutması yaklaşımı, sabit kur sistemindeki dengeleme mekanizması ile de desteklenmektedir.

McKinnon'a atfedilen açık ekonomilerle ilgili bir diğer görüş de muhtemelen para yanılığının olmamasıdır. Küçük bir bölgede, tüketim içerisinde ithalatın payı oldukça yüksekse, döviz kuru değişimlerinin reel gelir etkisi o kadar açıktır ki, bireyler ithalatı dışlayan bir fiyat endeksi üzerinden maaş değişikliklerini kabul etmeyeceklerdir. Para yanılığının olmadığı bu gibi durumlarda, dış dengeyi sağlamak için döviz kuru ayarlamaları etkin bir araç olmaktan çıkar.

McKinnon'un yaklaşımına yönelik eleştiriler de mevcut olup, McKinnon'un analizinin genellenemeyeceğini ilk ileri süren Corden(1972) olmuştur. Açıklık kriterinin sadece evlerde oluşan mikro bazlı talep değişimlerine uygulanabileceğini, dışarıda oluşan makro boyutlu düzensizliklere uygulanamayacağını ve ödemeler dengesizliklerinin kaynağı

dış talep şokları ise, ekonominin esnek döviz kuru ile bunun sonuçlarından yalıtılabileceğini dile getirmiştir. Ayrıca McKinnon'un dış dünyanın istikrarı konusundaki varsayımı geçerli olsa bile, sabit döviz kuru uygulamasının pozitif bir kazancı olacağının söylenemeyeceğini; bunun sadece ekonomi ne kadar açıksa sabit döviz kuru uygulamanın maliyetinin de o kadar düşeceği anlamına gelebileceğini ifade etmiştir.

Bu zayıflıklarından dolayı McKinnon'un yaklaşımının pratikte değerlendirilmesinde ihtiyatlı olunmalıdır²⁰. Küçük ekonomiye nazaran dış dünyanın daha istikrarlı olduğu varsayılabilirse bu kriter cezbedici bir kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Ne var ki 1950, 1960 ve 1970'li yıllardan sonra dış dünyanın istikrarlılığı gibi bir varsayımın ne derece geçerli olabileceği iyice tartışmalı hale gelmiştir. Eğer küçük bir ülke birçok büyük ülkeden ticareti ile farklılaşıyorsa ve büyük ülkeler arasındaki döviz kurları keskin bir şekilde dalgalanıyorsa, küçük ülkenin tek bir para birimini çapa olarak alması, şokları elimine etmek bir yana arttırır.

Optimallik ölçütü olarak ileri sürülen kriterlerden bir diğeri ise ürün çeşitliliği olup, 1969 yılında Kenen tarafından ortaya atılmıştır. Kenen'e göre yüksek düzeyde bir ürün çeşitliliği bağımsız bir para birliği oluşturmak için iyi bir nedendir. Kenen, Mundell'in bir ülke içerisinde farklı bölgelerin bir para bölgesi oluşturması tezine karşı çıkmaktadır. Kenen'in yaklaşımı hangi ülkelerin hangi döviz kurunu uygulamaları gerekeceğine dair ölçütler bulmaya odaklanmıştır. Kenen'in bu görüşlerinin altında ödemeler dengesizliğinin dış talepteki mikro ekonomik değişmelerden kaynaklandığı varsayımı mevcuttur. Çeşitlenmiş bir üretimi bulunan bir ülkenin ihracatının da çeşitlenmiş olacağını öngören Kenen, böyle bir ülkenin tek bir ürün üreten bir ülkeye nazaran ticaret hadlerinde daha az değişme olacağı sonucuna varmaktadır. Bu noktadan hareketle de, çeşitlenmiş bir yapıya sahip ülkelerin sabit kurlara dayanabileceği, ancak çeşitlenmemiş bir yapıya sahip bulunan az gelişmiş

²⁰ Ishiyama Y.,1975

Ülkelerin, ellerinde gelişmiş politika araçları olmadığından döviz kurlarında daha sık ayarlamalara ihtiyaç duyabileceklerini belirtmektedir. Gerçek dünyaya uygulanırsa, ürün çeşitliliği kriteri, ürün çeşitliliği çok olan büyük ülkelerin optimum para alanları oluşturabileceğini ifade etmektedir.

Optimallik için ortaya atılan ürün çeşitliliği ve açıklık kriterleri görüldüğü üzere karşıt sonuçlara ulaşmaktadır. McKinnon i istikrarı korumak ve politika etkinliği açısından açık bir ekonominin sabit kur politikası uygulamasını önermekte iken, Kenen büyük, kapalı ve ürünleri çeşitlenmiş bir ekonominin sabit kur uygulamasını yrtebildiğini, ancak küçük ve açık bir ekonominin esnek kur uygulaması gerektiğini ileri srmektedir²¹.

McKinnon (1969) bir ekonomi ne kadar eşitlenmişse, kendisinin de o kadar büyük ve dış ticaret sektörünün de o kadar küçük olması gerektiğini beyan eder. Bu çelişkili sonuçlar demeler dengesizliğinin kaynağına dair yapılan farklı varsayımlardan kaynaklanmaktadır. McKinnon i şoklarla ilgilenirken, Kenen ihracat ürünlerine dair dış şoklarla ilgilenmektedir. Dış dünyada istikrarsızlıkların olduğu varsayımı altında, ekonomiyi dışsal şoklardan izole etmek için esnek döviz kuru uygulaması doğaldır. Bunun gibi farklılıklar temel varsayımların öneminin altını çizmek açısından önemlidir .

Ingram (1969), şu ana dek ele alınan yaklaşımlarda parasal unsurların ele alınmadığı noktasında eleştiri getirerek, para birliğinin optimum büyüklüğünün belirlenmesinde ekonomilerin mali özelliklerinin ele alınmasının gerektiğini ne sürmüştür. Ingram ve Scitovsky optimum para bölgesi için sadece kısa vadeli değil, uzun vadeli tahviller için de yüksek derecede finansal entegrasyon öngörmektedirler. Ingram'a göre faiz oranlarındaki ufak bir değişmenin ülkeler arasında yeterli derecede bir sermaye hareketini uyararak döviz kurlarında herhangi bir değişmeye gerek

²¹ Aktan H.O. , 1983:42

duyulmadan dış dengesizlikleri gidermeye yeterli olabileceğinden, mali sermaye piyasaları arasında ileri bir entegrasyonun bulunması halinde söz konusu bölgede esnek kur sisteminin uygulanmasına gerek kalmayacaktır. Ancak sadece uluslararası finansal entegrasyon tek başına yeterli değildir. Bunun yanı sıra uzun vadeli oranlar arasındaki farkların daha yüksek olması gerekmektedir. Çünkü yabancı yatırımcılar forward piyasaları aracılığı ile döviz kuru riskinin karşılanabildiği kısa vadeli oranlara yoğunlaşırlar. Ingram uzun vadeli tahvillerinin ülkeler arasında serbest değişiminin olmamasının ödemeler dengesizliğinin kaynağı olabileceğini belirtmektedir, çünkü kısa vadeli tahvillerin faiz oranları arasındaki fark azalınca yabancı yatırımcılar nakite dönerek, kolayca kaçabilmektedir. Ingram döviz kurlarının sabitlendiği ve finansal piyasaların doğrudan kontrollerle ülkeler arasında yapay bir şekilde ayrıldığı durumlarda spekülasyon sermaye hareketleri ihtimalinin ortaya çıkabileceğinin farkındadır. Onun gerçekte anlatmak istediği şudur: Finansal entegrasyonun yüksek olması durumunda, döviz kurlarında ihtiyaç duyulan değişim yok olacaktır, çünkü faiz oranlarındaki cüzi bir değişim ulusal sınırlar üzerinden dengeleyici sermaye hareketlerini uyarmaya yetecektir. Bu dengeleyici akımlar, her bir hükümetin para birimleri arasında katı ve kalıcı bir bağ oluşturmaları ve istenilen düzeyde bir finansal entegrasyon için tüm yasal engelleri kaldırmaları sonucunda gerçekleşebilecektir.

Ingram'ın kriteri çok çeşitli zorluklar yaratmaktadır. Öncelikle sermaye hareketleri üzerine Fleming'in eleştirileri yeniden dile getirilebilir. Ingram'ın öngörülerini sağlansa da hala dengesizleştirici sermaye hareketleri oluşabilir. Bir diğeri ise, gerçek dünyada uluslararası alanda kabul görececek finansal aktiflere dair o kadar geniş stoklar bulunmamaktadır. Fazla veren ülkelerin temsilcileri açık veren ülkelere borç verme konusunda pek istekli değildirler.

Bunların da ötesinde Ingram'ın analizi finansman ve düzenleme arasında kavramsal ayrım yapanlar tarafından hücumu uğramıştır. Tower ve Willett, Ingram ve Scitovsky tarafından önerilen mekanizmanın, ödemeler

dengelesizliğini düzenleyici, düzeltici olmaktan çok aslında finanse etmek olduğunu açıkça dile getirmektedirler. Daha kapalı bir şekilde olsa da Corden de Ingram'ın analizine dair olumsuz bir bakışı dile getirmekte ve geçici bir tedbir olarak nitelendirmektedir.

Finansmanla düzenleme arasında bir ayırım yapmak her zaman yararlıdır. Bir  demeler dengesi açığı finansal aktiflerin transferi ile finanse edilirken, uzun döneme yayılarak harcamaları azaltma suretiyle reel düzenlemeyi de beraberinde getirir. Ancak finansmanın bir para alanı için her zaman böyle bir düzenlemeye yol açıp açmayacağı açık değildir. Bu ampirik olarak ele alınması gereken önemli bir sorudur. Bu zayıflık Ingram'ın yaklaşımını optimum para bölgesi problemi çözme yolunda inanılır, makul bir kriter olarak görmemek için tatmin edici bir nedendir.

Haberler ve Fleming de enflasyon hızları arasındaki yakınlığın da daha önce tartışılan ölçütler kadar önemli olduğundan hareketle, optimallik için yeni bir ölçüt olarak ileri sürmüşlerdir. Ulusal enflasyon hızlarındaki farklılıkların ekonomiler arasındaki yapısal gelişmeler, sendikal gelişmeler ve ulusal para politikalarının farklılıklarından kaynaklandığını,  demeler dengesizliğinde bunun etkisinin göz ardı edilemeyeceğini ifade etmişlerdir. Bu kriter ilgiyi, talep ve arz koşullarındaki mikro boyuttaki şoklardan alıp, makro boyuta odaklamı tır. Enflasyon oranı kriterinin kullanı ılığı,  demeler dengesizliğinin kaynağı olarak verimlilik artı ının ve enflasyon oranı farklılığının belirginliğine, önemine dayanır. Ancak  demeler dengesizliğine yol açan en önemli ve en sık faktörlerin bunlar olduğuna dair kesin bir sonuca henüz ula ılabilmi  değildir. Enflasyon hızlarının farklılığına dair ölçüt, ülkelerin sahip olduğu Phillips eğrileridir. Para birliğine dahil olan ülkeler farklı Phillips eğrilerine sahip olurlarsa, ortak para politikası uygulanması ülkelerin bu tercihlerden sapmalarına, ya daha hızlı enflasyon, ya da daha yüksek bir işsizlik oranı ile somutlaşan kayıplara uğramalarına neden olacaktır.

Haberler, Ingram ve Tower ile Willett, “politik entegrasyon” kavramı muğlak kalsa da, başarılı bir para alanı oluşturmak için üye ülkelerin politik tutumlarının benzerliğinin ekonomik özelliklerinin benzerliğinden önce geldiğini belirtmişlerdir. Politik entegrasyon kriteri de enflasyon oranı kriterine benzemekte olup, sadece daha farklı öğeler içerir, pek homojen değildir. Fleming bazı politik koordinasyon türlerinin ödemeler dengesizliğini azaltmayacağını belirterek, sadece ortak bir maliye politikasının – refah içindeki bölgelerden açık verenlere transferin – ödemeler dengesizliğini ortadan kaldıracabileceğini veya yok edebileceğini ifade eder.

Politik entegrasyonun önemini anlamak için, sabit döviz kurunun uygulandığı ama politik koordinasyonun sağlanmadığı bir durumu düşünmemiz yeterlidir. Bağımsız uluslar arasında ciddi bir politik koordinasyonun sağlanması büyük bir politik istek ve kararlılık ister ve politik olarak oldukça hassas yerel bir mesele haline gelebilir. Avrupa’daki geçmiş << tüneldeki yılan>> sistemi uygulamasının göçmesi, politik koordinasyonun döviz kurunu sabitlemekten daha önce geldiği konusundaki görüşleri onaylamaktadır denebilir. Üye ülkelerin politik koşulları tarafından belirlenen sınırlamalar altında, parasal birliğe dair döviz kuru yaklaşımı ile bütünleştirici yaklaşımın uzlaşması muhtemel ve gereklidir.

1.1.1.3. Eleştiriler ve Alternatif Yaklaşımlar

1960’ların sonları ile birlikte, parasal birliğe kriter bazında yaklaşımlar cazibesini ve taraftarlarını yitirmeye başlamıştır. Bazı yazarlar döviz kuru politikası ve parasal reformun pratik sorunlarını açıklamadaki yetersizliklerinden dolayı yaklaşımın çıkmaza girdiğini, vadesini doldurduğunu duyurmuşlardır. Bu yargıya ulaşılmasında üç temel problem belirlenmiştir. İlk olarak optimalliği açıklamak için önerilen kriterler aynı yönde

hareket etme ihtiyacı duymamaktadır. Örneğin, sabit döviz kuru uygulaması ya da tek bir para birimi tercih eden bir ekonomi açık olmalıdır, ama aynı açık ekonominin komşu bölgelerle arasındaki faktör hareketliliği düşük olabilir ki, bu da geleneksel yaklaşım ekseninde ele alınınca esnek döviz kuru uygulaması için bir neden olacaktır. Bu sonuçsuzluk problemi, kriterlerin kesin bir şekilde ölçülmesi ve birbiri karşısında ağırlıklandırılması güçlüğü ile de birleşince daha ciddi bir boyut kazanmaktadır. İkinci temel problem de yine benzer bir hareket noktasından kaynaklanmaktadır. Farklı kriterler aynı ülke için tutarsız sonuçlar verebilmektedir. Açıklık kriterine göre küçük ekonomiler sabit döviz kuru uygulamalıdır ki, açık ekonomiler görece küçüktür de. Ancak açık ve küçük ekonomiler görece düşük ürün çeşitliliğine sahiptir ki bu da ürün çeşitliliği kriterine göre onları esnek döviz kurları için iyi bir aday yapmaktadır. Üçüncü problem de Ishiyama(1975) tarafından dile getirilen, kriterlerin birbirine bağlı olması ve bu nedenle tek tek değerlendirilmelerindeki güçlülük²².

Geleneksel yaklaşıma yöneltlen diğer eleştiriler şunlardır: Ortak bir para biriminin pozitif yararlarından oldukça az bahsedilmiştir. Bunun da ötesinde; farklı kriterlerin savunucuları, ödemeler dengesizliğinin nedeni, şiddeti, süresi ve sıklığına göre varsayımlarının önemini yeterince vurgulamadıkları gibi, bunlara modellerinde de yeterince yer vermemişlerdir. Geçmiş deneyimler, enflasyon oranlarının farklılığının ve kısmen Haberler tarafından dile getirilen talep yönetimi politikalarının uyuşmazlığının, ödemeler dengesizliğinin başlıca kaynağı olduğunu desteklemektedir. Enflasyon oranlarının bu farklılığı, ücret artışlarını etkileyen farklı sosyolojik güçlere, sosyal tercih fonksiyonlarına bağlanabilir. Ödemeler dengesizliğinin kaynağı olarak bu güçlerin kalıcılığı, ısrarcılığı pratikte o kadar kuvvetlidir ki; pratikte politika için rehber olarak mikro bazdaki şokları temel alan teoriler reddedilmek durumundadır. Farklı ücret ve fiyat trendleri çok derin ve ısrarcı sosyal güçlerden kaynaklanırken, ödemeler dengesizliklerindeki mikro şoklar

²² Tavlas G.S., 1994

döviz kuru ayarlamalarını gerektirebilecek geçici ve tersine çevrilebilirdir.

Geleneksel yaklaşımların bir eksiği de, alternatif döviz kuru rejimleri arasındaki tercihlerde temel bir kavram olan ödemelerin düzenleme maliyetini ele alan açık ve kesin modellerin olmamasıdır. Düzenleme maliyetleri ele alındığı modele bağlıdır. Bazıları statik Keynesyen modeli, bazıları ticarete konu olan ve olmayanlar modelini, bazıları da Phillips eğrisi modelini kullanmış olup; bu modellerin uygulanması sabit döviz kurları altında çeşitlenmektedir. Ancak hepsine birden yapılabilecek olan eleştiri, sabit döviz kuru uygulamasının ya da ortak bir para biriminin maliyetlerini pozitif kazançlarla dengeleme fikrinin eksikliğidir. Parasal birliğe katılan bir ülke çok önemli bir iktisat politikası aracından vazgeçmekte; dönülemez bir şekilde döviz kurunu sabitlemektedir. Peki bu mahrumiyet sonucunda ülkenin kazancı ne olacaktır? Uygulamada bir ülkenin para birliğine dahil olup, bağımsız döviz kuru politikasından vazgeçmesi ile paranın konvertibilitesinin artması, döviz kuru spekülasyonunun ve yabancı rezerv tutma maliyetlerinin ortadan kalkması gibi birçok faydası ortaya çıkmaktadır. Mundell'in orijinal analizinde bahsedilen değiş- tokuş da gerçekte bağımsız döviz kuru politikasından vazgeçmekten kaynaklanan kayıplarla pozitif kazançlar arasındadır ancak; Mundell çeşitli maliyet ve faydaları ele alan çok yönlü bir analizi tamamlamamıştır. Bu maliyetlerin ve faydaların birbiri karşısında ağırlıklandırılmasının değerlendirilmesi oldukça zordur. Ancak tek bir kritere göre değil de, çeşitli maliyet ve yararları içeren çok boyutlu bir yaklaşım daha kapsamlı olmanın yanı sıra daha da üstündür. Bu nedenle para alanının ideal boyutlarını belirlemekte kullanılacak tek bir kriter arayışlarına son vermek gerekmektedir.

Mongelli(2002), OPA teorisinin gelişimini dört safhaya ayırmıştır:

- 1950'lerin sonları ile 1960'ların başlarını kapsayan "öncü safha"
- 1970'lerin başlarında gelişen "maliyet-fayda safhası"
- 1990'ların başında Yeni OPA teorisine yol açan, 1980'lerdeki

“yeniden değerlendirme safhası”

- Son 15-20 yılı kapsayan “ampirik safha”.

Mongelli(2002)’deki bu sınıflandırmaya göre; öncü safha yukarıda uzun uzun bahsedilen, Mundell ile başlayıp McKinnon, Kenen vs. ile devam eden, optimum para alanının sınırlarını belirlemede tek bir kriteri öne çıkaran safhadır.

Maliyet-fayda safhası ise; Corden, Ishiyama, Tower ve Willet vb. gibi yazarların OPA tartışması üzerine yapılan tartışmaların arasını bulma, farklı OPA kriterlerinin avantajlarını karşılaştırma ve fayda-maliyetleri daha sistematik bir şekilde ortaya koyma çabaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu safhanın hareket noktasını geleneksel OPA teorisine yönelttikleri eleştiriler oluşturmuştur. Genel olarak bu safhaya ilişkin gözlemler ise şu şekilde özetlenebilir: İlk olarak, farklı OPA kriterlerinin değerlendirilmesinin ve birlikte yorumlanmasının kolay bir iş olmadığı görülmüştür. Farklı kriterler üzerinden yürütülen tartışmalar, açık,net bir ampirik yaklaşım ortaya çıkaramamıştır. Fayda-maliyet yaklaşımı bir bütün olarak düşünmenin gerekliliğini vurgulamıştır ancak belirsizliği aşamamıştır. Fayda-maliyet yaklaşımının sonucunda hangi kriterlerin daha çok önem taşıdığına bakılacak olursa: Corden’e göre en üstte fiyat ve ücret esnekliği yer alıp, bunlar şoklara hızlı cevap verebilmektedir. Açıklık ve şokların benzerliği de önemlidir. Üretim faktörlerinin ve işgücünün hareketliliği de istenen bir özelliktir ancak bazı maliyetlerinin olmasının yanı sıra, çok kısa-dönemde şoklara karşın etkin bir cevap verememektedir. Ishiyama da benzer şekilde, ücret ve fiyat esnekliğini en üste koymuştur. Corden, ayrıca kısa-dönem sermaye hareketlerinin intibak sürecini kolaylaştırıcı bir faktör olduğunu ve dış dengenin yeniden sağlanması gerektiğinde harcama kaydırıcı politikaların görevini üstlenmesi açısından parasal alan içerisinde maliye politikası esnekliğinin artırılması gerektiğini ileri sürmüştür. Tüm bunların ötesinde, asıl sorun fayda-maliyet yaklaşımı sonunda da hala kriterlerin net olarak ölçülememeleri ve

birbirlerine karşı ağırlıklandırılmamalarıdır. Parasal birliğin fayda ve maliyetlerine burada değinilmeyecek, yine bu bölümde ayrı başlıklar altında ele alınacaktır. Fayda-maliyet yaklaşımı sonucunda, yeni bir kriter ortaya çıkmıştır. Ortak bir para birimine geçmeyi düşünen ülkelerde ortaya çıkan şokların benzerliği. Ülkelerin şoklara dayanıklılığı, zaman içerisindeki ve ülkeler arasındaki aktarımlar ve bunlara karşı yürütülen politikaların ölçülmesi, ekonomik ve finansal yapıların bazı özellikleri ile ücret, fiyat esnekliğinin karşılaştırılmasının dolaylı bir yolu olmuştur. Yani şokların benzerliği kriteri, diğer OPA kriterlerinin arasındaki etkileşimi veren, neredeyse bunların tamamını içeren bir kriter gibidir.

Yeniden değerlendirme safhasında, eski OPA teorisine karşı yeni OPA teorisi doğmuştur. Parasal birliklere yönelik hareketlerin yavaşlaması ve geleneksel yaklaşımın içerdiği sonuçsuzluk ve tutarsızlık sorunlarının hala mevcut olması sonucunda, teori bir dönem unutulmuştur. Yeniden değerlendirme safhası beraberinde, parasal birleşmeden ve döviz kuru üzerindeki kontrolü kaybetmeden doğan maliyetlerin yeniden ele alınmasını getirmiştir. Bu safhanın sonunda ortaya çıkan yeni OPA teorisi eski OPA teorisi ile karşı karşıya gelmiş görünmektedir. Mongelli(2002); Emerson, Gros, Italianer, Pisani-Ferry, and Reichenbach tarafından 1992 yılında yayınlanan, “One Money, One Market” raporunun, ekonomik ve parasal birliğin fayda ve maliyetlerini değerlendirmek için kullanıma hazır oturmuş bir teorisin olmadığını dile getirdiğini belirtmiştir. Rapor, OPA teorisinin ilk başlarda önemli bakış açıları sağladığını, ancak artık dar ve zamanı geçmiş bir çerçeve sunmakta olduğunu ileri sürmüştür. Ancak ne var ki, alternatif olabilecek birleştirilmiş bir parasal birlik teorisi de mevcut değildir. Çok fazla detaya girmeden, yeni ve eski OPA teorisi arasındaki farklılıkları belirtmek gerekirse:

- **Yeni OPA teorisinde, Phillips eğrileri diktir ve para politikası etkin değildir:** Parasal birliğin anlaşılan en temel maliyetlerinden biri, üyelerinin

ulusal para politikaları üzerindeki doğrudan kontrolü kaybetmeleridir. Ancak, Phillips eğrilerinin monetarist eleştirisi, parasal birliğin özel olarak bu maliyetinin analizini değiştirmiştir. Bu tür bağımsız makroekonomik politikaların peşinde koşmanın yanlış bir fikir olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Daha önceki OPA teorilerinde zımnen kabul edilen, kısa-dönemde sabit Phillips Eğrileri görüşü, işçilerin nominal ücretlerden ziyade reel ücretler üzerinden sözleşme yaptıkları gerçeği ile zayıflatılmıştır. Ayrıca, Phillips eğrileri beklenen enflasyonla genişletilmelidir ve beklenen politika değişiklikleri reel değişkenler üzerinde herhangi bir etki yapmayacaktır. Bu durumda Phillips eğrisi, doğal işsizlik oranı ile değiştirilmelidir. Bunun anlamı da, politika belirleyicilerin istenen bir işsizlik ya da ekonomik aktivite düzeyinden ziyade, enflasyon oranı ile ilgili bir tercihlerinin olabileceğidir. Bu açıdan bakılınca, para politikası üzerindeki doğrudan kontrolü kaybetmenin maliyeti daha düşük görünmektedir.

- *Güvenilebilirlik(Kredibilite) çok önemlidir ve enflasyon oranlarının benzerliği bir önkoşul değildir:* Parasal birliğin maliyetini belirlemeye çalışırken, ülkelerin düşük enflasyon güvenliğini oluşturması çok önemlidir. Bazı hükümetler, kısa-dönem Phillips eğrisi boyunca işsizliği azaltmak amacıyla, kamuoyu tarafından nominal olarak kabul edilmiş olan, düşük enflasyon taahhütünden dönme eğilimine sahip olabilirler. Ne var ki, ekonomik birimler böyle bir stratejiden hemen haberdar olurlar. Enflasyondaki böyle bir dalgalanma, kamuoyunun beklenen enflasyonunu artırır ve düşük enflasyon hedefi doğrultusunda yapılan önceki açıklamalardan kısa-dönemde elde edilen kazançları da aşındırır. Aynı şekilde, devalüasyonlar da beklentileri güçlü ve kalıcı şekilde etkileyebilir. Böyle bir ülke, doğal işsizlik oranında yüksek enflasyona yakalanabilir. Görece yüksek enflasyon geçmişine sahip ve düşük enflasyon sözlerini önceden tutamamış bir ülke için, düşük enflasyon kredibilitesini sağlamanın yolu; ulusal parasal hakimiyetinden vazgeçerek, düşük enflasyona sahip bir ülke ile tam bir parasal birlik oluşturmasıdır. Böylelikle, benzer enflasyon oranları parasal birliğe

katılmanın mümkün, olası bir sonucudur ama gerekli bir önkoşul değildir.

- *Tek Para Birimi ve İşgücü Piyasaları:* İşgücü piyasası kuruluşları arasındaki farklılıklar, aynı dalgalanmalar, bozukluklar (disturbance) ortaya çıksa bile farklı gelişmelere neden olabilir. Ücret pazarlığının daha merkezi olduğu durumda, işçi sendikaları enflasyondan kaynaklı değişiklikleri de hesaba alacak, yani pazarlıklar reel ücretler üzerinden yürütülecek ve negatif arz şokları hem daha kısa bir zaman için etkili olacak, hem de ekonomik faaliyet üzerinde daha az yıkıcı etkileri olacaktır.

- *Döviz kuru ayarlamalarının etkinliği:* Bu meseleye dair iki farklı görüş bulunmaktadır. İlki, döviz kuru belirlemede ticari-akışlar modeli kullanan, eski OPA teorisi tarafından kabul edilen, nominal döviz kurlarındaki değişikliklerin dış dengesizlik karşısındaki ayarlamaları teşvik etmediğidir. Daha bir çok nedene ve teoriye (Ricardo eşitliği, batık maliyetler...) dayanarak, bu ilk görüşün savunucuları, nominal döviz kuru değişimlerinin etkinliğinin zayıf olduğunu vurgulamışlardır. İkinci görüş ise, bazı nominal döviz kuru düzenlemelerinin oldukça etkili olabildiğini belirtmektedir. De Grauwe, 1982 Belçika devalüasyonunun, döviz kuru aracı kullanılsa idi muhtemelen daha yüksek olabilecek maliyetleri azaltarak, yerel ve ticari dengenin yeniden tesis etmeye oldukça yardımcı olduğunu dile getirmektedir. Aynı şekilde 1982-83 Fransa devalüasyonu, ve 1992'de Döviz Kuru Mekanizması'ndan çıktıktan sonra yapılan İtalya devalüasyonu da farklı yazarlar tarafından amaçlarına ulaşmış olarak addedilmiştir. Bu ve benzeri olaylar, çok özel belli koşullar altında nominal döviz kuru ayarlamalarının oldukça etkili olabileceğinin örnekleridir. Bu ikinci görüşün doğru olması halinde, döviz kuru üzerindeki doğrudan kontrolü kaybetmenin bazı maliyetleri olacaktır ve bunlar kendilerini ileride daha keskin bir şekilde göstereceklerdir.

I.2 . PARASAL BİRLİĞİN YARARLARI ve MALİYETİ

I.2.1. Parasal Birliğin Yararları

Geleneksel yaklaşımları hatırlayacak olursak, standart makro ekonomik politika hedeflerini başarma kaygısında oldukları görülecektir. Bu da zımnen de olsa çok basit bir sosyal tercih fonksiyonu, sabit bir hedef fonksiyonu varsayımında bulundukları anlamına gelmektedir. Bu yaklaşımın artı ya da eksilerine fazla değinmeden, ödemeler dengesi düzenlemelerinin bir anlık olmayıp, zamana yayılan dinamik bir süreci kapsamasından dolayı yaklaşıma bazı dinamik unsurların sokulmasının daha verimli olabileceğini akla getirmiştir. Parasal birlik, dinamik ve evrimsel bir süreçtir.

Kapsamlı bir hüküm için, her ne kadar ağırlıklandırılmaları zor da olsa tüm artı ve eksilerin hesaba katılması gerekmektedir. Geniş kapsamlı ele alındığında mesele refah ekonomisinin alanına girmekte olup, nihai karar kaçınılmaz olarak güçlü politik hükümlere dayanmaktadır. Para birliğini bütün bir nesne gibi tek başına ele almaktansa, süreçlerini de ele almak gerekmektedir. Bu şekilde ortak bir para biriminin bir çok faydası ortaya çıkarılabilir:

İlk olarak açık ekonomilerde paranın değerine yönelik tartışmalar karşımıza çıkmaktadır. Paranın, para olarak nitelendirilebilmesi için evrensel olarak değer ölçütü olma, değişim aracı olma ve değer saklama gibi işlevleri yerine getirebilmesi gerekmektedir. Ortak bir para birimi öncelikle, paranın dönüştürülmesinden kaynaklanan maliyetlerle, esnek döviz kuru sistemlerinde ihtiyaç duyulan forward karşılıklarını elimine eder. Enflasyonun olumsuz etkilerinden arınmış olan geniş bir alanın parası, aynı zamanda iyi

bir de değer saklama aracıdır ve böyle bir para da döviz kuruna bağlı olan fiyat değişmelerinden kurtulmuş seçkin mallara hükmeder. Bu açıdan bakıldığında ortak bir para birimi, ekonomik birliğe ve yeniden dağılımın etkinliğine yardımcıdır.

Enflasyona eğilimli bir ülke, inanılır, güvenilir bir çapa olabilecek bir para birimine geçmekle enflasyon eğilimi sorunundan kurtulabilecektir. Enflasyonun yüksek olduğu ekonomilerin parası, değer saklama özelliğini koruyamamaktadır. Enflasyon eğilimi, genellikle karşılıklı olmayan iki kaynaktan gelmektedir: Ekonomiyi aşırı canlandırma girişimlerinden ve bütçe açıklarını, borçları monetizasyonla kapatma girişiminden²³.

Sabit bir döviz kuru sistemi, eğer tamamen güvenilir ise, para birliğinin sağladığı faydaları sağlayabilir. Ancak, ne var ki geçmişteki deneyimlerin de gösterdiği üzere bu sistemlerde döviz kurları geri dönülemez bir şekilde sabitlenememekte; bundan dolayı, tam güvenilirliği sağlayamamaktadır. Para birliğini bozmanın, sabit döviz kurunu korumaya dair verilen bir sözden vazgeçmeye nazaran daha maliyetli olmasına bağlı olarak, para birliği daha güvenilirdir. Bir ülke bir kez yeni bir para birimine adapte olduğunda, geçtiğinde, geri dönme maliyetleri, basitçe döviz kuru paritesini yeni bir pariteyle değiştirmeye göre oldukça yüksektir²⁴.

Döviz kurunu başka bir ülkenin parasına göre sabitleyen bir ülke, karşı ülkenin parasının enflasyonunu ithal ederken, bunun üzerine iki ülke parasının göreceli değişimi de eklenir. Bundan dolayı, çapa, yerel fiyat istikrarını sağlasa bile, tam bir fiyat istikrarına dair garanti veremez. Yüksek ve oynak enflasyon yaşayan ülkeler, kendi paralarını bırakmaktan en fazla kazançlı çıkan ülkelerdir. Para politikasındaki disiplinsizliğin kalıcı olma eğiliminde olduğu göz önüne alındığında, bu tip ülkelerin parasal birliğe

²³ Alesina.A and R.J. Barro; S.Tenreiro, 2002:6

²⁴ agm:7

girerek dışsal bir disiplinle tanışmaları oldukça yararlı olacaktır. Başka bir ülkenin parasına bağlanmak ise, ancak iki ülke arasındaki fiyat düzeyleri istikrarlı ise caziptir²⁵.

Parasal birliğin ilk etapta hissedilebilecek en belirgin etkisi, işlem maliyetlerinin ortadan kalkması olmaktadır. İşlem maliyelerinin temelinde ulusal paraların birbirine çevrilmesinden kaynaklanan ek giderler bulunmaktadır. Tek bir para biriminin olmadığı, farklı paralarla işlemlerin yapıldığı bir ekonomi ele alınırsa, ne gibi işlem maliyetlerinin söz konusu olduğuna kısaca değinilirse: Aracı kurumların spot piyasalardan yabancı para temin etmelerinin maliyeti alış-satış fiyat farkının yarısı kadardır²⁶. ek, kredi kartı kullanımı ve birçok finansal araçta yabancı paralarla işlem söz konusu olduğunda komisyon uygulamaları söz konusudur. Kısacası aracı kurumlar yabancı paralarla yapılan işlemlerden komisyon almakta, buna da kendi katlandıkları maliyetlerden dolayı başvurmaktadırlar. Daha önce de bahsedildiği üzere, aracı kurumların karşılaştığı maliyetlerden biri yabancı para temininde karşılaşılan maliyetlerdir. Bunun da ötesinde, kurum bu işlemleri takip edecek ve yürütecek uzman personele ihtiyaç duyacak, yabancı paralarla yapılan işlemlere aracılık ettikçe döviz kuru riski artabilecek, kendi bilançosunu ayarlarken tüm bunların getirdiği ek maliyetlere katlanacaktır. Benzer maliyetler, ithalat-ihracata yönelik faaliyet gösteren işletmelerle, yabancı paralar cinsinden işlemleri yoğun olan işletmeler için de söz konusudur. Yabancı paralarla yapılan işlemler, uluslararası düzeyde transferler şeklinde olduğu zaman maliyetler daha da artmaktadır, çünkü yurtdışı işlemlerde alınan komisyonlar da yükselmektedir.

Bir diğer olumluluk ise spekülatif sermaye hareketlerinin tamamen yok edilmesi ve bunun sonucunda da otoriteleri parasal kontrollerin sıkıntısından kurtarmasıdır. Küçük bir ülkede, döviz piyasası az sayıda spekülatör

²⁵ Alesina.A and R.J. Barro; S.Tenreiro, 2002:7

²⁶ Tonus .,2000:8

tarafından etkilenebilecek, dolaplar çevrilebilecek kadar küçük olabilmektedir.

Üçüncü bir fayda olarak yabancı rezervlerden sağlanacak tasarruflar karşımıza çıkmaktadır. Bu faydanın önemi para birliğinin ilk etaplarında üye ülkeler gelecekteki olaylar konusunda tam anlamıyla ikna olmadıklarından kuşkulu olsa da, üye ülkeler arasında işbirliğinin gelişmesiyle birlikte artarak belirginleşecektir. Çünkü nihayetinde birlik içerisindeki işlemler için ülkelerin yabancı rezerv tutma zorunluluğu tamamen ortadan kalkacaktır.

Ticaret akımları için ülke sınırları sorun yaratır: Aynı ülke içerisindeki iki bölge arasındaki ticaret, eğer uluslararası sınırlarla ayrılmış olsalardı gerçekleşecek olandan daha fazladır. McCallum (1995), 1988'deki ABD. ve Kanada arasındaki ticarete bakmış ve bu etkinin oldukça yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. ABD ve Kanada arasındaki ticareti baz alan daha yeni bir çalışmada, Anderson ve Van Wincoop(2001), McCallum'daki kadar yüksek sonuçlara ulaşmamakla beraber, yine de etkinin önemini koruduğu benzer sonuçlara ulaşmışlardır: Buna göre, uluslararası sınırlar sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticareti tahminen %30 oranında azaltırken, ABD ve Kanada arasındaki ticareti %44 azaltmaktadır. Buradaki soru, açık bir şekilde ticaretin önünde hiçbir sınırlama yok iken, ulusal sınırların neden bu derece sorun çıkardığının nasıl açıklanacağıdır. Diğer tüm şeylerin ötesinde, ülke sınırları farklı para birimleriyle ilgilidir. Bundan dolayı, sınırların etkisinin çok büyük olduğu veri iken, sınırların maliyetlerinin kaynaklarından birinin, paraların değişiminin ortadan kaldırılması ticaret üzerinde oldukça etkili olacaktır²⁷.

Alesina A. ve R.J.Barro (2002), para birlikleri ve ticaret akımları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Ortak bir para birimine geçişi, iki ülke

²⁷ Alesina.A and R.J. Barro; S.Tenreiro, 2002:5

Not: McCallum(1995) ve Anderson&Van Wincoop(2001)'a ulaşamamış, bunlar ile ilgili bilgiler de agm'den alınmıştır.

arasındaki ticaret maliyetleri buzdağının azaltılması olarak görmüşlerdir. Ulaştıkları sonuç, mallar arasındaki ikame esnekliklerine dair makul varsayımlar altında, birbiri ile daha çok ticaret yapan ülkelerin aynı para birimini kullanmakla daha çok fayda elde ettikleridir.

I.2.2. Parasal Birliğin Maliyeti

Tek bir ulus açısından bakılınca, ortak bir para biriminin ya da geri dönülemez bir şekilde sabitlenmiş döviz kurunun yol açtığı ciddi kayıplar söz konusudur.

Öncelikle para politikası bağımsızlığının kaybı gündeme gelmektedir. Parasal birliğe girerek döviz kuru üzerindeki kontrol gücünün kaybedilmesiyle birlikte, birliğin para politikasının ileride oluşabilecek yerel enflasyonun, depresyonun veya işsizliğin şiddetini artırma olasılığından korkulabilir. Çünkü, ortak olarak uygulanan para politikası tüm üyelerin ortak ve temel sorunlarına yönelik olup, bazı bireysel ülkelerin, bölgelerin yararına uygun olmayabilir. Mundell ve Fleming'in klasik yaklaşımlarında ortaya koydukları üzere; birliğe girmekle birlikte, ulusal para politikasının gücü kaybolmaktadır. Örneğin, bir ülke para arzını artırmaya çalıştığında, faiz oranları üzerindeki azalma yönündeki baskıdan dolayı sermaye kaçışı olacak ve para arzındaki artış telafi edilene, para arzı başlangıçtaki düzeyine inene dek bu süreç devam edecektir. Böylece ulusal para politikası etkili olamayacak, reel değişkenler değişmeden kalacaktır. Para politikasının iş çevrimi istikrarına yardımcı olduğu göz önünde bulundurulursa, para politikasının kaybı çıktıda daha büyük devresel dalgalanmalar anlamına gelebilecektir.

İki ülke arasındaki şokların uyumu ne kadar yüksekse parasal bağımsızlıktan vazgeçmenin maliyeti de o kadar düşük olur. Şoklar birbiri ile

ne kadar ilişkili ise, çapa ülkenin politikaları alıcı ülke için o derece uygun olacaktır. Sorun şokların korelasyonu değil, alıcı ülkenin çıktısının çapa ülkenin çıktısına oranı olarak ifade edilen varyansıdır. Bu varyans kısmen çıktıların korelasyonuna (- buradan da şokların altında bulunur) ve kısmen de bireysel çıktı varyanslarına bağlıdır. Örneğin, küçük bir ülkenin çıktısı ABD'nin çıktısı ile yüksek derecede bağlantılı olabilir. Ancak, eğer küçük ülkenin çıktı varyansı daha yüksekse, ABD'nin para politikası küçük ülke için uygun olmayacaktır. Bilhassa, küçük ülke açısından ABD'nin seçtiği karşılıklı döngüsel para politikasının şiddeti çok küçük kalacaktır.

Bağımsız para politikası kaybı çapa ülke ile alıcı ülkeler arasında açıkça ya da zımnen yapılan sözleşmeye de bağlıdır. Şu iki durumu ele alınırsa: Birinde çapa ülke, alıcı ülkelerin kompozisyonunu ve deneyimlerini dikkate almamakta, buna göre para politikasını değiştirmemektedir. Alıcı ülkelerin çapa ülkenin politika uygulamasında hiçbir etkisi bulunmamaktadır. Diğer durumda ise, alıcı ülkeler çapa ülkeyi politika seçimini kazançlarını göz önünde bulunduracak şekilde yapması için etkileyebilmektedir. Bu şekildeki sözleşmelerin uygulanabilirliği para birliklerini daha cazip hale getirmektedir. Alıcı ülkelerinkiyle benzer şoklarla karşılaşan çapa ülkedeki düzenlemeyi almak alıcı ülke için daha ucuzdur. Avrupa Parasal Birliği'nde para politikası belirli bir ülkeden ziyade her bir üyenin şoklarının ağırlıklı ortalamasına odaklanmıştır. Avrupa Parasal Birliği'nin oluşturulmasında başı çeken tartışmalarda potansiyel üyelerin iş çevrimleri arasındaki ilişkinin derecesi önemli yer tutmuştur.

Maliye politikası hakkındaki düşünce de genellikle ulusal maliye politikalarının ulusal istihdamı etkilemekte etkin bir araç olarak kaldığı şeklinde olup; milli geliri ve istihdamı arttırmak için hükümet harcamalarındaki artış ya da vergi indirimlerine güvenilir. Ne var ki, parasal birlik içerisinde maliye politikalarının ne derece bağımsız olabileceği tartışmalıdır. Makul olan para birliğinin ortak dış ödemeler dengesini sağlayabilmek için maliye

politikalarını da içeren politika ve hedeflerinin uyumlulaştırılmasıdır.

Johnson, maliye politikasında bağımsızlık için merkezi olarak yaratılan ortak para birimini işaret etmektedir. Özellikle hükümetlerin açıklarını ancak ve ancak rekabetçi koşullar altında uluslararası sermaye piyasalarından borçlanarak kapatabileceklerini, bağımsız bir ülkedeki yerel hükümetler gibi kendi çıkarı için para basamayacağı kısıtının altını çizmektedir.

Literatürde ele alınan bir başka olumsuzluk ise, her bir ülkenin farklı kendine has Phillips eğrilerinin olması halinde, ortak para alanının işsizlik-enflasyon ilişkisini kötüleştirebileceği yönündedir. Fleming parasal birliğin doğurduğu en büyük problemin bu olduğunu ifade etmektedir. Döviz kurunun sabitlenmesiyle, enflasyonu belli bir düzeyde tutmak için gerekli olan işsizlik düzeyinin genel olarak tüm birlik için öngörülenin üzerine çıkabileceğini ileri sürmektedir. Bunun nedeni de Phillips eğrileri ile temsil edilen enflasyon-işsizlik ilişkisidir. Parkin ise neredeyse tam tersi bir görüş ileri sürmektedir. Aynı problemi ele alarak, parasal birliğin üye bir ülkenin enflasyon oranı üzerinde olumlu etkisinin olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Sabit döviz kuru uygulanan açık bir ekonomideki enflasyon oranının dış dünyadaki orandan pek fazla bir sapma göstermeyeceğini; geliri aşan harcamaların dış ticaret açığına dönüşeceğini, bunun da ücret ve fiyatları parasal birlik içerisindeki düzeyde tutan bir baskı yaratacağını ileri sürmektedir. Bu yaklaşımın tamamen doğru olması halinde, ciddi deflasyon ve devalüasyon sorunlarının ortaya çıkmaması gerekir.

Parasal birliğin maliyetlerinden biri olarak addedilen bir diğer unsur da, bölgesel ekonomilerin kötüleşme olasılığıdır. Uluslararası işgücü göçüne nazaran daha kolay olan sermaye hareketlerinden dolayı parasal birliğin ekonomik tehlikeleri ve belirli bölge veya ülkelerin durgunluğunu hızlandıracağı dile getirilmektedir.

I.2.3. Maliyet-Yararların Karşılaştırılması ve Genel Değerlendirme

Maliyet ve yararların karşılaştırılması, statik olmadıklarından ve oranlanmaları kolay olmadığından, oldukça zordur. Oranlanmalarının zor olmasının altında da, reel gelir akımları gibi kolay bir ölçü ile sayısallaştırmanın tam, kesin bir yolu olmaması yatmaktadır. Maliyetlerle fayda arasında dayanışma, bağlılık varsa şiddetleri ayrı ayrı ölçülemeyeceğinden ölçme, sayısallaştırma sürecinin zorluğu da artacaktır. Yine de, bunlar bir ülkenin bir para birliğine girip girmemeye karar verme sürecinde göz önünde tutulan, önem verilen unsurlardır. Gerçek yaşamda kesin ölçme, sayısallaştırma sorunu aşılabilecek bir sorundur. Parasal bir birliğe girip, girmeme konusunu tartan bir ülke, açıkça gözlemlenebilen yüksek enflasyon, işsizlik ve bunun gibi olumsuzlukların tam tersi olan, bahsedilen faydalara biraz daha şüpheli yaklaşacaktır. Nitekim İngiltere'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girmesi konusundaki geçmiş tartışmalarda, İngiliz ekonomistler çıkarlara şüpheyi yaklaşıırken, yükün çoğunluğunun da özellikle çalışanlara kalmasından korku duymuşlardır. Görüldüğü üzere sorun fayda ve maliyetin sayısallaştırılmasının ötesinde bir ağırlıklandırma sorunu şeklinde ele alınmıştır. Bazı cüzi, önemsiz durumlarda bu hakikaten doğru olabilir. Ancak AET gibi önemli büyüklükte çok sayıda ülkeyi içeren durumlarda, fayda ve maliyetlerin değerlendirilmesi, değişen gerçekliğe göre güncelleme kadar, kavramsal ve niceliksel araştırmaları da gerektirmektedir.

Parasal birlik tartışmalarında altı çizilen konulardan biri de; döviz kurlarına dair argümanlarda bir görüş birliğine varılsa dahi, dünyanın para alanlarına ne şekilde bölüneceğidir.

Mundell, esnek döviz kuru ile parasal birlik arasındaki çelişkinin,

zıtlığın teorik olmaktan ziyade ampirik olduğunu belirtmektedir. Johnson, sabit döviz kurlarına dair üç eksiklik tespit etmiştir. Bunlar; milli sınırlar arasında işgücü hareketliliğinin eksikliği, ulusal çaptaki tehlikeleri hafifletecek uluslararası bir hükümetin olmayışı ve toplam para arzını kontrol edecek uluslararası merkezi bir otoritenin eksikliğidir. Ancak bu itirazlar da teorik olmaktan ziyade ampiriktir. Önemli olan sabit döviz kuru sisteminin düzgün bir şekilde fonksiyonlarını yerine getirmesini garanti edecek olan koşulların ne derecede eksik olduğudur. Yoksa hiç kimse Avrupa'nın da uluslararası ekonomik bütünleşmesini tamamladığını söyleyemez.

Az sayıda parasal grup ya da bloktan oluşan sistemlerin işleyişi optimum para bölgesi kuramı çerçevesinde tartışılmaktadır. Küçük ülkelerin paralarının daha güçlü bir para tarafından kovulduğunu ya da gönüllü olarak kendi paralarını güçlü, baskın paraya bağladığını varsayalım. Az sayıda para gruplarının olduğu böyle bir sistemin işleyişine dair Mundell, şu üç alternatifin söz konusu olabileceğini belirtmektedir: Altın standardı, sadece baskın paralar arasında esnek döviz kuru sistemi ya da altın standardının hafifletilmiş şekli olan sadece baskın paraların altına bağlandığı bir sistem. Mundell'in altına güvenme eğilimi, politik olarak ayrı ülkelerin diğer blokların paraları cinsinden fazla yabancı rezerv tutmaya istekli olmamalarından gelmektedir.

Döviz kurunu sabitlemenin tam konvertibilitayı sağladığı savı genelde kabul görse de, etraflıca araştırılmış değildir. Hükümetler tüm dönemler için döviz kurunu sabitlemeye muktedir olmadıklarından, parasal birliğin faydalarını garantilemek için döviz kurunu sabitlemenin de ötesinde tek bir para biriminin yaratılması ve bunun yanında da parasal birlik içerisinde tek bir merkezi para otoritesinin yaratılmasını getirmektedir. Tek bir para biriminin hakim olduğu bir sistemle, ulusal paralarını birbirine bağlamış çok sayıda ülkenin olduğu bir sistem arasında bir çok farklılık söz konusu olacaktır.

BÖLÜM II

AVRUPA PARASAL BİRLİĞİ

Avrupa bütünleşmesi bir anda ortaya çıkan tek ve basit bir olay olmanın ötesinde, tersine bir çok iniş-çıkışı olan, uzun süredir süregelen evrimsel bir süreçtir¹. İlk bütünleşme fikri İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin başlarına kadar gitmekle birlikte, Avrupa için böyle bir yıkımın tekrar etmesini önlemek üzere, barış ve refahın sağlanması amacı ile orijininde Jean Monnet tarafından tasarlanmış olup, ilk kez 9.Mayıs.1950 tarihinde dönemin Fransız Dış İşleri Bakanı Robert Schuman tarafından Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kurmak üzere dile getirilmiştir. AB'nin doğum tarihi olan bu gün, günümüzde "Avrupa Günü" olarak kutlanmaktadır². Avrupa Birliği, varolan devletlerin yerini almaya niyetli bir devlet olmayıp, diğer uluslararası organizasyonlardan farklıdır. Avrupa, çok farklı kültürleri, gelenekleri ve dilleri içeren, ancak ortak değerleri olan bir kıtadır. AB, bu değerlerin de savunucusudur³. II.Dünya Savaşı sonrasında, siyasi hedefler doğrultusunda kurulan Avrupa Birliği'nin dinamizmi ve başarısı ekonomik temellerinden gelmektedir. Üyelerinin tamamı tek-pazarı oluştururken, on ikisi de tek para birimini kullanmaktadır⁴. Avrupa bütünleşmesi, pazar bütünleşmesinin çok ötesinde bir kavram olup, sosyal, siyasal, teknolojik ve parasal uyumu da içine almaktadır. İç pazarın oluşturulmasının ve Avrupa ekonomik alanının adımlarının Doğu ve Orta Avrupa'ya açılmasının ardından, APS'nin Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği'ne (AEPB) dönüştürülmesi tartışmaları gündeme gelmiştir. APS, Avrupa Topluluğu üyeleri arasında parasal istikrarın sağlanması amacıyla oluşturulmuş ve Avrupa Parasal Birliği'nin

¹ Nijkamp P. and S.Wang, 1998

² Europe At A Glance ,http://europa.eu.int/abc/index_en.htm

³ Europe At A Glance ,http://europa.eu.int/abc/index_en.htm

⁴ Fontaine, P.,2003

tamamlanmasına öncülük edecek bir “laboratuar deneyi” gibi işlemiştir⁵.

II.1. 1970Lİ YILLARDA ULUSLARARASI PARA SİSTEMİ

Tarihsel gelişimi içerisinde ele alındığı zaman Avrupa Birliği üyeleri için Avrupa Para Birliği fikrinin yeni bir fikir olmadığı görülecektir.

II.Dünya Savaşı'nın bitmesine yakın Savaş sonrası global ekonomik düzen için geniş kapsamlı planlar yapılmaktaydı ve bunların sonucunda, 1944 yılında sonuçlanan, Bretton Woods Anlaşmaları altında Dünya Bankası ve IMF kurulmuştur. Bretton Woods sistemi esas olarak sabit döviz kuru sistemine dayamakla birlikte, döviz kuru ancak esaslı bir dengesizlik durumunda ve sadece IMF'nin onayı ile değiştirilebilmekteydi. Bu uygulamanın altında yatan temel nedenler ise, 1920lerdeki esnek döviz kuru deneyimleri ve 1920'lerin sonuna doğru dünya ekonomisinde yaşanan çalkalanmalar ve Büyük Buhran'ın ardından gündeme gelen 1930lardaki karşılıklı devalüasyonlar olmuştur. Bilindiği üzere, 1930'lu yıllar Keynesyen görüşün gelişmeye ve yaygınlaşmaya başladığı yıllardır.

II.Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin hem siyasi hem de ekonomik açıdan önemi çok artmıştır. Ve Savaştan dolayı oldukça zarar gören Avrupa ekonomilerinin yeniden düzenlenmeleri Amerikan yardımları ile özellikle de Marshall Planı üzerinden gerçekleştirilmiş, uluslararası ilişkiler de Bretton Woods uyarınca yeniden kurulmuştur. Bretton Woods sistemi bir nevi sabit ancak IMF vasıtasıyla çok taraflı bir şekilde ayarlanabilir bir döviz kuru sistemi yaratmıştır. ABD dolarına dayanan Bretton Woods sistemi yaklaşık 25 yıl Batı dünyasının çoğunluğu için parasal istikrarı sağlamayı başarmıştır.

⁵ Nijkamp P. and S.Wang, 1998

Bilindiği üzere, IMF'yi kuran anlaşmaların özünde tüm para birimlerini ABD dolarına, ABD dolarını da altına bağlayan sabit döviz kuru uygulaması vardır.

Savaş sonrası yıllarda artan uluslararası para talebi ABD'nin dış ödemeler açığı ve altın üretimi tarafından karşılanmıştır. Ancak ABD'nin doları altına bağlayarak altının dolara karşı değerini sabit tutma uygulaması sonucunda altın üretiminin önemi zayıflamış ve önemli kaynak ABD'nin dış ödemeler açığı olmuştur. Bu durum ABD'nin önemini daha da arttırmıştır. Bretton Woods Sistemi'nin dış ticaret fazlası veren ülkenin uygulayacağı kur politikasına ilişkin bir yükümlülük getirmemesine bağlı olarak, dış ticaret fazlası veren bir ülkenin döviz rezervini arttırıcı bir politika izlemesi halinde tutulan rezervin kaynağı olan ülkenin –ki bu da ABD'dir- dış ticaret açığı vermesi gerekiyordu. Böylece Almanya ve Japonya gibi ülkeler fazla vererek dolar rezervlerini arttırırken, ABD'nin dış açığı artmıştır. Bunun sonucunda, dünya para sistemi içerisinde artan dolar miktarı ABD'nin altın rezervlerini aşmış ve dolara olan güven sarsılmıştır. AET'nin kurulması ile uluslararası sermaye hareketliliğinin artması ile bu güvenin iyice sarsılması sonucu doların devalüe edilmesi gündeme gelmiştir. ABD 1971 Ağustos ayında tek taraflı olarak altın alım-satımını durdurarak ithalata %10 oranında genel vergi uygulamaya başlamıştır. 4 ay sonra da dolar %8 oranında devalüe edilerek 1 ons altın 35 dolardan 38 dolara çıkarılmıştır. Bunu takiben bazı ülkelerin paralarının değeri de dolara karşı yükseltilmiştir. Diğer bir uygulama ise diğer ülke paralarının dolara karşı dalgalanma marjlarının artı-eksi 1'den 2.25'e çıkarılması olmuştur. Tüm bu gelişmelerin nihayetinde 13 Şubat 1973'de dolar yeniden ve %12 oranında devalüe edilmiş ve bu kararla Bretton Woods anlaşması yürürlükten kalkarak, dolar-altın bağı koparılmıştır. Bunu takip eden yıllarda uluslararası para sistemi oldukça düzensiz bir seyir izlemiş ve yeni arayışlara yönelmiştir⁶.

⁶ Çolak Ö.F.,1998

II.2. AVRUPA PARASAL BİRLİĞİNE UZANAN SÜREÇ

Ekonomik işbirliğinin sağlanması yolunda önemli bir adım olan Avrupa Ekonomik Topluluğu 1957 yılında, Roma Anlaşması ile kurulmuştur. Roma Anlaşması ile, II.Dünya Savaşı sonrasında kurulan Bretton Woods Sistemi'nin kurlarda istikrarı sağlayacağı varsayımı altında, Fransa, Batı Almanya, İtalya ve Benelux ülkeleri arasında ortak pazar oluşturulması amaçlanmış ve AET'nin yanı sıra Avrupa Atom Enerji Topluluğu (Euratom) da kurulmuştur. Roma Anlaşması, AB'nin zeminini oluşturan anlaşmaların birincisi değildir. Ondan önce, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kuran 1951 tarihli Paris Anlaşması vardır⁷. Temel taşları itibarıyla AB'nin tarihsel gelişimi Tablo.2.1.'de özetlenmiştir.

1960'lı yılların sonunda uluslararası para sisteminde yaşanan olumsuzluklar sonucunda üyeleri arasında 1968 Temmuz ayında Gümrük Birliği'ni hayata geçirmiş olan AET yeni hedefler arayışına yönelerek, 1969 La Haye Avrupa Zirvesi'nde bir Ekonomik ve Parasal Birlik kurulmasını öngörmüştür⁸. Bu hedefe ulaşmak için de Lüksemburg Başbakanı ve Maliye Bakanı Pierre Werner'in başkanlığında bir kurul oluşturulmuştur. Kurul raporunu Ekim 1970'te sunmuştur. Werner Planı parasal birliğin sonuncusu 1980'de tamamlanmak üzere 10 yıllık bir süreçte ve 3 aşamada gerçekleşmesini öngörmüştür. İlk aşamanın 1971'de başlaması için gerekli kararlar alınmıştır. Üç yıl olarak öngörülen bu ilk aşamada üye ülkeler arasındaki döviz kuru dalgalanma marjının daraltılması amaçlanmıştır⁹.

⁷ Fontaine, P., 2003

⁸ Tonus Ö., 2000

⁹ Borchardt K., 1995

Tablo.2.1. AB'nin TARİHSEL GELİŞİM TABLOSU

TARİH	OLAY	AÇIKLAMA
1951	Paris Anlaşması	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kuruldu. (Almanya, Fransa, İtalya ve Benelüks Ülkeleri Belçika, Hollanda Lüksemburg)
1957	Roma Anlaşmaları	AET ve Euratom kuruldu.
1 Temmuz 1968	6 ülke arasındaki tüm gümrüklerin kaldırılması.	
1973	Üye sayısının 6'dan 9'a çıkmıştır.	Danimarka, İrlanda ve İngiltere katılmıştır.
1979	Avrupa Para Sistemi (APS) kuruldu.	1973-79 arası Dünya ekonomisindeki olumsuzluklar ve petrol şoklarından olumsuz etkilenen AET ekonomilerinin umut kaynağı olmuştur.
1981 ve 1986	Üye sayısı 12'ye çıktı.	1981'de Yunanistan, 1986'da İspanya ve Portekiz katılmıştır.
1985	Jacques Delors başkanlığındaki Avrupa Komisyonu tarafından "White Paper" yayınlanmıştır.	Buna göre, Avrupa Tek Pazarı'nın 1.Haziran.1993'de tamamlanması öngörülmektedir.
1986	Tek Avrupa Senedi	Tek pazar hedefine ulaşma amacıyla 1986'da imzalanmış, 1.Temmuz.1987'de yürürlüğe girmiştir.
1992	Avrupa Birliği (Maastricht) Anlaşması	1.Kasım.1993'de yürürlüğe girmiştir.
22 Haziran 1993	Kopenhag Zirvesi'nde AB'ne üyelik kriterleri belirlenmiştir.	
1 Ocak 1995	Üye sayısı 15'e çıktı. (AB15)	Avusturya, Finlandiya ve İsveç katılmıştır.
1 Ocak 2002	Euro fiilen dolaşıma girmiştir ve ilk etapta on bir üye ülke parasal birliğe katılma koşullarını sağlamıştır.	İngiltere, İsveç, Danimarka ve Yunanistan dışındaki üye ülkeler sağlayabilmiştir. Ardından da Yunanistan katılmıştır. (Euro12)
1.Mayıs.2004	MDA-10 ülkelerinin AB'ne katılması.	AB tarihindeki en büyük genişlemeyi gerçekleştirerek üye sayısını 15'ten 25'e çıkarmıştır.

Bretton Woods Sistemi'nin sona erdiği ve Petrol Fiyat Şoku'nun ortaya çıktığı 1973 yılı,hızlanan enflasyonun ve uluslararası döviz piyasalarında

şiddetli dalgalanmaların yaşandığı bir yıl olmuştur. Üstelik Komisyon Nisan'da ilk aşamaya ilişkin olarak, üye ülkelerin ekonomi politikalarını koordine etmede yeterince ilerleme kaydedememiş olmaları üzerine, gayet temkinli bir rapor sunmuştu. Enflasyon ve döviz kurları çalkantılarının yaşandığı, istikrarsız uluslararası piyasalar karşısında üye ülkeler, ancak orta vadede başarılı olabilecekleri ortak politika ve ortak çıkarları bırakarak, ulusal çıkarlarını gözeten tedbirlere yönelmişlerdir¹⁰.

Aralık 1973'de sona eren birinci üç yıllık dönemde, APB yolunda atılan önemli adımlar şunlardır¹¹: Parasal ve finansal politikalarda eşgüdüm, merkez bankaları arasında sıkı işbirliği, döviz kurlarındaki farklılıkların giderilmesi, sermaye hareketlerinde serbestleşme ve orta vadeli ekonomik yardım paketinin kabulü. Ne var ki, 14-15 Aralık 1973'de yapılan Kopenhag Zirvesi'nde birliğin ikinci aşamaya geçmesi için bunlar yeterli olamamış, ikinci aşamaya geçmek ile ilgili önlemler kabul edilmemiştir. Ekonomik ve parasal birlik için hazırlanan takvime uyulması ve Şubat 1974'de ikinci aşamanın başlatılabilmesi için ne kadar çalışılmış olsa da, bu girişimler sonuç vermemiş ve ikinci aşama hiçbir zaman başlatılamamıştır. Bunun üzerine kurulan komisyonun, 1975 yılında sunduğu raporda ekonomik ve parasal birliğin önündeki en önemli engel olarak politik isteksizlik öne çıkmıştır. Ayrıca, APB ile neyin gerçekleştirilmeye çalışıldığının tam olarak açıklanmaması da önemli bir eksiklik olarak vurgulanmıştır¹². Avrupa Parasal Yılanı denen ve topluluk içinde para değişim oranlarını istikrara kavuşturma girişimi olarak 1972 yılında ortaya çıkan mekanizmanın, 1970'lerin sonuna yaklaşıldığında hala öngörülen başarıya ulaşamamış olması üzerine, Avrupa Para Sistemi(APS) fikri ilk kez Ekim 1977'de R.Jenkins tarafından Floransa'da ortaya atılmış ve tartışmalarla geliştirilerek 12 Mart 1979'da yürürlüğe girmesine karar verilmiştir. Avrupa Para Sistemi'nin amacı şiddetli parasal dalgalanmalarının etkilerinden uzak bir istikrar alanı yaratmak ve Avrupa

¹⁰ agm

¹¹ Tonus Ö.,2000

¹² Tonus Ö.,2000

Topluluğunda daha sıkı bir işbirliği sağlamaktır. APS, topluluk üyesi ülkeler arasında, daha uzun vadeli bir siyasal ve ekonomik birlik sağlama amacının gerçekleşmesine de uygun düşmektedir¹³.

Tablo.2.2. Avrupa Parasal Birliği (APB) ve Euro'ya Geçiş		
TARİH	OLAY	AÇIKLAMA
Mart 1979	Avrupa Para Sistemi (APS) kuruldu.	Üye ülkeler arasındaki döviz kuru dalgalanmalarını azaltmak amacıyla kuruldu. %2,25-%6 dalgalanma marjı tanımlanmıştır.
Haziran 1989	Jacques Delors başkanlığındaki Madrid Zirvesinde APB için takvim kararlaştırılmıştır.	
1 Temmuz 1990	1.Aşama	Birinci aşamada, APB'nin hedefleri belirlenerek, bunların gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.
7 Şubat 1992	Maastricht Anlaşması imzalanmıştır.	AB ile Ekonomik ve Parasal Birlik konusunda Aralık 1991'de kararlaştırılmıştır.
1 Kasım 1993	Maastricht Anlaşması yürürlüğe girmiştir.	Ulusal paralarını tek bir para birimi ile değiştirebilmeleri için üye ülkelerin belli kriterleri sağlamaları öngörülmüştür.
1 Ocak 1994	2.Aşama	Avrupa Para Enstitüsü (APE) kurulmuştur.
Ocak 1997	Amsterdam Avrupa Komisyonu'nda "İstikrar ve Büyüme Paketi" kabul edilmiştir.	İstikrar ve Büyüme Paketi, Ekonomik ve Parasal Birlik kurulduktan sonra bütçe disiplini devamlılığı sağlamak amacıyla, AB tarafından atılan en önemli somut adımdır. Bunun yanı sıra Euro ile parasal birliğe dahil olmayan diğer birlik ülkelerinin para birimleri arasında istikrarlı döviz kurlarının sağlanması amacı ile yeni bir döviz kuru mekanizmasının kurulmasına karar verilmiştir.
1 Ocak 1999	3.Aşama	Euro kaydı olarak doğmuştur. On iki üye ülkenin ulusal para birimleri ortadan kalkmıştır. Avrupa Merkez Bankası, APE'nin sorumluluklarını devir almıştır.
4 Ocak 1999	Euro üzerinden döviz ve değişim işlemleri başlamıştır.	Yaklaşık olarak 1€ = 1,18 ABD\$ olarak belirlenmiştir. Böylece Aralık 2001'e dek devam edecek olan geçiş süreci başlamıştır.
1 Ocak 2001	Yunanistan APB'ye katılmıştır.	Euro alanına dahil üye ülke sayısı böylece 12'ye çıkmıştır.
1 Ocak 2002	Euro'nun fiilen dolaşıma girmesi ile 3.Aşama son bulmuştur.	APB kapsamındaki paraların dolaşımdan 28 Şubat 2002'ye dek tamamen çekilmeleri öngörülmüştür.

¹³ Çolak Ö.F.,1998

Döviz kurlarındaki dalgalanmaların, Avrupa firmaları için büyük ve uzun vadeli Topluluk yatırımlarına karşı ihtiyatlı davranmayı da beraberinde getirmesi ve böylelikle ortak pazara giden yolu uzatması, bir takım müdahalelerin yapılmasını ve ayarlanabilir bir kur sisteminin gerekliliğini gündeme getirmiştir. APS, iç ve dış istikrar hedeflerine ulaşmak için bu yolu izlemiş ve başarıya da ulaşmıştır. Avrupa Para Birimi (European Currency Union- ECU) oluşturulmuştur. ECU üye ülkelerin para birimlerinin, her bir ülkenin ekonomik gücüne göre belirlenen bir orana karşılık geldiği bir para birimi olup, değeri her gün Komisyon tarafından belirlenerek duyurulmuştur. Döviz oranı için referans birim olma, bir para birimi diğerinden saptığında belirleyici bir gösterge olma, müdahale ve kredi mekanizması kapsamındaki işlemlerde hesap birimi olma ve ulusal makamlar arasındaki borçların hesaplanmasında kullanılma gibi temel işlevlerinin yanı sıra, özel işlemlerde de kişilere ve firmalara, döviz kuru dalgalanmalarına karşı koruma sağlamış, özel ve ticari tasarruflar için kullanılmıştır.

Ancak ulusal paraların tamamen yerini alıp, dolaşıma girmesi uzak bir hedef olarak görülmekteydi, çünkü bunun öncesinde ekonomik ve parasal politikaların daha da yakınlaşması gerekmektedir. Bu uzak hedefe ulaşabilmek için 1988 Haziran'ında, tek pazarın tamamlanmasına yönelik programın dahilinde, yeni bir girişim başlatılmıştır. Komisyon başkanı J. Delors başkanlığında yüksek düzeyli bir kurul toplanarak, bu hedefe ulaşmanın yollarını ve imkanlarını değerlendirmiştir. Üç aşamalı bir planı öngören Delors Raporu 1989 Nisan'ında yayımlanmıştır. Haziran'da liderlerce de kabul edilen rapor, sonraki eylemler için esas alınmıştır¹⁴. Ekonomik ve Parasal Birlik yolundaki ilk aşama, 1986 tarihli Tek Senet'te de öngörüldüğü üzere, 1 Temmuz 1990'da başlamıştır. Bu aşamayla birlikte, birkaç istisna haricinde, üye devletler arasındaki para ve sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar tamamen kaldırılmıştır. Merkez Bankaları Yöneticileri Kurulu kurularak, merkez bankaları arasındaki işbirliği güçlendirilmiştir.

¹⁴Borchard K., 1995:47

Ekonomik ve parasal birliğin son aşamasının yasal temellerini atan Avrupa Birliği (Maastricht) Anlaşması kapsamında, 1 Ocak 1994'de başlamasına karar verilen ikinci aşama da öngörüldüğü tarihte başlamış olup, Aralık 1998'e dek devam etmiştir. Bu aşamadaki temel amaç, üye ülkelerin ekonomik politikaları arasındaki yakınlaşmayı arttırmaktır. Avrupa Doruğu'nda bu amaca ulaşmak için ekonomik politikanın ana hatları belirlenmiş ve üye devletlerin odak noktasının fiyat istikrarı ile sağlam kamu finansmanı olduğu vurgulanmıştır. İkinci aşamada Avrupa Merkez Bankası'nın (AMB) öncüsü olarak Avrupa Para Enstitüsü(APE) kurulmuştur. APE'nin başlıca amacı, üçüncü aşamada AMB'nin faaliyetlerine başlayabilmesi için gerekli düzenlemeleri yapmaktır¹⁵. Son aşama olan, üçüncü aşamaya geçiş için önemli olan belirlenmiş bir tarih değil, üye devletlerin çoğunluğunun 1996 sonu itibari ile tek bir para birimine geçiş için öngörülen katı yakınlaşma kriterlerini karşılayabilmesidir.

1992 yılında imzalanan, Maastricht Anlaşması, APB'ne üç aşamalı bir süreçle ulaşmayı hedeflemiştir¹⁶. APS'dekinden farklı olarak, üyeler kendilerini sadece istikrarlı bir döviz kuruna değil, aynı zamanda daha da önemli olan tam bir parasal birliğe bağlamışlardır. Maastricht Anlaşması, APB üyesi olabilmek için çok sıkı bir çok yakınlaşma kriterini formüle etmiştir. Avrupa Birliği içinde yakınlaşmayı teşvik edici en önemli kriterler şunlardır: Bütçe açığı GSYİH'nın %3'ünü aşmayacak, kamu borçları GSYİH'nın maksimum %60'ı kadar olabilecek ve enflasyon oranı da topluluktaki en düşük enflasyona sahip olan üç ülkenin oranları ortalamasının en fazla 1,5 puan üzerinde olabilecek, uzun dönem faiz oranı ise en iyi performans gösteren üç ülkenin ortalamasından en çok %2'lik bir sapma gösterebilecektir. Ayrıca ülke parasının APS'de belirlenen döviz kuru mekanizması çerçevesinde normal dalgalanma marjında yer alması gerekmekte ve tek taraflı devalüasyona gidilememektedir. Uygun olmayan

¹⁵ Tonus Ö.,2000

¹⁶ Dupasquier C. and J.Jacob,1997

politikaları ile, APB'nin istikrarını tehlikeye atan Avrupa Birliği üyeleri cezalandırılacaktır. Ancak bu şartlarda, Avrupa Merkez Bankası, Avrupa para birimi Euro için istikrarlı, düşük ve tek bir Avrupa faiz oranının oluşturulması ve korunmasından sorumlu çok güçlü bir kurum haline gelebilecektir¹⁷.

1998 Mayıs'ının başında APB için gerekli koşulları sağlayan ve katılmak için istekli olan on bir ülke belli olunca, bu ülkeler para birimleri arasında geri dönülmez dönüşüm oranları ve tek bir Avrupa parası üzerinde anlaşmışlardır. Bu on bir ülke oldukça önemli bir kitlenin pazarını temsil etmektedir(yaklaşık olarak 290 milyon tüketiciyi). İlk etapta katılmayan ülkeler ise şunlar olmuştur: İngiltere, Danimarka, İsveç ve Yunanistan. Katılmama nedenleri ise farklıdır: İngiltere ve Danimarka, Euro için yeterli yerel desteği kamuoyundan alamamış; İsveç döviz kuru ile ilgili şartları; Yunanistan ise bütçe ile ilgili şartların hiçbirini sağlayamamıştır.

II.3. OPTİMUM PARA ALANI TEORİSİ İŞİĞİNDA APB

II.3.1. Genel Değerlendirme

Avrupa ekonomik ve parasal bütünleşmesinden beklenen faydalar, yakın zamana kadar vurgulanmış ve methedilmiştir. Mal, sermaye ve emeğin serbest dolaşımı, birlik ülkeleri arasında döviz kuru riskinin olmayışı, işlem maliyetlerindeki önemli ve ciddi düşüş gibi. Bunların Avrupa endüstrilerinin rekabetini destekleyici olduğu açıktır. Ancak hala bazı cevaplanmamış sorular bulunmaktadır: Bu çıkarların hangileri daha güçlüdür, şiddeti nedir ve sektörler, ülkeler, bölgeler arası dağılımları nasıl olmaktadır? Tek pazarın verimlilik kazançlarını tayin edebilmek amacıyla 1988'de ünlü Cecchini

¹⁷ Nijkamp P. and S.Wang,1998

raporu yayınlanmıştı. Bu rapor, iç pazarın tamamlanabilmesi için karar-alma sürecinin ekonomik temelini oluşturmuş ve endüstriyel gelişme için nicel gereklilikleri ortaya koymuştu. Ancak APB'nin endüstriyel etkileri hakkında böyle niceliksel tahminler bulunmamaktadır¹⁸.

II.3.2. Maliye ve Para Politikası

OCA teorisinin maliye politikaları hakkındaki görüşlerini belirleyebilmek için, asimetrik bir talep şoku örneğini ele alalım. Avrupa Parasal Birliği'ndeki tüketicilerin taleplerini Fransız mallarından Alman mallarına kaydırdıklarını düşünelim. Aynı parasal birliğin üyeleri olarak her iki ülkenin ulusal bütçelerinin önemli bir kısmının da merkezi Avrupa otoritelerinin eli altında toplandığını düşünelim. Ayrıca sosyal güvenlik sisteminin Avrupa düzeyinde tasarlandığını ve gelir vergilerinin Avrupa hükümetince toplandığını varsayalım. Bu durumda, merkezi bütçe şok emici olarak çalışacaktır. Şokla birlikte; Fransa'da çıktı azalırken, işsizlik artma eğilimi gösterecektir. Bunun Avrupa merkezi bütçesi üzerinde iki etkisi olacaktır. Birincisi, Avrupa hükümetinin topladığı gelir vergisi Fransa'daki düşüşten dolayı düşecek; ikinci olarak ise Avrupa hükümeti tarafından ödenen işsizlik sigortası benzeri ödemeler artacaktır. Almanya açısından ise etkiler tam tersi olacaktır. Almanya'da çıktı, üretim artarken, işsizlik azalacağından hükümetin vergi geliri artarken, işsizlik ödemeleri azalacaktır. Bu durumdan da görüldüğü üzere, merkezi Avrupa bütçesi gelirin yeniden dağılımını talep kaymasının Fransa'da yol açtığı olumsuzlukları yumuşatacak şekilde, Almanya'dan Fransa'ya doğru otomatik bir şekilde gerçekleştirecektir¹⁹.

Aynı örneği bir de merkezi bütçe sisteminin olmadığı koşullarda

¹⁸ Nijkamp P. and S.Wang, 1998

¹⁹ De Grauwe P., 1994

incelersek: Kolayca görebileceğimiz üzere, negatif talep şoku vergi gelirlerini azaltıp, işsizlik ödemelerini arttırmak suretiyle Fransa hükümetinin bütçe açığını arttıracaktır. Bu durumda Fransa'nın daha çok borçlanması gerekecektir. Almanya'da ise tersi sonuçlar ortaya çıkacaktır. Sermaye piyasalarının iyi çalıştığı varsayımı altında, Fransa'nın ihtiyacı olan borçlanma Almanya'daki tasarruf fazlalarından gerçekleştirilebilecektir. Merkezi bütçenin olmadığı bu durumda, Fransa ileride ödenecek olan dış borçlarını arttırmaktadır ki; bu da Fransa'nın geleceğe yönelik mali politikalarındaki özgürlüğünü kısıtlayacaktır. Oysa merkezi bütçenin varlığı halinde, geri ödeme gibi bir problem olmadan Almanya'daki yerleşikler otomatik bir şekilde Fransa'ya gelir transferi yapmaktadırlar.

Parasal birliği hedefleyen bir anlaşmada, maliye politikaları üzerine konan kısıtlar, hatırı sayılır tartışmaların sonucunda şekillenmektedir. Maastricht Anlaşması'ndan önce, akademik analizlerin çoğu döviz kuru aracının kaybını telafi etmek için, ulusal maliye politikalarının daha da aktif hale getirilmesi gerektiğini vurguluyordu. Tam tersine, parasal birliğin maliye politikalarının kısıtlanmasını gerektirdiği yaklaşımı ise, aşırı bütçe açıklarının er geç borçların monetizasyonuna yol açacağı fikri üzerinden geliştirilmiştir. Bazı ülkelerdeki parasal otoriteler, özellikle kamu borçlarının Avrupa GSMH'sinin %18'ine ulaştığı İtalya'da, yüksek borçlarla karşı karşıya idiler. Bu durum karşısında duyulan endişe, nihai ödünç veren rolünün Avrupa Merkez Bankası'nı açıkça ya da zımnen müdahaleye ya da bir ülkenin borçlarını zamanında ödeyememesine bağlı olarak bankaların finansal krizlere maruz kalması durumunda, dolaylı yoldan borçlarını monetize etmeye zorlamasıydı. Bu endişe, Avrupa Parasal Birliği'ne üyelik için öngörülen bütçe kriterlerine ve parasal birlik içerisinde mali dürüstlüğün sağlanması için tasarlanan, aşırı açık prosedürlerine yansımıştır²⁰. Ekonomik ve Parasal Birlik içinde, maliye politikalarının uygulanması için gerekli

²⁰ Wyplosz C., 1996

çerçeveyi İstikrar ve Büyüme Paktı (Stability and Growth Pact-SGP) sağlamaktadır.

“1997 yılında kabul edilen İstikrar ve Büyüme Paktı, Ekonomik ve Parasal Birlik kurulduktan sonra bütçe disiplini devamlılığı sağlamak amacıyla, AB tarafından atılan en önemli somut adımdır. Euro’nun 1 Ocak 1999’da hayata geçirilmesiyle beraber yürürlüğe giren Pakt hükümleri, AB Antlaşması’nın mali disiplin konusundaki maddelerini önemli ölçüde güçlendirmektedir. SGP,kendi ulusal paralarını Euro ile dönüştürmeyi kabul etmiş Euro alanı üyesi ülkelerin yüzde 3’lük kamu açığı kriterini ihlal etmeleri halinde bütçe açıklarını sınırlandırmaları ve uygun bir süre içerisinde tümüyle ortadan kaldırmaları, hatta fazla vermelerini öngören bir antlaşmadır²¹.”

AB’nin bölgesel politikası, görece dezavantajlı olan bölge ve sektörler AB bütçesinden önemli ödemelerin yapılmasını içermektedir. 2002-2006 döneminde bu amaçla ayrılan miktar, 213 milyar Euro’dur. Bu ödeneğin kullanılacağı başlıca alanlar ise şunlardır: Geri kalmış bölgelerde gelişmeyi desteklemek, eski endüstri alanlarını dönüştürmek, uzun dönemli işsizlik yaşayanlara iş imkanı ve gençlere yardım sağlamak, tarımı modernize etmek ve daha az elverişli olan alanlara yardımcı olmak. Paranın ödenmesi ise farklı fonlar aracılığı ile olmaktadır²².

Büyük etkileri olan bu ödemelerin nerelere yapılacağını belirlemek için AB bazı öncelikler belirlemiştir. Buna göre öncelikler açısından ilk başta gelen, AB ortalamasının %75’inden daha az kişi başına geliri olan bölgelerin geliştirilmesidir. Bölgesel politikalar kapsamında ayrılan paranın yaklaşık

²¹ Euro Bölgesi İzleme Raporu:Aralık 2003;TCMB

²² Fontaine, P., 2003: Bu fonlar şunlardır: the European Regional Development Fund(ERDF), the European Social Fund (ESF), the Financial Instrument for Fisheries Guidance(FIFG) and the European Agricultural Guidance and Guarantee Fund (EAGGF)

2/3'ü bu öncelikli amaca tahsis edilmiştir. 2000-2006 dönemi için 135 milyar€'luk bu ödenek, birlik nüfusunun %22'lik bir kısmına yöneliktir. İkinci olarak ise, bunun dışında yer alan ancak zor durumda olan bölgelerin desteklenmesi vardır. Bunlar ekonominin yeniden yapılandırıldığı, ya da kriz yaşayan tarımsal bölgeler ile ciddi sorunları olan bölgeler olabilir. Bu ödeneklerle gerçekleştirilmesi istenen son amaç ise, eğitim sisteminin modernizasyonu ve yeni iş alanları yaratmak gibi yollarla işsizlikle mücadele edebilmektir.

Para politikasına gelince, para politikası AMB'nin politika stratejisi doğrultusunda uygulanmaktadır. AMB'nin en önemli hedefi ise, fiyat istikrarıdır. Fiyat istikrarı, Euro-Alanı için Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyat Endeksindeki yıllık artışın %2'nin üzerine çıkmaması şeklinde belirlenmiştir. Para politikası yönetimi büyük bir teknik sorun olmaksızın hemen başlamış ve para piyasası hemen entegre edilmiştir. Para politikası, orta vadede, fiyat istikrarının korunmasıyla uyumlu faiz oranlarının yerleştirilmesine odaklanmıştır²³.

APB'nin üçüncü aşaması ile birlikte üye ülkelerin ekonomi politikaları uygulamaları da niteliksel olarak değişikliğe uğramıştır. Euro'ya geçen üye ülkeler AMB tarafından yürütülen ortak para politikasının olumlu ya da olumsuz sonuçlarını paylaşmaktadır. Fiyat istikrarı hedefi, Euro-Alanı çapında geçerli olan Euro üzerinden tanımlandığı için, tüm Euro-Alanı üyeleri, ya hep beraber fiyat istikrarının keyfini sürme, ya da yine hep birlikte enflasyonun maliyetlerine katlanma durumunda kalmaktadırlar. Tek para birimini kullanmaktan kaynaklı düşük parasal risk, istikrarlı dış denge, APB bankacılık ve finans sektörünün istikrarlığı gibi faydalar da yine ortak bir şekilde paylaşılmaktadır.

²³ Boichichio, G., 2003

Euro-Alanına dahil olan üye ülkeler, para politikası üzerindeki otoritelerini ortak ve uluslararası bir kuruluş olan AMB'na devretmişlerdir. Ekonomi politikasına dair diğer bileşenlerin belirlenmesi ise, bir çok şeye rağmen ulusal düzeyde belirlenmektedir. Bir çok şeye rağmen diye vurgulanmasının nedeni ise şudur: Ulusal düzeyde belirlenen bu politikalar, fiyat istikrarını, finansal istikrarı etkileyebilmekte, bununla da kalmayıp ulusal politikalara AMB'nın verdiği tepki şekline bağlı olarak dış dengeyi de doğrudan ya da dolaylı yoldan etkileyebilmektedir. Bu nedenle, APB'nin üye ülkeler arasında yeni dışsallıklar yarattığı ve varolanları da genişlettiği söylenebilir. Dahası, APB, üye ülkelerin hükümetlerinin ulusal ekonomi politikalarının fiyat istikrarı, finansal istikrar ve dış denge üzerindeki sonuçlarını düşünme dürtülerini zayıflatmaktadır. Çünkü bunları gözetken politikaların sağladıkları faydalardan diğer üye ülkeler de pay almaktadır. Böylece APB "free-riding" serbest sürüş olarak adlandırılan bir dürtünün ortaya çıkmasına neden olmaktadır ki, bu da birbirinden bağımsız olan ulusal ekonomi politikaları ile ortak para politikalarının, APB için etkin olmayan sonuçlar vermesi demektir.

II.3.3. APB Optimum Para Bölgesi Midir?

Tek bir para biriminin oluşturulması, Avrupa içi ticarette, parasal riskleri ve işlem maliyetlerini azaltarak, Avrupa endüstrilerinin rekabetçi yapısını güçlendirici etkiler yapmıştır. Bu etkilerin ortaya çıkması, üye ülkelerin optimum bir para birliği oluşturup, oluşturmamasından bağımsız olarak ortaya çıkmaktadır. Ne var ki, Parasal birliğin tek tek ülkeler ya da bölgeler üzerinde farklı etkileri olacağından, bütünleşmiş Avrupa pazarından beklenen ticari kazançlar pareto-optimum olmayabilir²⁴.

²⁴ Nijkamp P. and S.Wang,1998

Avrupa Para Alanı için, kritik başarı kriterlerinden biri Euro'nun fiyat istikrarıdır. Fiyat istikrarının korunması, bağımsız Avrupa Merkez Bankası'nın ana yetki ve görevidir. Merkez bankalarının bağımsızlığı teorisi, katılımcı ülkelerin refah kazançları için, bağımsız para politikasının olmazsa olmaz bir araç olduğunu ileri sürmektedir. Bu açıdan bakıldığında zaman, yetkili kurum olan Avrupa Merkez Bankası'nın idaresi altındaki güçlü bir Euro, tüm katılımcılar açısından refah kazançlarının adil bir dağılımını sağlayacaktır. Ne var ki, bağımsız merkez bankası yaklaşımı, ülkelerin tek bir para birimine geçmelerinin maliyetini yeterli bir şekilde algılamaktan uzaktır. Büyük kültür, dil engellerinin ve ülkeleri arasında belirgin refah farklılıklarının bulunduğu Avrupa, mevcut heterojen durum altında gerekli koşulları henüz sağlayamamıştır. Kısa vadeyle orta vade arasında pareto-optimum dağılımın sağlanması mümkün görünmemekte olduğundan, kazananların yanı sıra kaybedenlerin de olacağı açıktır²⁵.

Avrupa Parasal Birliği'nin tek başına refah artırıcı olup olmadığı sorusunun gündeme gelmesinin kaçınılmaz olmasıyla birlikte, 1961'de Mundell, 1963'te McKinnon, 1969'ta Kenen tarafından ele alından optimum para alanları teorisi üzerinden yürütülen tartışmalar da yeniden canlanmıştır. Bu teoriye göre, bir parasal birliğin verimli olarak addedilebilmesi, tek para biriminin sonuçlarının tüm alana, neredeyse, eşit bir biçimde dağılması ile olacaktır. Bu çıkarsama, malların, sermayenin ve emeğin tamamen serbest dolaşımının ticaret kazançları yaratacağı ve makro ekonomik performansı geliştireceği varsayımına dayanmaktadır. Üretim ya da istihdam açısından büyük farklılıklara sahip olan ülkeler bile, tamamen serbest işgücü hareketliliği altında tek bir para birimine geçmekten kazançlı çıkacaklardır. İşlem, enformasyon ve dönüşüm maliyetlerinde sağlanacak düşümlere bağlı olarak, tüm katılımcıların belirgin makro-ekonomik kazançlar elde etmelerini sağlayacaktır. Sonuçta, üye ülkeler arasında uluslararası ticaret ve böylelikle

²⁵ a.g.m

ticaret kazançları artacaktır.

Diğer yandan, eğer parasal birlik oluşturan farklı ülkeler arasındaki makro-ekonomik düzenlemeler oldukça asimetrik ise, işgücü hareketliliği ve federal vergileme ve harcama politikaları ile sağlanacak olan otomatik stabilizasyon koşullarına ulaşabilmek için ücret ve fiyat esnekliği yeterli olmayacaktır.

Optimum para alanı, tanım gereği şoklardan simetrik olarak etkilenen ve işgücü ile birlikte diğer üretim faktörlerinin serbestçe dolaşabildiği bölgelerden oluşur. Bu nedenle, Optimum Para Alanı içinde aynı şoklarla karşılaşılacağından, görelî fiyatları şoklara göre ayarlamanın bir avantajı olmayacaktır. Ayrıca yerleşmiş işsizlik problemi de, yüksek işgücü hareketliliği sayesinde ortadan kalkacaktır. Bu şekilde; farklı araçların görelî fiyat ayarlamaları için kullanılan klasik döviz kuru aracının yerini alabilmesiyle ortak bir para biriminin uygunluk ve verimlilik açısından sağladığı faydanın semeresi alınabilir ve ancak bu şekilde döviz kuru aracından vazgeçmek optimal olabilir. OPA literatüründe, döviz kuru riskinin yok edilmesine bağlı olarak parasal birlikte istenmeyen makro-ekonomik etkilerin ve işlem maliyetlerinin azaltılmasından sağlanan kazançlar için, bağımsız politika araçlarından vazgeçilebileceği düşüncesi bulunmaktadır. Kazançlar daha çok endüstrilere özgü yani yapısı gereği mikro-ekonomik iken, kayıplar ise esas olarak ekonomideki zincirleme şoklara karşı makro-ekonomik düzenlemelerin maliyetlerinden (-özellikle istihdam açısından) ve bazı ülkeler içinse senyoraj kayıplarından oluşmaktadır. Açıktır ki, OPA için gerekli koşul kazançların kayıplardan yüksek olmasıdır. İşgücü hareketliliğinin yüksek olduğu bir para alanında düzenleme maliyetleri, ücret ve işgücü katılığının olduğu bir alandakine göre daha düşük olacaktır. Bu nedenle OPA'yı şu şekilde de tanımlanabilir: OPA, maksimum faktör hareketliliği altında maksimum net parasal birleşme çıkarlarının ortaya çıkmasını sağlar.

“Avrupa Parasal Birliğinin OPA olup olmadığı” sorusu, sadece “evet” ya da “hayır” diye cevaplanabilecek bir soru değildir. OPA literatürü, ne yazık ki, formal bir test etme imkanı da sağlamamaktadır. Bu nedenle, hangi kriter açısından ele alınır sa alınsın, karşılaştırmaya yapabilmek için bir ölçüt gerekmektedir. Bazı araştırmacılar hali hazırda ortak bir para birimi kullanan ve serbest iç piyasaları bulunan ekonomileri karşılaştırmaya için bir ölçüt olarak ele almışlardır. Eichengreen, Boltho’nun da içinde bulunduğu bir grup ekonomist ABD ve ABD dolarını karşılaştırmaya için ele alırken, Poloz gibi ekonomistler ise Kanada bölgelerini ele almıştır.

Genellikle kıstas olarak ele alınan ABD’nin durumuna bir göz atılacak olunursa: Bölgesel işgücü-piyasası şoklarına karşı uyarlanma açısından ABD, AB9 ölkelerine göre %20 daha hızlıdır. Ancak ABD deneyiminin asıl çarpıcı özelliği, bölgesel işsizliklerinin ısrarcılığını sürdürmesidir. ABD bölgesel işgücü-piyasalarının yakınsama yönündeki eğilimleri şaşırtıcı bir şekilde zayıftır. Avrupa’daki kültürel, sosyal ve dil farklılıkları göz önüne alınırsa, bu eğilimin ortak pazarın tamamlanıp, ortak para birimine geçilmiş olsa bile, Avrupa için daha da zayıf olacağı beklenebilir. Tüm bunlardan çıkarılabilecek olan sonuç, ortak pazarın tamamlanması ile birlikte ulusal sınırlardan işgücü ve mal hareketlerine dair yasal sınırlamalar kaldırıldıktan sonra bile, belirli bölgesel sorunların devam edeceğinden şüphe olmadığıdır. Durgunlukla karşı karşıya kalan bölgelerden, diğer bölgelere doğru gelişmesi beklenen işgücü hareketliliği dışsal bir kısıtla sınırlanacaktır. Parasal birlik içerisindeki üye ölkeler bile, keskin bir şekilde artan borç finansmanı maliyetleri ile karşı karşıya gelmektedir. Bölgesel sorunlar mali federalizm ile azaltılabilir. ABD’de bölgesel işgücü piyasalarının farklılıklarını arttırıcı politik baskıların etkileri, bölgesel gelirdeki düşüşlerin bir kısmını dengeleyerek, bölgelerarası işsizlik farklarını sınırlayan ve böylece dışsal kısıtı hafifletmeye yardım eden bölgelerarası mali transfer sistemi sayesinde zayıflatılmaktadır. Federalizm, entegrasyon için politik konsensüsün oluşturulmasını sağlamaktadır. AB içinde de mali transfer sistemi bulunmaktadır, ancak hatırı

sayılır bir etki yapabilmesi için, AB içerisinde daha belirgin olan bölgesel problemleri aşabilecek şekilde, yeterli bir düzeye çıkarılması, genişletilmesi gerekmektedir.

Nijkamp ve Wang(1998) APB'nin bir OPA oluşturup oluşturmadığı sorusuna prensip olarak cevap vermenin kolay olduğunu belirtmektedir. Avrupa ülkeleri arasındaki düşük faktör hareketliliği karşısında, yumuşak düzenlemeler yapılabilecek gibi görünmemektedir. Bu durumda asimetrik şoklar yüksek makro-ekonomik dezavantajlara yol açabilecektir. Bu açıdan bakarak, APB kesinlikle bir OPA değildir diyen Nijkamp ve Wang, çalışmalarında kullandıkları NN(Neutral Network) analizi sonucunda, bu görüşlerini güçlendirmeye çalışmışlardır.

Bir ülkenin, bir parasal birliğe katılıp katılmaması noktasında, katılmamanın maliyeti de yüksek olabilecektir. De Grauwe(1996), OPA teorisinin bu soruya cevap verememesinin altında şu nedenlerin olduğunu ileri sürmektedir. Birincisi, katılmamakla katlanılacak maliyeti bulmaya çalışan biri, sadece maliyetleri değil, parasal birliğin pozitif etkilerini de tahmin etmek durumundadır. İkinci olarak, aşılması halinde birliğe katılmaktansa yalnız kalmayı tercih edilecek düzenleme maliyetlerinin kritik düzeyini ölçebilecek bir kıstas yoktur. Son olarak, şokların bir çoğu sektörel ve mikro bazda meydana geldiği için, asimetrik şoklar karşısında ekonomilerin düzenlenmesinde döviz kurunun rolünün tam olarak ne olduğu belirsizdir. Gerçekte, geleneksel OPA kriterlerinin hepsi de, parasal birlik için katılımcı ülkeler kümesinin optimal büyüklüğünü belirlemekten uzaktır; çünkü bu kriterler asimetrik şoklar karşısında maliyetleri minimize etmek için seçilmiş bulunan araçlardır. Tüm bunlara ek olarak şokların içsel olabilecekleri de belirtilmelidir. Örneğin Frankel ve Rose(1996)'ya göre farklı ülkelerin iş çevrimleri arasındaki korelasyon, ülkelerin ticari aktivitelerinin entegrasyon düzeyine bağlıdır.

Wyplosz(1997)'e göre, tek bir para birimine geçme kararı kısıtlı optimizasyonun bir sonucudur. Seçim ise, veri sermaye akımı serbestliği altında, serbestçe dalgalanan döviz kurları ile parasal birlik arasındadır. Genel değerlendirme, parasal birliğin serbest dalgalanmaya ağır basacağı şeklindedir. Bu değerlendirmenin temelinde ise, 1973'ten sonra yaşanan deneyimler bulunmaktadır. Tamamen açık piyasalar ve kaldırılmış sınırlar, uzun süren geniş aralıklı dalgalanmalar ile uyuşmaz. Her ne kadar, bu değerlendirme tartışmaya açıksa da, asıl önemlisi parasal birliğe katılma isteğinin kendisi tartışmaya açıktır.

Wyplosz(1997)'de belirtildiği üzere, kısıtsız OPA literatürü, çok sayıda ülkenin ciddi olumsuz sonuçları olmadan aynı para birimini paylaşacakları koşulları ortaya koyar. Nominal döviz kurunun, reel etkilerinin olduğunu varsayar ki, aksi durumda bir ülkenin kendi parasından vazgeçmesinin hiçbir maliyeti olmazdı. Döviz kurunun, özellikle politika aracı olarak etkisi önemlidir ve bu şekilde reel fiyatları etkileyebilir. Örn: Üreticiler tarafından ödenen reel ücretleri, ticari malların ticari olmayanların fiyatlarına oranını, ihracat mallarının ithal malların fiyatlarına oranını. Bu aracın önemli olabileceği bir örnek olarak, yerel malların fiyatlarının dış fiyatlara göre değişmesini gerektiren dışsal bir şok durumunu ele alalım: Böyle bir değişikliğin, tüm ekonomi çapında nominal fiyatların ayarlanması ya da üretim faktörlerinin bir sektörden diğerine kaydırılması gibi yollarla yapılmasındansa, daha kolay ve hızlı yapılabilmesi döviz kurları aracılığı ile olmaktadır.

Literatürde öne sürülen üç kriter, döviz kurları üzerinden ayarlamayı zor ve daha az etkili yapmaktadır. Bu kriterlerden biri karşılıklı ticarete açıklıktır ki; açıklık ne kadar büyükse fiyatlar da birlik düzeyinde bir o kadar piyasalar tarafından belirlenecek ve bu da döviz kurunun göreceli fiyatları değiştirecek şekilde ayarlanma kabiliyetini azaltacaktır. İkinci kriter ise, bireysel ekonomilerin çeşitlenmesidir. Bir ekonomi ne kadar çeşitlenmiş ise, ülkeye özel şoklardan o kadar az etkilenir ki bu da döviz kuru aracının

önemini azaltır. Son kriter ise, girdilerin birlik içerisinde hareketliliğidir, özellikle de işgücünün. Yüksek hareketlilik ekonominin asimetrik şoklarla faktörlerin göçü yoluyla baş edebilmesini sağlar ve döviz kurlarının değişmesi yoluyla yapılacak olan düzenlemelere olan ihtiyacı azaltır.

Açıklık kriteri açısından Avrupa'nın durumu oldukça iyidir. Açıklığın ölçütü olarak ihracat/GSMH oranının alınması durumunda Birleşik Devletler %11 ve Japonya %9'luk oranlara sahip iken, Almanya, İtalya, Fransa, İngiltere gibi büyük Avrupa ekonomilerinin hepsi %20'den, İrlanda, Belçika gibi daha küçük ekonomiler ise %70'den büyük ihracat/GSMH oranlarına sahiptir. Bu da, küçük Avrupa ülkelerinin neden parasal birliğin geleneksel destekçileri olduğunu daha anlaşılır kılmaktadır. Dış ticarete aşırı açık olmaları, ekonomilerindeki göreceli fiyatların dünya fiyatlarına göre oluşmasına ve bu da döviz kurunun bir politika aracı olarak daha az kullanışlı, yararlı olmasına yol açmaktadır²⁶.

İkinci kritere göre ele alırsak, Avrupa ekonomileri iyi çeşitlenmiş durumdadır. Çok sayıda araştırma, ülkelerin asimetrik şoklar karşısında riskini ele almıştır. Cohen, Wyplosz, Weber vb. iktisatçılar tarafından yapılan bir grup çalışma., Avrupa ülkeleri arasında GSMH, işsizlik, enflasyon ve cari ödemeler dengesi gibi, anahtar makro ekonomik değişkenler arasındaki karşılıklı hareketleri incelemiştir. Genel olarak edinilen sonuç ise, bireysel olarak Avrupa ülkelerinin ABD ya da Japonya gibi ülkelerle arasındakine nazaran, kendi aralarındaki karşılıklı ilişkinin daha güçlü olduğudur. Bazı çalışmalarda ise yerel şoklar dışsal şoklardan, talep şokları ise arz şoklarından ayrıştırılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmaların sonucunda ulaşılan temel argüman ise, talep şoklarının altında yatan nedenin para politikaları arasındaki farklılıklar olduğudur ki; bu durum Avrupa Parasal Birliği ülkeleri için pek geçerli olamayacağına göre, talep şoklarından ziyade arz şokları

²⁶ Wyplosz C.,1997

üzerinde durulması gerekmektedir²⁷.

İşgücü hareketliliği kriteri üzerine çalışmalar, açıkça Avrupa'nın optimum para alanı olmadığını ileri sürmektedir. Örneğin, parasal birliğin bir prototipi olarak ABD'yi ele alan Blanchard ve Katz(1992), belirli bir bölgenin kötü bir şoka maruz kalması halinde, işgücü göçlerinin şok sonrasındaki istihdamdaki azalış ile uyumlu olduğunu görmüşlerdir. Aynı yaklaşımı Avrupa bölgelerine uygulayan, Decressin ve Fatas(1995), Eichengreen(1991)'deki benzer sonuçları teyit eder şekilde; işgücü hareketliliğinin daha düşük olduğu ve bölgesel işsizlik üzerinde daha uzun dönemli etkinin söz konusu olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ne var ki dikkat edilmesi gereken iki husus bulunmaktadır: Birincisi, Avrupa'daki işgücü hareketliliğinin düşüklüğü ulusal değil bölgesel bir fenomendir. Ve bölgeleri varolan uluslar dahilinde etkilemektedir. Parasal birliğin durumu daha da kötüleştirilmesi için herhangi bir neden yoktur. İkinci husus ise, şokların varlığı ve işgücü hareketliliği ekonomik entegrasyon ilerledikçe değişecektir. Krugman(1993) entegrasyonun daha yüksek bölgesel uzmanlaşmaya yol açacağını varsaymaktadır. Bu varsayımın doğru olması halinde, asimetric şokların oluşumu artacağından durum daha da kötüleşebilecektir²⁸.

Frankel ve Rose(1996), entegrasyonun daha çok çeşitlenmeye yol açtığını ampirik olarak göstererek Krugman'ın varsayımını reddetmişlerdir. Bu durumda optimum para alanı için öngörülen kriterler içseldir. Şu halde, neredeyse bir yüzyıldır aynı para birimini paylaşan ABD'nin Avrupa'ya nazaran tek bir para birimi için, neden daha uygun görüldüğü daha anlaşılır görünmektedir.

Her ne kadar net olarak kazançların boyutları hakkında anlaşılamasalar

²⁷ Wyplosz C.,1997

²⁸ Wyplosz C., 1997. Bahsi geçen çalışmalarla ilgili bilgiler doğrudan Wyplosz'dan alınmış olup, bu çalışmaların tamamına ulaşamamıştır.

da, ekonomistlerin çoğu APB'nin işlem ve hedging maliyetlerini düşürerek önemli mikro ekonomik kazançlar sağladığı konusunda hem fikirdirler. Avrupa Komisyonu'na göre, tek para birimine geçmekle işlem maliyetlerinden elde edilecek olan kazanç, yıllık olarak neredeyse APB'nin gayri safi hasılasının yüzde beşine ulaşacaktır. Ne var ki, ekonomistlerin çoğunun APB'nin uzun dönemde sürdürülebilirliği konusunda tereddütleri vardır. Euro-Alanı üyeleri, kendi faiz oranlarını belirleme hakkı ile birbirlerine karşı döviz kurları ayarlama fırsatından vazgeçmiş bulunmaktadırlar. Yaygın olan görüş, ekonomilerinin tek bir ekonomi gibi davranamaması ya da başka bir şekilde kolayca uyum sağlayamaması halinde bu esnekliğin yitirilmesinin önemli maliyetlerinin (- kalıcı yüksek işsizlik ve düşük çıktı büyümesi) olacağı şeklindedir. Bu noktada bazı ülkelerin endişeleri ise, bu makroekonomik kayıpların mikro kazançları aşabileceği yönündedir ve bu endişe de onları APB'ne katılmamaya yönlendirebilmektedir. APB'nin makro düzeyde ne kadar iyi bir performans sağlayacağı, OPA kriterlerine ne kadar uyduğu ile yakından ilgilidir. Bunun ardında yatan temel fikir ise, OPA kriterlerini sağlayan ülkelerin benzer iş çevrimlerine sahip olduğu ve ortak para politikasının da optimum olduğudur²⁹.

Kouparitsas(1999a), Mundell'in çalışmasından beri, ekonomistlerin OPA'nın varlığı için dört kriterin sağlanması gerektiği konusunda hem fikir olduklarını belirterek, bu dört kriteri şu şekilde özetlemektedir: Öncelikle birliği oluşturan bölgelerin ortak şoklara maruz kalmaları gerekmektedir. İkinci olarak, bu şokların bölgeler üzerindeki göreceli önemi, etkisi benzer yani simetrik olmalıdır. Bir diğeri ise, bu ortak ve simetrik şoklara karşı benzer, simetrik yanıtlar verilmelidir. Son olarak, bölgeler bölgeye-özel (idiosyncratic) şoklara maruz kalırlarsa hızlı ayarlanabilme yetisine sahip olmalıdırlar. APB'nin OPA olmaktan ne kadar uzak olduğu hala açık bir sorudur. İlk bakışta, APB'nin optimum para alanı olmadığı görüşünü destekleyen veriler göze çarpmaktadır. Örneğin, geçmiş yıllar boyunca APB ülkeleri, sık ve

²⁹ Kouparitsas A.M., 2001

genellikle büyük idiosyncratic şoklar yaşamışlardır. Bunun en iyi bilinen örneklerinden biri Almanya'nın yeniden birleşmesidir. Ayrıca Avrupa çapındaki kalıcı ve yüksek işsizlik oranları, APB ekonomilerinin tüm ekonomik şoklara karşı hızlı ayarlanamadığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu gözlemler sonucunda, potansiyel para birliklerinin uzun dönemde sürdürülebilirliğini değerlendirmeye yönelik küçük çaplı ama gelişmekte olan ampirik çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalar genellikle meseleye, bir bölgenin iyi çalışan bir parasal birlikle (-genellikle ABD) OPA kriterleri çerçevesinde kıyaslanması sonucunda, yaşaması muhtemel olup olmadığını belirleme yönünde yaklaşırlar. Bir birlik ABD'ye ne kadar yakınsa OPA'ya da o kadar yakın olacağından, uzun dönemde yaşayamayacağı şeklinde bir öngörü de söz konusu olmayacaktır. Bu hipotezde bir parasal birliğin devam edebilmesi, sürdürülebilmesi için OPA kriterlerini sağlamasının yeterli olduğu ve ABD'nin de bir OPA olduğu varsayımları zımnen kabul edilmiştir. APB'nin değerlendirilmesinde ABD baz olarak alınacaksa; öncelikle ABD'nin bir OPA olup olmadığına dair yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar gözden geçirilmelidir. ABD'nin OPA olup olmadığına dair bir ön değerlendirme yapmanın basit ve doğrudan yollarından biri, ABD'nin toplulaştırılmış ve bölgesel iş çevrimleri arasındaki korelasyonun hesaplanmasıdır. Yüksek bir korelasyonun anlamı, birlik düzeyinde ortak şokların ortaya çıktığı ve bu şoklara benzer tepkilerin verildiğidir. Kouparitsas'ın ABD için bu yönde yaptığı çalışmada şu yöntem kullanılmıştır: ABD Department of Commerce'e bağlı Bureau of Economic Analysis(BEA)'daki 1969'un birinci çeyrek dönemi ile 1998'in üçüncü çeyreği arasındaki gelir verilerinin tüketici fiyat endeksi ile indirgenerek, Baxter-King filtresine tabi tutulması yoluyla bölgesel devresel dalgalanmalar tahmin edilmiştir. Bunun sonucunda en düşük korelasyon 0.76 iken, en yüksek korelasyon ise -Güneydoğu bölgesi ile ABD arasında- 0.99 olarak elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre, ABD bölgeleri için şokların kaynağı ve verdikleri tepkiler ortaktır. Bu basit yaklaşımın, en büyük ve açıkça görülebilen zayıflığı, bölgeler arasında şokların kaynaklarının ve verilen tepkilerin karşılaştırılmasına imkan tanımamasıdır. Bu durumda çalışmada ABD bölgelerinin benzer iş çevrimlere sahip olduğu söylenebilir ve soru şu

şekilde ortaya konabilir: ABD bölgeleri açısından şokların kaynakları ve verilen tepkiler benzer midir? Yukarıda bahsedilen basit iş çevrimi analizinin sınırlamalarının üstesinden gelmenin yollarından biri, yapısal vektör otoregresyonu (SVAR) yöntemidir. VAR yöntemi, bir değişkenle ilgili öngörülemeyen değişikliklerin, dolayısıyla bunun sonucunda ortaya çıkan şokların, ekonomideki diğer değişkenleri nasıl etkilediğinin tahminine izin veren bir yöntemdir. Carlino ve DeFina (1998), ABD para politikasının 48 ABD eyaleti (ve 8 BEA bölgesi) üzerindeki etkilerini tahmin etmek için, VAR yöntemini ve 1958'in birinci çeyreği ile 1992'nin dördüncü çeyreğini kapsayan verileri kullanmışlardır. Çalışmalarının sonucunda, ABD para politikalarının Great Lakes gibi endüstri odaklı bölgeler üzerinde daha etkili olduğu sonucuna ulaşmakla birlikte, bu hipotezin istatistiksel testini sunmamışlardır. Bu hipotezin doğru olması demek; simetrik tepki kriterinin sağlanamayacağı ve böylelikle ABD'nin OPA olmadığı anlamına gelecektir.

Kouparitsas(1999a)'nın bölgesel şokların kaynaklarını ve tepkileri izole etme yaklaşımı, Carlino ve DeFina tarafından kullanılan yaklaşımın benzeridir. Kouparitsas, analizini 8 BEA bölgesi ile sınırlamış ve para politikasına bağlı şokların toplulaştırılmış etkilerini ölçme ve tanımlamaya yönelik daha önce yapılan çalışmalardan biraz farklı bir yapısal model uyarlamaya çalışmıştır. Analizi, toplulaştırılmış ABD ekonomik faaliyetleri ile her bir bölgenin faaliyetleri arasındaki etkileşimi tahmin eden sekiz VAR analizinden oluşmaktadır. Her bir VAR analizi dünya petrol fiyatlarında, toplulaştırılmış ABD gelirinde, bölgesel gelirden ve ABD para politikasında öngörülemeyen değişimlerin etkilerini ölçmektedir. Kullanılan veriler ise, 1969'un birinci çeyreği ile 1998'in üçüncü çeyreği arasındaki üç aylık verilerden oluşmaktadır. Bu modeller yardımı ile ABD bölgesel iş çevrimlerinin benzerliğini iki boyutta değerlendirebileceğini düşünmüştür. Birincisi, bölgesel ekonomik şokların kaynaklarını inceleyerek, dalgalanmaların ne boyutta bölgeye-özel(idiosyncratic) ve ne boyutta ortak şoklardan kaynaklandığını belirleyebileceğini düşünmüştür. Ortak şoklar,

dünya petrol fiyatlarında, toplulaştırılmış ABD çıktısında ve ABD para politikasında öngörülemeyen değişimleri içermektedir. Şokların görece önemi, bölgesel gelire dair bir adım önceki tahmin hatası ile ilgilidir. Mükemmel simetrinin söz konusu olduğu durumda bölgelerin, bölgeye-özel şoklarla açıklanan herhangi bir tahmin hatası da olmayacağı gibi, üç ortak şoktan da aynı şekilde etkileneceklerdir. İkinci olarak, ekonomik şoklara verilen tepkileri inceleyerek, ortak şoklara bölgelerin benzer tepkiler verip vermediği ile idiosyncratic şoklar karşısında bir bölgenin ayarlanması için ne kadar zaman gerektiğini belirleyebileceğini düşünmüştür. Bir bölgenin şoklara ne şekilde tepki vereceği, modeldeki tepki fonksiyonun (impulse function) şekline ve boyutuna bağlıdır.

Bu çalışmanın sonucunda Kouparitsas'ın ulaştığı sonuçlar şunlardır: ABD bölgelerine yönelik şokların büyük bir kısmı dünya petrol fiyatlarındaki, ABD toplulaştırılmış gelirindeki, ABD para politikasındaki beklenmeyen değişimlere bağlı ortak şoklardır. Southeast, Great Lakes, Mideast ve Far West bölgelerindeki tahmin hata varyasyonlarının büyük bir kısmını ortak şoklar açıklamaktadır. Plains ve Rocky bölgelerinde ise bölgeye-özel şokların oranı daha yüksektir. New England ve Southwest bölgeleri ise bunların ortasına düşmektedir. Farklı ortak şokların bölgeler arasındaki görece önemleri benzerdir. Toplulaştırılmış ABD gelirine bağlı şoklar, dünya petrol fiyatlarına ve ABD para politikasına bağlı şoklardan daha önemlidir. Özetle, sonuçlar ABD bölgelerinin aynı nedene bağlı şoklara maruz kaldıkları görüşünü destekler niteliktedir. Şoklar karşısındaki tepkiler konusunda elde edilen sonuçlar ise şu şekilde özetlenebilir: 8 bölgenin tepkileri çok benzerdir. Dünya petrol fiyatlarından kaynaklı bir şok, tüm ABD bölgelerinin gelirleri üzerinde yaklaşık altı çeyrek dönem sonunda telafi edilebilen, negatif bir etkiye neden olmaktadır. Tersine, ABD toplulaştırılmış gelirinden kaynaklı beklenmeyen bir şokun ise, tüm ABD bölgeleri üzerinde yaklaşık altı çeyrek dönemlik kalıcı bir olumlu etkisi söz konusudur. Son olarak, ABD para politikasından kaynaklı şokların, Great Lakes gibi endüstriyel bölgelerin

gelirleri üzerinde daha etkili olduğu saptanmıştır. Ne var ki, bu farklılık istatistiksel olarak önemsiz sayılabilecek düzeydedir. Bölgeye-özel şoklara ilişkin sonuçlara değinilecek olursa: Kouparitsas'ın modeli bölgelerin idiosyncratic şoklara hızlı cevap verdiklerini ileri sürmektedir. Bölgeler, iki grup şeklinde ele alınabilir. Great Lakes, Plains, Southeast ve Far East bölgeleri, bölgeye-özel şoklar karşısında bir yıllık süre içerisinde şokların etkilerini bertaraf edebilmektedirler. İkinci gruptaki New England, Mideast, Southwest ve Rocky Mountains bölgelerinin bölgesel şoklar karşısında ihtiyaç duydukları zaman ise yaklaşık üç yıldır.

Kouparitsas(1999b), APB'nin OPA'dan ne kadar uzak olduğu araştırmaya açık bir soru da olsa, daha önemlisi görünen uzaklığın uzun dönemde APB'nin sürdürülebilirliğini sorgulamak için yeterli olup olmadığıdır. Yüzeysel olarak ele alınınca, veriler APB'nin OPA olmadığını düşünen şüphecileri destekler görünmektedir. Ancak bu konunun daha detaylı bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Daha önce ABD için yapılmış olunan çalışmaya benzer şekilde, APB'deki şokların kaynaklarını ve tepkileri tespit etmek için VAR analizini kullanarak, sonuçların karşılaştırılması gerekecektir. ABD için yapılan çalışmaların sonucunda, ABD bölgelerinin yüksek derecede simetrik oldukları- aynı kaynaklı şoklara maruz kaldıkları- ve şoklara aynı şekilde tepki verdikleri sonucuna ulaşılmıştır. APB açısından ise, tersine APB'nin simetrik bir merkez ve asimetrik çevre olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir. Merkez ülkeler Avusturya, Belçika-Lüksemburg (veriler açısından tek bir ülke gibi ele alınmaktadırlar), Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Portekiz ve İspanya iken, çevre ülkeler ise Finlandiya ve İrlanda'dır. Merkez ülkeler, OPA kriterleri açısından karşılaştırıldığında ABD bölgelerinin özelliklerinden birçoğuna sahiptir. Çevre ülkeler ise, merkez ülkelere göre oldukça farklı nedenlerden kaynaklanan şoklarla karşı karşıyadır. Bunun yanı sıra, çevre ülkelerin ortak şoklara tepkileri de merkezdekilerin tepkilerinden farklıdır. Bu istatistiksel analiz temelinde varılan sonuç, merkez ülkeler için APB'nin sürdürülebilir olduğu ancak çevre

lkelerle birliğin sürdürülebilirliğinin tartışmalı olduğudur.

APB, bölgesel işgücü çevrimlerinin doğası ile, maliye ve para politikalarının bölgesel etkilerini anlamayı amaç edinmiş birçok ampirik çalışmada ele alınmıştır. Çok çeşitli yaklaşımlar söz konusudur. Daha nce ABD para politikasının 48 ABD eyaletinde ve 8 BEA bölgesindeki etkilerini inceleyen Carlino ve DeFina(1998), APB para politikasının bölgesel etkisini incelemişlerdir. Ancak yaklaşımları dolaylı olmuştur. Carlino ve DeFina (1998), APB içerisinde para politikasının bölgesel sonuçlarını tartabilmek için, ABD'ye ait sonuçlarla APB bölgelerinin endüstri yapısını kullanmışlardır. Ulaştıkları sonuca göre, para politikasının APB lkeleri üzerinde uzun dönemde farklı bölgesel etkilere sahip olacağıdır. Bu da simetrik tepki kriterini sağlamadığından APB'nin bir OPA olmadığı anlamına gelir.

Aynı konuyu ele alan Dornbusch, Favero ve Givazzi(1998) bu hipotezi doğrudan zaman serileri analizi ile ele almışlar ve para politikasının APB lkeleri üzerinde istatistiksel olarak çok farklı olmadığı sonucuna varmışlardır. Bu analizin sonucuna göre, APB lkeleri OPA olabilmek için gerekli olan, para politikası şoklarına karşı aynı tepkileri verme koşulunu sağlamaktadır. Ancak bu çalışmada üzerinde açıkça durulmayan iki konu bulunmaktadır: APB ülkelerini etkileyen diğer şokların oluşumu ve daha geniş kapsamlı bir soru olan APB'nin uzun dönemde yaşayıp yaşayamayacağı konularında sessiz kalmıştır.

Eichengreen, APB'nin bir OPA olup, olmadığı sorusuna bir çok ilginç yönden yaklaşmıştır. Eichengreen(1991), ülkeye-özel şokların önemini tahmin etmek amacıyla, karşılıklı reel APB dvız kurlarındaki (rn:Fransa ile Almanya arasındaki reel dvız kurlar) değişkenliği lme yoluna başvurmuştur. Bu yaklaşımın arkasında yatan temel düşünce ise, bu göreli fiyat dalgalanmalarının (fluctuations) arz ve talep kaymalarını yansıttığıdır ve karşılaştıkları şoklar arasında yüksek korelasyon olan ülkeler daha az

dalgalandan (volatile) karşılıklı reel döviz kurlarına sahip olacaktır. Bu şekildeki bir çalışmadaki tipik yaklaşım, karşılıklı APB reel döviz kurları volatilitesi ile ABD BEA bölgelerine ait görelî çıktı fiyatlarındaki volatilitenin karşılaştırılmasıdır. Bu karşılaştırma sonucunda, APB ülkelerindeki karşılıklı reel döviz kurlarının ABD bölgelerindeki görelî çıktı fiyatlarına göre daha dalgalı(volatile) olduğudur. Bunun anlamı da, APB'nin OPA olmaktan ABD'ye göre daha uzak olduğudur. Bu tip bir yaklaşımın zayıf yanı ise, APB ve ABD'yi daha önce belirtilen OPA kriterleri çerçevesinde doğrudan karşılaştırmamasıdır.

Bu zayıf yönü keşfedince, Eichengreen ve Bayoumi(1993), meseleye daha doğrudan bir şekilde yaklaşmışlardır. Verilerin içerisinde arz ve talep şoklarına neden olan, öngörülemez bileşenleri elde etmeye yarayan ve Blanchard ve Quah(1989) tarafından geliştirilen tekniği kullanarak, ABD BEA bölgeleri ve APB ülkeleri için modeller tahmin etmişlerdir. Bu yaklaşımda, talep şoklarının ekonomi üzerinde geçici etkiler bıraktığı varsayımı vardır ve talep şokları, ekonomi üzerinde kalıcı etkiler bırakan arz şoklarından bu şekilde ayırt edilirler. Eichengreen ve Bayoumi(1993), APB ülkelerinin arz(ve talep) şoklarının korelasyon katsayılarını ABD arz (ve talep) korelasyon katsayıları ile karşılaştırmışlardır. Ve ulaştıkları sonuç, ABD arz ve talep şoklarının APB bölgesel arz ve talep şoklarına göre daha yüksek derecede korelasyona sahip olduklarıdır. Analizlerinin son basamağı ise, talep ve arz şoklarına verilen bölgesel tepkilerin karşılaştırılmasıdır. Bunun sonucunda da, ABD bölgelerinin tepki fonksiyonlarının APB ülkelerinininkine kıyasla daha benzer olduklarını görmüşlerdir. Ulaştıkları tüm bu sonuçlar, APB'nin ABD'ye göre OPA olmaktan daha uzak oldukları görüşünü desteklemiştir.

Kouparitsas(1999a)'nın analizi, Eichengreen ve Bayoumi(1993) çalışması üzerinden şekillenmiş ancak iki yönden geliştirilmiştir. İlk olarak, Eichengreen ve Bayoumi(1993), 1963-1986 arası verileri ile çalışırken, Kouparitsas(1999), 1969-1997 verilerini ele almıştır. Kouparitsas'ın kullandığı

veriler, APB'nin öncüsü niteliğindeki APS sürecindeki daha fazla yılın verileri olduğundan, APB kapsamındaki ülkelerin davranışları hakkında daha iyi bilgiler verir. İkincisi ise, verileri ayrıştırabilmek için, bölgesel iş çevrimlerinin ne derecede ortak ve ne derece ülkeye-özel şoklardan etkilendiğini doğrudan ölçmesine imkan veren farklı bir yöntem benimsemiştir. Çalışmasının sonunda ulaştığı sonuçlar, Eichengreen ve Bayoumi'nin sonuçlarından farklı olmuştur. Onlarınkinin tersine, görece küçük olan iki küçük ülke Finlandiya ve İrlanda hariç tutulunca, Euro-Alanı ABD'nin sahip olduğu bölgesel iş çevrimleri özelliklerini sağlamaktadır. Diğer bir deyişle, ABD'nin yaklaştığı gibi APB da bir OPA olmaya yaklaşmaktadır. Bu durumda, APB'nin uzun dönemde sürdürülebilirliği, ABD'ninki gibi olacaktır da denebilir.

Kouparitsas(1999b)'ye göre, daha önceki tüm çalışmaların ortak zayıflığı tarihsel verilerin, APB altında hareket edecek olan Euro-Alanı ülkelerine rehberlik etmede güvenilir olmamasıdır. Çünkü, APB'nin ortak para birimine fiilen geçmesi ile birlikte Euro-Alanı ülkelerinin ve muhtemelen tüm dünya ekonomisinin yapıları önemli bir değişikliğe uğrayacaktır.

Frankel ve Rose (1998), tek para birimine geçilmesi halinde ülkeler arasındaki ticari akımların artacağını ve bunun da daha yüksek derecede korelasyona sahip iş çevrimlerine yol açacağını gösteren ampirik kanıtlar elde etmişlerdir. APB için yaptıkları tüm çalışmaların sonucunda, tarihsel verilerine bakılınca Euro-Alanına katılmak için zayıf adaylar gibi görünen ülkelerin, birliğe katıldıktan sonra uygun adaylar haline gelebilecekleri olmuştur. Frankel ve Rose(1998)'in ulaştığı sonuçlar, Kouparitsas'ın APB'nin uzun dönemde sürdürebileceğini iddia eden görüşünü desteklemektedir.

Kouparitsas(1999b), daha önce ABD bölgesel iş çevrimlerinin benzerliğini test etmek için yaptığı, toplulaştırılmış ve bireysel iş çevrimleri arasındaki korelasyonu hesaplama yöntemini, APB için tekrarlamıştır. Yüksek korelasyon, ortak şokların ve bunlara ortak tepkilerin göstergesidir.

APB için yapılan çalışmada ele alınan temel veriler, 1969-1997 arasındaki yıllık reel GDP tahminleridir. Bölgesel ve toplulaştırılmış aktiviteler arasındaki korelasyonlar kolay bir şekilde iki grupta ele alınabilir. İlk grup, korelasyon katsayıları 0.72 ile 0.90 arasında değişen ve ABD bölgelerini andıran, Avusturya, Belçika-Lüksemburg, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Portekiz ve İspanya'dan oluşmaktadır. İkinci grupta ise, 0.45 ve 0.58 katsayıları ile diğer Euro-Alanı ülkelerine ait iş çevrimlerinden oldukça farklı iş çevrimleri olan, Finlandiya ve İrlanda bulunmaktadır. Bu iki ülkenin dışarıda tutulması halinde, APB bölgesel iş çevrimleri arasındaki tutarlılık ABD BEA bölgeleri arasındaki kadar yüksek görünmektedir. Bu tarz bir yaklaşımın, zayıflığı şokların kaynakları ve verilen tepkilerin bölgeler arasında karşılaştırılmasına izin vermemesidir. Kouparitsas, bu sorunun üstesinden gelecek bir istatistiksel teknik tanımlamıştır. Bunun sayesinde, daha önceden tanımlanmış olan OPA kriterlerine APB ve ABD'nin ne derece yaklaştığını daha iyi ölçebileceğini düşünmüştür. Bölgesel şokların kaynaklarını ve tepkileri, ayırtılabilmek için başlama noktası ise, ABD para politikasının bölgesel etkilerini belirlemek amacıyla yakın zamanda yapmış olduğu çalışma olmuştur. Kullanılan yaklaşım ise, yapısal VAR analizidir.

BÖLÜM III

AVRUPA PARASAL BİRLİĞİ ve TÜRKİYE

III.1. DÜNYA EKONOMİSİ İÇERİSİNDE EURO12-ALANININ YERİ

Euro12-Alanını oluşturan ülkelerin dünya ekonomisindeki payına bakıldığında, 1997 yılında Dünya toplam GSYİH'nın %18'ini Euro12-Alanı ülkelerinin, %18'ini ABD ve %11'ini Japonya'nın ürettiği görülmektedir. Sadece bu açıdan bakıldığında bile Euro12-Alanı, ABD ile birlikte dünyadaki en önemli iki ekonomik güçten biri durumundadır. Dış ticaret açısından bakıldığında ise, 1997 yılında dünya toplam ihracatının %20'si Euro12-Alanı ülkeler, %16'sı ABD ve %10'u Japonya tarafından gerçekleştirilmiştir¹. 2002 yılı itibarıyla, Euro12-Alanının Dünya içerisindeki durumunu özetleyen tablo ise aşağıdadır:

Tablo.3.1. Bazı Gelişmiş Ülkelerin 2002 İtibarıyla GSYİH, İhracat ve Nüfus Açısından Dünyadaki Yerleri						
ÜLKE	GSYİH (%)		İhracat(%)		Nüfus(%)	
	G	D	G	D	G	D
Euro12 Alanı	28,2	15,7	41,7	31,2	32,2	5
ABD	37,9	21,1	16,5	12,4	30,2	4,7
Japonya	12,8	7,1	7,8	5,8	13,4	2,1
İngiltere	5,6	3,1	6,8	5,1	6,3	1
G:Gelişmiş ülkeler içindeki payı D: Dünya içindeki payı						
Kaynak: www.europa.eu.int						

Gelişmiş ülkeler içerisinde en fazla nüfusu, dünya nüfusunun da %5'i gibi önemli bir kısmını temsil eden, Euro12-Alanı; dünya üretiminin toplam %55,7'sini üreten gelişmiş ekonomiler içerisinde, %28,2'lik GSYİH üretimi ile

¹ "Euro ile İlgili Gelişmeler ve Türkiye'ye Yansımaları, Ağustos 1999, Hazine Müsteşarlığı

hemen ABD'nin ardından ikinci sırada gelmekte ve dünya üretiminin de %15,7'sini gerçekleştirmektedir. İhracat açısından ise hem gelişmiş ülkeler içerisindeki, hem de dünya ihracatı içerisindeki payı ile ilk sırada yer almaktadır.

Euro'nun, dünyanın başta gelen parası ABD dolarının yerini alma arzusu APB'nin anlaşılabilir bir motivasyondur. Bu arzu semboliktir, asıl olan ise "büyük güçlerin büyük paralara sahip olduğu" inancıdır. Her ne kadar ABD senyoraждан GSMH'sının sadece %2 kadarını elde etse de, kısmen senyoraж gelirinden pay alma umudu da etkilidir. Güçlü bir para olma yolunda kararlı bir şekilde ilerleyen Euro, APB dışında mal ve hizmet hareketlerinin faturalanmasında yatırım ve ihracat parası olarak, kur politikalarında da yaptırım ve merkez para olarak yerini artan bir oranda almaktadır. 1999 yılında ihraç edilen uluslararası tahvillerin yaklaşık %50'si Euro üzerinden yapılmıştır ve Euro/Dolar Ticareti uluslararası döviz piyasalarında oldukça büyük bir hacim teşkil etmektedir².

APB'de para politikası sorunsuz bir şekilde uygulanarak, iç fiyat istikrarını tesis etmiş ve konjonktürel canlanmayı teşvik etmiştir. Uygulanan tutarlı para politikasına bağlı olarak, Euro'nun güvenilirliği de artmaktadır³. Daha büyük bir fiyat istikrarı ve güvenilirlik Euro'nun en büyük potansiyel avantajlarından biri gibi görünmektedir. Uzun dönemde değerlendirilme trendi sergilemesi beklenen bir para birimi olarak Euro, alternatiflerinden daha iyi bir değer saklama aracı olacaktır. Bu öngörünün altında ise, ABD Doları'na kıyasla Euro'yu daha bağımsız ve fiyat istikrarına odaklanmış yapan, güçlü bir Avrupa Merkez Bankası Yasası bulunmaktadır.

Euro için ikinci bir avantaj ise, finansal piyasaların derinliği ve maliyet-etkinliği olabilir. Londra'nın Euro'ya kayıp kaymamasına bağlı olarak, Euro ve

² Birinci, Y., 2001:161

³ a.g.e:161

Euro'ya bağılı varlıkların piyasası dünyanın en geniş piyasası olabilecektir. AB, Euro'nun yürürlüğe girmesi ile rekabetin ve uluslararasılaşmanın da artması ile yapısal bir değişimin gerçekleşeceğini düşünmüştür. Ancak bu sürecin getireceği bir diğer olgu da, karşılıklı bağımlılığın artacağı olgusudur. Karşılıklı bağımlılık da sadece mal piyasaları üzerinden ve reel yatırımların yer değiştirmesi şeklinde değil, sermayenin oldukça serbest bir şekilde hareket edebildiği günümüz global dünyasında bilakis daha çok finansal piyasalar üzerinden gerçekleşecektir⁴.

III.2. TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ VE EURO-12 ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ

III.2.1. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi

Türkiye, ortaklık anlaşması imzalamak için Roma Anlaşması'nı takiben, Yunanistan'ın hemen ardından Temmuz 1959'da Avrupa Ekonomik Topluluğu'na başvurmuştur. Bunun üzerine başlayan görüşmeler dört yıl sürmüş ve 12 Eylül 1963'de Ankara Anlaşması imzalanarak, 1 Aralık 1964'de yürürlüğe girmiştir. Anlaşma ile Türkiye'ye ileride tam üyeliği öngören bir "ortak üyelik" statüsü verilmiştir.

Ortak üyelik, tam üyelikten farklı bir statü olduğu için, ortak üyenin AET'nin asıl organlarına katılması da söz konusu olamazdı. Bu nedenle, Türkiye ile AET arasındaki ortaklık rejiminin yürütülmesi için bazı özel organların oluşturulması gerekmiştir. Topluluk organlarının benzerleri niteliğinde olan ortaklık organları; Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi ve Karma Parlamento Komisyonu'dur.

⁴ Birinci, Y., 2001:162

Ankara Anlaşması, ortaklığın üç aşamada gerçekleşmesini öngörmektedir. Öncelikle Türkiye ekonomisinin, kurulması öngörülen gümrük birliğine uygun bir düzeye gelebilmesine, güçlendirilmesine yönelik bir hazırlık dönemi öngörülmüştür. Bu dönemi de sırasıyla geçiş dönemi ve tam üyelik izleyecektir.

Hazırlık dönemi, Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile 1 Aralık 1964'de başlayıp, beş yıl sürmesi öngörüldüğü halde; 1 Ocak 1973'e dek devam etmiştir. Topluluk ekonomisi ile arasındaki farkları kapatabilmesi için, Türkiye'ye bazı malların ithalinde tek taraflı gümrük tarifesi ödünleri verilmiş ve mali yardımlarda bulunulmuştur. Tanınan gümrük tarifesi ödünleri, belirli tarife kotaları olup, bu kotaların aşılması halinde normal tarifeler uygulanmıştır. Kota tanınan ürünler, Türkiye'nin geleneksel ihraç malları olan tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındık olmuştur. Ayrıca, bu dönemde uygulanan Birinci Mali Protokolle Türkiye'ye 175 milyon ECU tutarında kredi sağlanmıştır⁵. Avrupa Yatırım Bankası tarafından, özellikle altyapı ve sanayi projelerinin finansmanı amacı ile verilen bu krediler, Keban Barajı ve birinci Boğaz Köprüsü projelerinin finansmanında kullanılmıştır⁶.

Geçiş dönemine geçebilmek için, Hazırlık döneminin beş yılını doldurmasının ardından Türkiye görüşmeleri başlatmıştır. Görüşmelerin sonucunda, geçiş döneminin gerçekleşme koşullarını, usullerini, sıra ve takvimleri ile ilgili hükümleri belirleyen bir anlaşma niteliğinde olan Katma Protokol, 23 Kasım 1970 tarihinde Brüksel'de imzalanmıştır. Ancak taraflarca onaylanma işlemlerinin gecikeceğinin anlaşılması üzerine, Protokol'ün yalnızca ticari hükümlerinin önceden yürürlüğe girebilmesi amacıyla, Geçici Anlaşma imzalanarak, geçiş döneminin ticari hükümleri 1 Eylül 1971'de fiilen uygulanmaya başlamıştır. Katma Protokol ile iki tarafa da ticari ve mali

⁵ Karluk R.S., 1997:484

⁶ Seyidoğlu H.,2003: 269

sorumluluklar yüklenmiştir. Protokol sanayi ürünleri alanında aşamalı olarak gümrük birliğinin oluşturulmasını öngörüyordu ve bu amaçla yürürlüğe girmesi ile birlikte AET, Türkiye’den ithal ettiği sanayi ürünleri üzerindeki gümrük vergilerini ve miktar sınırlarını bazı istisnalar dışında kaldırmıştır. Bu istisnalar bazı tekstil ürünleri ile işlenmiş petrol ürünleridir. Ayrıca, şeker, zeytinyağı gibi ürünler tarıma dayalı sanayi malları kapsamında sayılarak uygulama dışı bırakılmıştır. Protokole göre, Türkiye, AET malları üzerindeki gümrük vergilerini ve benzer kısıtlamaları 12 ve 22 yıllık dönemlerde kaldıracaktı. Bu iki gruba giren mallar tek tek belirtilmiştir. 22 yıllık gruba giren ürünler daha ziyade, rekabet gücü zayıf olan ve güçlenmesi gereken genç endüstri ürünleridir. Ticaretin serbestleştirilmesi açısından, asıl önemli olan ise vergilerden ziyade AET mallarına uygulanan ithalat kotalarının kaldırılması fikridir. Türkiye’nin tarifelerini AET’ye karşı topluluk tarife oranlarına indirilmesini takiben, üçüncü ülkelere karşı da AET’nin dış dünyaya uyguladığı ortak gümrük tarifesini uygulaması gerekiyordu. Bu da; Katma Protokol’ün yürürlüğe girmesini takiben en geç 22 yıl içinde, Türkiye ile AET arasında sanayi malları üzerinde bir gümrük birliğinin kurulması demektir. Tarımsal ürünler ile tarıma dayalı bazı işlenmiş ürünler alanında ise tercihli rejim uygulaması söz konusuydu.

Protokolde öngörülen diğer gelişmeler ise serbest faktör dolaşımı, mali yardımlar ve ekonomi politikalarının uyumlulaştırılması ile ilgilidir. Katma Protokol’e göre, 1976-86 döneminde AET ile Türkiye arasında işgücünün serbest dolaşımının gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Ayrıca AET içerisinde hali hazırda çalışmakta olan tüm Türk işçilerin de AET’nin tüm sosyal haklarından yararlanmaları, topluluk işçileri ile aralarında ücret, çalışma süresi ve sosyal güvenlik konularında farklılık olmaması öngörülmüştür. Mali yardımlar ise, mali protokollerle belirlenerek Türkiye’nin tam üyeliğe hazırlanırken sanayileşme çabalarını desteklemek amacı ile Avrupa Yatırım Bankası aracılığı ile gerçekleştirilecektir. Ayrıca geçiş dönemi boyunca, ekonomi politikalarının ve yasal mevzuatın yakınlaştırılması konusunda da

alışılması ngrlmştr.

Ankara Anlaşması'na göre, geçiş döneminin tamamlanarak, gümrük birliğinin oluşturulmasıyla yani 1996 başında son döneme girilmiştir. Sanayi malları alanında gümrük birliği oluşturulmuş olacağından son dönemde, tarım ürünlerine yönelerek, onların da serbest dolaşımının sağlanması ngrlmřtir⁷.

Türkiye-AB Gümrük Birliği, Ankara Anlaşması'nda öngörüldüğü üzere, 1 Ocak 1996'da oluşturulmuştur. Gümrük Birliği'nde uygulanacak politika, ilke ve kurallar Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

Peki gümrük birliğinin oluşturulmasına kadar geçen süre içerisinde, Türkiye taahhüt ettiği yükümlülükleri tam anlamıyla ve zamanında yerine getirebilmiş midir? Bilindiği üzere, 1970'li yılların başları tüm dünya için zor geçen yıllar olmuştur. 1974 yılında petrol fiyatlarının bir anda dört misline çıktığı ilk petrol krizi patlak vermiştir. Türkiye bu dönemde, bu gelişmelerin gerektirdiği para, maliye ve döviz kuru vb. gibi politikadaki gerekli düzenlemeleri yapamamıştır. Bunun sonucunda da enflasyon giderek hızlanmış, döviz darboğazı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin yaptığı bir diğer hata ise, ithal ikameci sanayileşme politikasını sürdürmeye devam etmesi olmuştur. İthal ikameci politikadan ihracata dayalı sanayileşme politikasına geçmenin gerekliliği, maalesef ki ancak ekonomik krizin ortaya çıkması ile anlaşılmıřtır⁸.

Tüm dünya ekonomilerinin zor dönemler geçirdiği o dönemlerde, bir de siyasi istikrarsızlıklarla boğuşan Türkiye Katma Protokol'de ngrlen

⁷ Seyidoğlu H.,2003: 271

⁸ Morgil,O.,2003

yükümlülüklerini yerine getirmede oldukça zorlanmış ve bu zorlukları aşacak politikaları belirleyerek, uygulamaya çalışmak yerine, 1978 yılında yükümlülüklerinin bir süreliğine dondurulmasını talep etmiştir. Bunun sonucunda, 1979'da Topluluk ile olan ekonomik ilişkileri dondurulmuştur. Bir yıl sonra değişen hükümet 24 Ocak 1980 tarihli istikrar programı ile ihracata dayalı sanayileşme politikasını benimsemiş ve yükümlülüklerin dondurulması kararını geri çekmiştir⁹.

Türkiye, 1987 yılında tam üyelik için Topluluğa başvurmuş ancak 2, 5 yıl gibi oldukça uzun süren başvuru incelemesinin ardından, tam üyelik başvurusu reddedilerek, ilişkilerinin gümrük birliğinin oluşturulması yönünde devamı öngörülmüştür. 1996 yılında gümrük birliğinin yürürlüğe girmesinin ardından, Türkiye tekrar tam üyelikle ilgili sürecin başlatılması talebinde bulunmuş ancak 1997 Lüksemburg Zirvesinden de olumlu bir cevapla dönememiştir. Bu kararın ilişkileri olumsuz yönde etkilemesi ve Türkiye'nin kararlı tutumları sonucunda, AB 1999 Helsinki zirvesinde Türkiye'yi aday ülke olarak kabul ederek, tam üyelik sürecini başlatmıştır. Ancak Türkiye için belirlenmiş bir takvim bulunmamakta ve AB liderleri, Türkiye'nin üyeliğine dair görüşmelerin başlayabilmesi için 2004'ün sonunda bir başlangıç tarihi verme sözü vermiş bulunmaktadırlar. Aralık 2002'deki Kopenhag görüşmeleri sonucunda, 2004 Avrupa Komisyonu'nun Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini tamamen sağladığını görmesi halinde, hiçbir erteleme olmadan AB'nin Türkiye ile tam üyelik görüşmelerini başlatacağı sonucuna varılmıştır. 1993 yılında belirlenen Kopenhag siyasi kriterleri, demokrasiyi teminat altına alan kurumlarda istikrarın sağlanması, insan haklarının ve hukukun iyileştirilmesi, azınlık haklarının korunması gibi öğeleri içermektedir.

Türkiye'nin AB'ne üyeliğine dair tartışmalar, temelde siyasi kökenli görünse de, ekonomik açıdan da ciddi kaygılar söz konusudur. Bu kaygıların başında, Türkiye'nin oldukça önemli miktarda AB fonlarına ihtiyaç duyacağı

⁹ agm

ve bunların mevcut AB üyeleri tarafından finanse edileceği düşünülünce, bu durumda AB bütçesinin bundan nasıl etkileneceği sorusu gelmektedir. Ciddi kaygılardan bir diğeri ise, Türkiye'nin AB'ne girmesi ile birlikte ortaya çıkabileceği düşünülen büyük göç dalgasıdır ve Avrupalı üreticilerinkine göre daha ucuz olan ithalattır. Endişe duyulduğu üzere büyük bir göç dalgasından korkulduğundan mıdır bilinmez ama Katma Protokol'de öngörüldüğü gibi işgücünün serbest dolaşımı sağlanmamıştır.

III.2.2. AB Genişleme Stratejisi ve Türkiye

AB, 1993 Kopenhag Zirvesi'nde eski Varşova Paktı ülkeleri olan Merkezi ve Doğu Avrupa (MDA) ülkelerini kapsayan bir genişleme sürecine girmiştir. Zirvede adayların katılım öncesi yerine getirmeleri istenen kriterler belirlenmiş olup, bunlar Kopenhag Kriterleri olarak anılmaktadır¹⁰.

Kopenhag kriterlerine göre aday ülkenin;

- Tam ve sağlam işleyen bir demokrasiye, hukukun üstünlüğüne dayanan bir yönetim anlayışına, insan ve azınlık haklarını sağlayan, koruyan istikrarlı kurumlara,
- Birlik içerisinde rekabet edebilme yetisi ile iyi işleyen bir piyasa ekonomisine,
- Parasal birlik dahil, ekonomik ve siyasi birliğin tüm yükümlülüklerini üstlenme kapasitesine sahip olması gerekmektedir.

Ancak aday ülkelerin sadece Kopenhag Kriterlerini değil, ayrıca özellikle parasal birliğin oluşturulması için belirlenen Maastricht Kriterlerini de

¹⁰ Atan, M. ve F. Özağ, 2003

sağlamaları gerekmektedir. Kısaca hatırlatmak gerekirse Maastricht Kriterleri şunlardır: Aday ülkenin enflasyon oranı, birlik içerisinde enflasyon oranı en düşük olan üç ülkenin ortalamasının 1,5 puan fazlasından yüksek olamaz. Bütçe açığı, GSYİH'sının %3'ünü; kamu borçları ise yine GSYİH'sının %60'ını aşamaz. Uzun vadeli faiz oranları 12 aylık dönem bazında, AB ülkelerinden en düşük faiz oranlarına sahip üç ülkenin ortalamasının 2 puan fazlasından yüksek olamaz. Döviz kurları APS ile öngörülen dalgalanma bandında en az iki yıl kalmalı ve son iki yıl içinde devalüe edilmemiş olmalıdır.

AB Komisyonu'nun genişleme stratejisinin temellerini açıklayan Gündem 2000 Raporu (Agenda 2000) 1997 tarihinde yayınlanmıştır. Bu raporda aday ülkeler tam üyeliğe uzanan yolda iki grupta ele alınmıştır. İlk grupta altı ülke bulunmaktadır ve bunlar; Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya ve Slovenya'dır. İlk gruptaki ülkeler için katılım müzakereleri 31 Mart 1998'de açılmıştır. Ekim 1998'de daha önce 1996'da dondurulmuş olan üyelik hakkı tekrar yürürlüğe konulan Malta'nın da içinde bulunduğu Bulgaristan, Romanya, Litvanya, Letonya, Slovak Cumhuriyeti ülkelerini kapsayan ikinci grup için de resmi katılım müzakerelerinin başlatılmasına Aralık 1999'da Helsinki Zirvesi'nde karar verilmiş ve 15 Şubat 2000'de resmen müzakereler açılmıştır. Bu grupların tanımlanmasında etkili olan faktör ise, elbette Kopenhag Kriterlerine uyumdur.

Aday ülkelerin katılımı ile AB'nin yüzölçümünde %34, nüfusunda ise 105 milyonluk bir artış söz konusu olacaktır¹¹. AB'nin tarihindeki en kapsamlı değişim projesi olarak görülen bu genişleme süreci, tüm tarafların kazançlı çıkacağı bir süreçtir. Şimdiye kadar 1973, 1981, 1986 ve 1995 yıllarında olmak üzere 4 genişleme süreci yaşayan AB için, bu beşinci genişleme süreci kuzeyde Estonya, güneyde Türkiye'ye uzanan oldukça büyük bir bölgeyi kapsayan, şimdiye kadarkiler içinde en kapsamlı olan genişleme

¹¹ Atan, M. ve F. Özağ, 2003

sürecidir. Böylece AB'nin sınırları Balkanlara ve Rusya'ya doğru uzanacağından, AB yeni komşularını dikkate alan siyasi politikalar belirleyerek ve istikrarlı ilişkiler belirlemek durumundadır¹².

AB, 1 Mayıs 2004'de Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya ve Kıbrıs'ın tam üyeliğe kabulü ile üye sayısını 25'e çıkarmıştır¹³. Ayrıca Bulgaristan ve Romanya'nın katılımı için de takvim belirlenmiş olup, ortak üye olmasına rağmen hala Türkiye'nin üyeliği için belirlenen bir takvim bulunmamaktadır.

2002 sonunda Kopenhag'da toplanan AB Konseyi, Türkiye'nin tam üyelik müzakerelerini başlatma talebini 2004 sonundaki Konsey toplantısında ele almaya karar vermiştir. Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan 2002 İlerleme Raporu'nda, tarih verilmemesinin resmi nedeni olarak, 1993 Kopenhag kriterlerinde belirtilen, insan haklarıyla ilgili kriterlerle, siyasi kriterlerin karşılanmaması gösterilmiştir. Ancak bu işin görünen resmi yüzüdür. Türkiye'nin üyeliğine karşı olan direncin en büyük nedenleri arasında, korkulan büyük göç dalgası ile Türkiye'nin Avrupalı olmaması tartışması gelmektedir. Türkiye'nin Avrupalı olmamasından kastedilen ise, kültür farklılığı, din farklılığı ve nüfusun çoğunluğunun Asya'da yaşıyor olması gelmektedir. Ayrıca, AB bütçesine olabilecek olumsuz etkileri de kaygı yaratmaktadır. Türkiye, AB ülkelerine göre oldukça büyük bir ülke olmanın yanında oldukça büyük bir tarımsal sektöre ve buna bağlı olarak düşük gelire sahip bir ülkedir. Yani, üye olması halinde Türkiye'yi AB bütçesine katkıda bulunanlar açısından en sonlara ancak yararlanacak ülkeler içerisinde ilk sıraya yerleştirecektir¹⁴.

Türkiye'nin tam üye olması halinde Türkiye'ye aktarılabilecek kaynaklarla

¹² Oktay, E. ve H. Özer, 2003

¹³ Bu ülkeler bundan sonra kısaca MDA-10 ülkeleri olarak belirtilecektir.

¹⁴ Lejour, A. M. ve R. A. De Mooij, C. H. Capel, 2004

ilgili ilk kantitatif çalışma CEPR(The Center for Economic Policy Research) tarafından yapılmıştır. 1990 yılı verileri esas alınarak yapılan bu çalışma sonuçlarına göre, 1990'da Türkiye tam üye olsaydı aktarılacak mali kaynak 8 milyar 368 milyon olarak tespit edilmiştir. 1987 yılı tam üyelik başvurusuna olumlu bakılmamasının ekonomik gerekçesi olarak da bu büyük mali yük gösterilmiştir¹⁵.

Ayrıca nüfusunun da yine AB üyelerinin nüfusu ile karşılaştırıldığında oldukça fazla olmasından dolayı, AB karar alma sürecinde söz konusu olabilecek ağırlığının oldukça yüksek olacak olması da kaygı yaratan olguların başında gelmektedir. Türkiye'nin üyeliğinin kabulü halinde, Türkiye nüfus açısından birliğin ikinci büyük üyesi olacaktır. Dahası; mevcut nüfus artışı trendlerinin aynı şekilde devam etmesi halinde, 2020 yılında Türkiye'nin Almanya'nın nüfusunu geçeceği tahmin edilmektedir. Kaygıların belki de en önemlisi ise, daha önce de belirtildiği üzere Türkiye'nin Avrupa'ya din, kültür, dil gibi açılardan yabancı olduğu, ve coğrafi anlamda da büyük bir kısmının Avrupa sınırları dışında olduğu için Avrupalı olamayacağı düşüncesidir¹⁶.

1 Mayıs 2004'de üyeliğe kabul edilen 10 ülke ve takvim verilen Bulgaristan ve Romanya ile karşılaştırmalı olarak ele alınırsa, Türkiye'nin durumu gerçekten takvim verilmeyecek kadar kötü müdür?

Tablo.3.2.'ye göre, 2000 yılı verileriyle, Türkiye bu on üç ülke içerisinde en fakirler arasında olabilir, ancak kişi başına gelire göre düzenlenmiş, satın alma gücü paritesi üzerinden bakılınca Bulgaristan ya da Romanya'dan daha fakir değildir.

¹⁵ Morgil, O.,2003

¹⁶ Lejour, A. M. ve R. A. De Mooij, C. H. Capel,2004

Tablo.3.2. Diğer Ülkelerle Karşılaştırmalı Olarak Türkiye İçin 2000 Yılına Ait Bazı Anahtar Göstergeler			
	Nüfus (Milyon)	GSYİH (milyar \$)	Kişi Başına GSMH (AB-15'in %si cinsinden SGP)
AB-15	376.3	8325	100
MDA-10	75.1	330	44
Bulgaristan	7.9	12	23
Romanya	22.4	33	27
Türkiye	68.6	199	30
Kaynak: Lejour, A. M. ve R. A. De Mooij, C. H. Capel,2004			

Ne var ki, gelir dağılımı açısından,Türkiye'nin bölgeler arası gelir dağılımının oldukça ciddi farklılıklar göstermektedir. Güneydoğu Bölgesi ortalama milli gelirin yarısından daha az gelir elde etmektedir ve kırsal kesimdeki halk kentli nüfusa göre daha fakirdir. Tarımdaki işgücü payına ve katma değerine bakıldığı zaman ise, oldukça düşük bir gelişme düzeyi gösterdiği görülmektedir. Tarımdaki benzer durum ancak Bulgaristan ve Romanya'da görülmektedir¹⁷.

Tablo.3.3.'den açıkça görüldüğü üzere, kişi başına GSYİH açısından AB ortalamasına en yakın ülke Kıbrıs iken, en uzak ülke konumunda ise maalesef Türkiye bulunmaktadır. Nüfus açısından ilk sırada bulunan Türkiye'yi Polonya takip etmektedir. Asıl dikkat çekici olan husus nüfusları arasında neredeyse 30 milyonluk bir fark bulunan bu ülkelerin, GSYİH değerlerinin neredeyse eşit olmasıdır.

Zaman içerisinde Türkiye'nin üretimde elde edebileceği büyük avantajların, verimlilikten ziyade vasıfsız ve düşük ücret alan işgücünden kaynaklanacağı düşünülmektedir. MDA-10 ülkeleri ile karşılaştırıldığı zaman, beşeri sermaye donanımı açısından Türkiye, zorunlu eğitim sonrası ikinci eğitim ve yüksek eğitim alma konusunda bu ülkelerin gerisindedir. Bir yetişkin

¹⁷ Lejour, A. M. ve R. A. De Mooij, C. H. Capel,2004

için ortalama okula gitme süresi 4-5 yıldır ve Türkiye örgün eğitim süresini daha çok yakın bir zamanda beş yıldan sekiz yıla çıkarmış bulunmaktadır.

Tablo.3.3. Aday Ükelere Dair Bazı Temel Göstergeler, 2002

Ülke	Nüfus	Satınalma Gücü Cinsinden GSYİH			Tarım	
	Milyon	Euro Milyar	Kişi Başına GSYİH (Euro)	Kişi Başına GSYİH (% AB Ort.)	Toplam Katma Değerin %si	% İstihdam
Kıbrıs	0.8	14.1	18.500	80	3.9	4.9
Çek Cumhuriyeti	10.2	136.8	13.300	57	4.2	4.6
Estonya	1.4	13.4	9.800	42	5.8	7.1
Macaristan	10.2	121.3	11.900	51	4.3	6.1
Letonya	2.4	18.1	7.700	33	4.7	15.1
Litvanya	3.5	30.3	8.700	38	7.0	16.5
Malta	0.4	4.6	11.700	55	2.4	2.2
Polonya	38.6	355.5	9.200	40	3.4	19.2
Slovakya	5.4	59.7	11.100	48	4.6	6.3
Slovenya	2.0	31.9	16.000	69	3.1	9.9
Romanya	22.4	132.2	5.900	25	14.6	44.4
Bulgaristan	7.9	51.5	6.500	28	13.8	26.7
Türkiye	68.6	356.8	5.200	22	12.1	35.4

Kaynak: Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu

Tablo.3.4. Ticari İlişkiler,2001

	İhracat/GSYİH (%)	Türkiye İhracatının Payı	AB-15 İhracatının Payı
AB-15	27.9	1.2	62.1
MDA-10	37.8	0.5	59.1
Bulgaristan	60.2	10.3	51.7
Romanya	26.9	6.1	64.0
Türkiye	21.4	-	52.3

Kaynak: Lejour, A. M. ve R. A. De Mooij, C. H. Capel,2004

Ticari ilişkiler açısından ele alınıncaya, Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya dışında kalan AB-15 ülkeleri ve yeni katılan Doğu ve Merkez Avrupa (MDA-10) ülkeleri için önemli bir ticaret ortağı olmadığı görülmektedir. Ne var ki, Türkiye açısından bakılınca, her ne kadar MDA-10 ülkelerindeki kadar ihracatını AB'ne yöneltilmiş olmasa da, Türkiye için AB en önemli ticari ortak konumundadır. Sanayi ürünlerinde Gümrük Birliği'nin 1996 yılında kurulmuş olduğu düşünülünce, tam üyeliğe kabul edilmesi durumunda AB ile Türkiye arasındaki ticaretin, tarımsal ürünlerde karşılaştırmalı avantajı bulunan, Türkiye'nin tarım ihracatı önündeki engellerin azalacağı noktasından hareketle daha ziyade Türkiye lehine değişeceği, AB için önemli bir etkinin söz konusu olmayacağı düşünülmektedir. Ticaretin kompozisyonu açısından, tam üyelik sonucunda önemli bir değişimin olmayacağı düşünülse de, ticaret hacmi açısından önemli bir artış potansiyeli mevcuttur. MDA-10 ülkeleri, teknik, yönetim ve pazarlama ile ilgili donanımlarını bu ülkelerdeki iyi-eğitilmiş ve düşük ücretli işgücü ile birleştiren Batı Avrupalı firmalardan aldıkları büyük yatırımların sonucunda ticaret hacimlerinde büyük gelişmeler kaydetmişlerdir. MDA-10 ülkelerinden bazılarının başarabildiği derecede büyük yatırımları çekebilmek için Türkiye'nin önünde daha uzun bir yol vardır. Bu ülkelerin içerisinde en başarılı olan Polonya'dır ve 2000 yılında kişi başına 256 dolar yabancı sermaye çekmiştir ki, Türkiye için bu rakam sadece 15 dolardır. Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye çekmenin önündeki en büyük engeller, politik belirsizlik, bürokrasi, ayrıntılı düzenlemeler ve rüşvet, yolsuzluk dedikodularının yol açtığı güvensizlik ortamıdır. UNCTAD¹⁸'in 2002 yılı tespitlerine göre, Türkiye doğrudan yabancı sermaye potansiyeli ve performansı açısından en alt sıralarda yer almaktadır. Tam üyeliğe kabul edilebilecek koşulları sağlaması ve üyeliğe alınması halinde, yatırım ortamının da olumlu yönde değişmesine paralel olarak MDA-10 ülkelerinde olduğu gibi ticaret hacminde büyük artışlar söz konusu olabilecektir¹⁹.

¹⁸ United Nations Conference on Trade And Development

¹⁹ Lejour, A. M. ve R. A. De Mooij, C. H. Capel, 2004

Makroekonomik istikrar açısından Türkiye'nin incelenmesi gerekirse; 1950'lerden beri makroekonomik istikrarın sağlanamadığı görülmektedir. Yüksek büyüme hızlarının yaşandığı dönemler ödemeler dengesi krizleri, yüksek enflasyon, düşük ya da negatif büyüme, siyasi kargaşa gibi olaylarla yarıda kesilmiş, engellenmiştir. Bu olumsuzluklara rağmen, ortalama büyüme oranı yine de yüksek bir düzeyde; yaklaşık %5-6 olarak, gerçekleşmiştir. Yaşanan son ekonomik krizden sonra, Maastricht kriterlerine ulaşmaya çalışan Türkiye, makroekonomik istikrar ve düşük enflasyon konusunda tavizsiz uygulanması gereken IMF destekli ekonomik programın uygulanması konusunda oldukça kararlı bir duruş sergilemektedir.

Bu son genişleme stratejisi kapsamındaki ülkelerin karşılaştırılması ve Türkiye'nin tam üyeliği üzerine bir çok çalışma yapılmış bulunmaktadır. Kısaca bunlara ve tespitlerine değinmek gerekirse:

Oktay ve Özer(2003) çalışmasında, kanonik korelasyon analizi yardımı ile AB ülkelerinin genişleme öncesi ve sonrası bazı ekonomik ve sosyal göstergeleri arasındaki ilişki incelenerek, genişleme sürecinin bunlar arasındaki ilişkiyi nasıl etkileyeceği tahmin edilmeye çalışılmıştır. Yapılan analizlerin sonucunda, AB'nin genişlemesi sonucunda sosyal, ekonomik ve sosyo-ekonomik göstergeler arasındaki ikili ilişkilerin artacağı gözlemlenmiştir. AB-15 ülkeleri arasındaki ilişkinin aday 13 ülkeye göre oldukça güçlü olduğu da elde edilen sonuçlar arasındadır.

Atan ve Özağ(2003) tarafından yapılan çalışmada ise, aday ülkelerin ekonomik ve sosyal performanslarının birbiri ile karşılaştırılması söz konusudur. Karşılaştırma için faktör analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada 1997 ve 2000 yılı verileri esas alınmış ve 19 değişken altı faktöre indirgenmiştir. Çalışmanın sonucunda, Türkiye'nin ekonomik genel faktör ve ekonomik mutlak faktör açısından üyelik için tarih alan tüm ülkelere göre daha iyi performans gösterdiği gözlemlenmiştir. Ekonomik oransal faktör açısından

ise Bulgaristan ve Slovakya dışındaki tüm aday ülkeler Türkiye'den daha iyi durumdadır. Büyüme ve gelir dağılımı faktörü de analize dahil edildiğinde ise, Türkiye'nin Almanya, İngiltere, İtalya ve Fransa'nın ardından beşinci sırada yer aldığı görülmektedir. Sosyal genel faktör sıralamasında ise maalesef aynı olumlu tablo söz konusu değildir. Hem 1997, hem 2000 yıllarında bu faktör açısından yapılan sıralamada Türkiye son sıralarda yer almaktadır. Buradan hareketle çalışmada ulaşılan sonuç; Türkiye'nin ekonomik performans açısından diğer aday ülkelerin bir çoğundan daha iyi olduğu, ancak sosyal performans açısından ise olumsuz bir tablo sergilediği olmuştur.

Flam (2003) ise, Türkiye-AB ilişkileri ile Türkiye'nin tam üyeliği halinde ortaya çıkacak olan ekonomik ve politik durum üzerine yapılmış yeni çalışmalardan biridir. Çalışmada göç etkisinden ticari boyutuna, iş çevrimleri benzerliğinden bütçe boyutuna kadar bir çok olgu ele alınmış ve farklı yöntemlerle incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda ekonomik krize ve bir çok olumsuzluğa rağmen Türkiye'nin ekonomik kriterleri yakalama konusunda büyük bir istekle çalışarak, bir çok alanda reformların yapıldığının altı çizilerek, bütçe konusunda karşılaşılabilecek sıkıntının dışında Türkiye'nin katılımının mevcut üyeleri çok önemli bir boyutta etkilemeyeceği belirtilmiştir. Türkiye'nin tarım sektörünün ve nüfusunun büyük olması ve buna karşılık gelir düzeyinin düşük olmasına bağlı olarak, mevcut düzenlemelerin korunması halinde tarımsal ve bölgesel fonlardan yararlanan ülkeler arasında ilk sırayı alacağı tahmin edilmiştir. Yine tahminlere göre, Türkiye tam üye olması halinde AB bütçesinden, bütçenin %14'üne tekabül eden 12 milyar Euro gibi net bir mali kaynak transferi gündeme gelecektir. MDA-10 ülkeleri ile Türkiye'ye yapılması düşünülen kaynak transferinin tamamının ise mevcut bütçenin %60'ı olması düşünülmüştür. Türkiye'nin Tek Pazar'a dahil olabilmesi için yerine getirmesi gereken niteliksel bir çok koşulun olduğu düşünülse de, üyeliğin önünde engel olarak görünen asıl mesele siyasi kriterlerin sağlanması hususundadır.

Morgil(2003)'de Türkiye-AB ekonomik ilişkilerinin gelişimi gözler önüne konduktan sonra, Türkiye'nin Kopenhag ve Maastricht Ekonomik Kriterleri açısından durumu ele alınmıştır. Kopenhag Kriterlerinin ekonomik yönü bulunanlarından ilki tüm kurumları ve kuralları ile işleyen tam bir piyasa ekonomisine sahip olmaktır. Diğerleri ise aday ülkenin birlik içerisinde rekabet edebilecek güce sahip olmasıdır. Çalışmada Türkiye'nin bu kriterler açısından durumu gözden geçirilmiş ve Türkiye'nin tam üyelik sürecinde Kopenhag ekonomik kriterlerine uyum yönünden ciddi bir sorunu olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ne var ki, özellikle parasal birliğin gerçekleştirilmesi için kararlaştırılan Maastricht Ekonomik Kriterleri açısından aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Maastricht Kriterleri AB ekonomisinde gerçekleştirilecek makro-ekonomik hedefler ve uygulanacak politikalarla yakından ilgilidir ve parasal birliğe üye olmak için yerine getirilmesi gereken temel şartlardır. Bu kriterleri sağlayabilmek için gerekli politikaların kararlılıkla ve istikrarlı bir şekilde uygulanması gerekmektedir, ki Türkiye de 2000 yılından beri uygulamakta olduğu istikrar programını oldukça kararlı ve tavizsiz bir şekilde uygulamaktadır. Ancak Morgil(2003)'ün altını çizdiği şu hususu da unutmamak gerekir: Türkiye'nin tam üyelik sürecini hızlandırmak amacı ile AB tarafından 2000-2003 yılları arasında yapılan mali yardım 150 milyon Euro civarındadır. Oysa Türkiye'nin ve ekonomisinin büyüklüğü göz önüne alınınca bu yardımın yetersizliği de anlaşılabilir. Nitekim 2004 yılı için bu rakam 350 milyon Euro olarak belirlenmiştir. Bu rakamın yeterliliği bile tartışmalı durumdadır.

III.2.3. 2003 İlerleme Raporu²⁰ ve Türkiye Ekonomisinde Son Durum

2003 İlerleme Raporu'nda, AB'nin Türkiye'nin dış ticaretindeki payının 2000 ve 2001 yıllarındaki düşüşün ardından 2002 yılında arttığı, 2002 yılında

²⁰ 2003 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession

AB ile ticaret hacminin %13,4 oranında artış gösterdiği ve AB'nin payının %47,9 olduğu, 2002 yılında AB'ye ihracatın 19.1 milyar Euro olarak gerçekleşerek, bir önceki yıla göre %6.1'lik bir artışla Türkiye'nin toplam ihracatının %52.4'üne ulaştığı belirtilmiştir. AB'den ithalatın ise bir önceki yıla göre %19.8'lik artışla 24.5 milyar Euro'ya ulaşp, toplam ithalatının %45.5'ini oluşturduğu ifade edilmektedir²¹.

Türkiye ekonomisindeki üretim düzeyi 2001 yılında yaşanan kriz öncesi seviyelerini aşmış ve enflasyonist baskılar azalmıştır²². 2001'de cari fiyatlarla GSYİH 181,408,563 milyar TL iken, 2003 yılı için 359,762,925 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Enflasyon açısından bakılırsa, yıllık ortalamalara göre değişim oranlarının gelişimi şu şekilde olmuştur. Yıllık ortalamalara göre değişim oranları; 2001'de TEFE için %61,6 iken, 2003'de %27,1; TÜFE içinse 2001'de %54,4 iken 2003'de %25,6 olmuştur²³. Ekonomideki üretim artışının temel kaynağı ise ihracat artışıdır²⁴. 2001'de 31,334,216 bin dolar olarak gerçekleşen ihracat, 38,317,114 bin dolara ulaşmıştır²⁵. Bununla beraber, reel faiz oranları yüksektir ve işsizlik artmaya devam etmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları düşük seviyededir. Kamu maliyesinin durumu düzelmektedir. Ancak yüksek kamu borç stoku hala Türkiye'nin karşı karşıya olduğu en büyük sorunlardan biri durumundadır. 2003 verilerine göre aday ülkeler için Kamu Borcu / GSYİH oranı %5.8 (Estonya) ile %95 (Türkiye) arasında değerler almaktadır.

Özellikle kamu maliyesindeki olumlu gelişmelerin ardında 2001 yılından beri tavizsiz uygulanan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" bulunmaktadır. Türkiye'nin IMF ve Dünya Bankası tarafından desteklenen reform programı devam etmektedir. 2001 krizinden sonra ekonomide güçlü bir büyüme yaşanmıştır. Ancak ödemeler dengesi ekonominin güçlenmesine

²¹ 2003 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession

²² 2003 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession

²³ Değerler TCMB verilerinden alınmıştır.

²⁴ 2003 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession

²⁵ Değerler TCMB verilerinden alınmıştır.

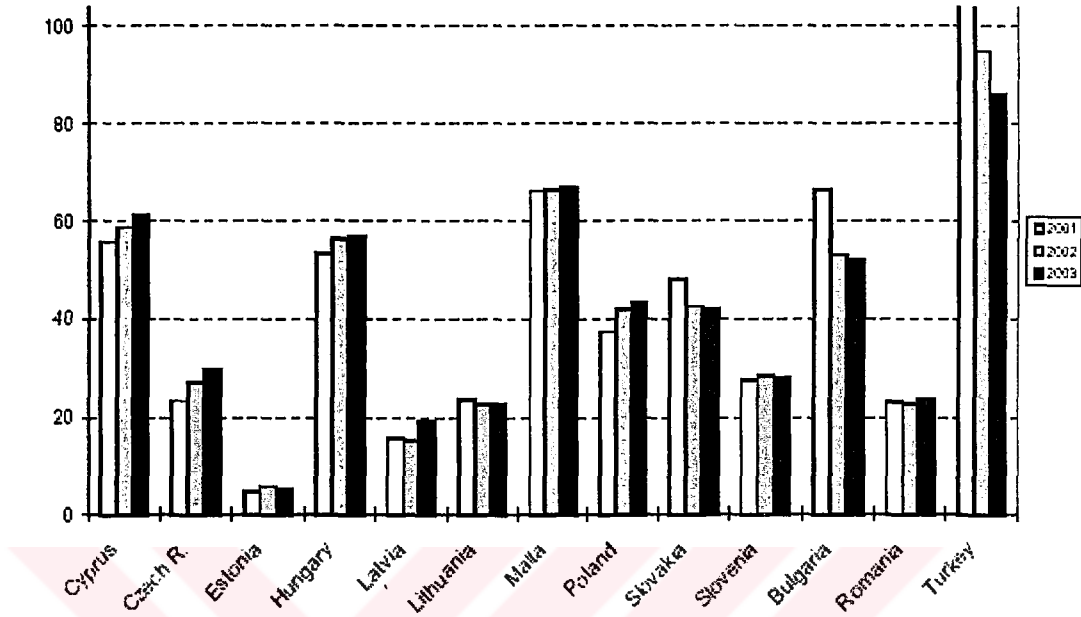
paralel bir şekilde iyileşmemiştir. İstihdamdaki artış işgücündeki artışı karşılayamadığından işsizlik artmıştır. Uygulanmakta olan programa bağlı olarak; para politikası tamamen enflasyonu düşürmeye yöneliktir ve döviz kuru serbest dalgalıdır. Enflasyonist baskılar yeterli derecede düşürülünce Merkez Bankası enflasyon hedeflemesine geçmeyi düşünmektedir²⁶.

Tablo.3.5. 1998-2002 ARASI TÜRKİYE'YE İLİŞKİN BAZI VERİLER					
	1998	1999	2000	2001	2002
Reel GSYİH Büyüme Oranı	3.1	-4.7	7.4	-7.5	7.8
Dış Ticaret	Milyon ECU/Euro				
Ticaret Dengesi	-17,019	-13,387	-29,252	-11,172	-15,239
İhracat	24,130	24,964	30,182	35,071	37,864
İthalat	41,149	38,351	59,444	46,243	53,103
AB-15 Ülkeleri İle Ticaret	% Olarak				
AB-15 Ülkeleri ile İhracat	50.0	54.0	52.2	51.4	51.5
AB-15 Ülkeleri ile İthalat	52.4	52.5	48.8	44.2	45.5
Tüketici Fiyat Endeksi	Önceki Yıla Göre % Değişim				
	84.6	64.9	54.9	54.4	45.0
Cari Fiyatlarla GSYİH	Milyar TL				
	52,224,945	77,415,272	124,583,458	178,412,438	276,002,988
Cari Fiyatlarla GSYİH	1Milyar ECU/Euro				
	177.8	173.1	216.7	161.8	191.7
Cari Fiyatlarla Kişi Başına GSYİH	ECU/Euro				
	2,800	2,700	3,200	2,400	2,800
Cari Fiyatlarla Kişi Başına GSYİH	Satınalma Gücü Paritesine (SGP)Göre				
	6,100	5,600	5,700	5,200	5,500
Cari Fiyatlarla Kişi Başına GSYİH / SGP Göre	AB-15 Ülkelerinin Ortalamasının %'si Olarak				
	30	26	25	22	23
Sabit Fiyatlarla GSYİH	Önceki Yıla Göre % Değişim				
	3.1	-4.7	7.4	-7.5	7.8
Bütçe Açığı / Fazlası	GSYİH'nin %'si Olarak				
	-12.0	-19.0	-6.0	-28.0	-10.0g
Kamu Borçlanması	GSYİH'nin %'si Olarak				
	50.0	67.0	58.0	105.0	95.0g
İşsizlik Oranı	İşgücünün %'si Olarak				
	6.8	7.7	6.6	8.5	10.4
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Milyon ECU/Euro				
Net Giriş	838	763	1,064	3,647	1,097
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	GSYİH'nin %'si Olarak				
	0.5	0.4	0.5	2.3	0.6

Kaynak: 2003 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession ve DİE verilerinden derlenmiştir.
g: Geçici değerler

²⁶ 2003 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession

Grafik.3.1.Yeni Üye ve Aday Ülkelerin (Kamu Borcu/GSYİH) Oranları

Kaynak: <http://www.europa.eu.int>

AB ile mevcut ticari entegrasyon istikrarlı bir şekilde sürdürülürken, ihracatta ürün bazında kaydedilen iyileşme devam etmiştir. 1996 yılında Gümrük Birliği'nin kurulması ile birlikte AB-Türkiye arasındaki ticarete keskin bir artış yaşanmıştır. Türkiye'nin ihracatında AB'nin payı yaklaşık %50 olarak gerçekleşirken, Türkiye'nin ithalatında AB'nin payı iç talep değişmelerine paralel olarak büyük değişkenlikler göstermektedir. Türkiye'nin ihracat yapısı önceki yıllarda olduğu gibi iyileşme göstermiştir. İhracatta ileri sanayi ürünlerin payı artarken, tarım ürünlerinin payı düşüş göstermiştir.

III.2.4. Avrupa Parasal Birliği'nin Genel Olarak Türkiye Ekonomisi Üzerine Muhtemel Etkileri

Euro'nun yürürlüğe girmesi, sadece AB ülkelerini değil, bu ülkelerle ticari ve mali ilişkiler içerisinde olan ülkeleri de etkilemektedir. Genel olarak Euro'nun gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerine etkileri farklı unsurlara

bağlıdır. Bu unsurlar, ülkelerin ticaret hacimlerinin payı, ticari ilişkilerinin yoğunluğu ve dış borçlarının büyüklüğü ile döviz kompozisyonu şeklinde özetlenebilir²⁷. Etkilenecek ülkeler arasında Türkiye'nin neden ilk sıralarda geldiğini anlamak için AB ile ilişkilerine bir göz atmak yeterli olacaktır.

Türkiye ve AB arasında, 1963'ten beri AB'ne tam üyeliği hedefleyen bir Ortaklık Anlaşması ile Ocak 1996'dan beri küçük pürüzler dışında oldukça başarılı işleyen bir Gümrük Birliği bulunmaktadır. AB Türkiye'nin en büyük ticari partneri olup, ihracatının %51'i AB'ye yapılmakta, ithalatının da %44'ünü AB'den yapmaktadır. Gümrük Birliği ile birlikte bu ticari ilişki artan bir seyir izlemeye başlamıştır. Türkiye'nin dış borçları içerisinde AB'nin para birimi Euro'nun payı %40 düzeyindedir. Türkiye'nin tedavüle çıkardığı tahvillerin %70'i Euro cinsindendir. Sınır ötesi işlemlerinin ise hemen hemen yarısı yine Euro cinsindendir. Son beş yıllık süre içinde gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımların %70'i Avrupa'dan gelmektedir. Büyük bir kısmı Almanya'da olmak üzere, üç milyondan fazla Türk vatandaşı Avrupa'da yaşamaktadır. Ve Türk işçilerinin TCMB'ndaki tasarrufları 10 milyar Euro'nun üzerindedir. Türkiye'nin toplam döviz tevdiatının %40'ı Euro'dan oluşmaktadır. Türkiye'nin resmi rezervlerinin %60'ı Euro cinsindendir²⁸.

Avrupa Para Birliği'ne dahil olan ülkeler arasında para ve maliye politikaları açısından sıkı bir koordinasyonun sağlandığı ve bunun oldukça katı bir disiplinle korunduğu düşünülünce, Euro12-Alanı'nda ortaya çıkabilecek refah, durgunluk gibi devresel hareketlerin üçüncü ülkeler açısından tek para öncesine göre etkilerinin daha şiddetli olabileceği söylenebilir. Doğal olarak da, ortaya çıkabilecek herhangi bir şokun boyutu, üçüncü ülkelerle Euro12-Alanı ülkeleri arasındaki ticari ve mali bağımlılığın derecesine bağlı olacaktır. Bu açıdan ele alındığında, Türkiye ile Euro12-Alanı ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunluğu nedeniyle, Türkiye'nin hem

²⁷ Birinci, Y., 2001:163

²⁸ Tonus Ö.,2000

makro düzeyde, hem de mikro düzeyde Euro12-Alanı içerisindeki dalgalanmalardan etkilenme düzeyinin, tek para birimi öncesi döneme kıyasla daha da yüksek olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'nin AB ve dolayısıyla da Euro12-Alanı ülkeleri ile önemli bir ticaret ortaklığı söz konusudur. Türkiye-AB ticaretinin seyri, Tablo.3.6.'dan rahatlıkla izlenebilir.

Tablo.3.6. Türkiye'nin Dış Ticaretinde AB ve ABD'nin Payının Gelişimi 1993-2003 (%Olarak)											
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003*
İHRACAT (%)											
AB	49.5	47.7	51.3	49.8	46.7	50.0	53.97	52.24	51.44	51.19	51.9
ABD	6.4	8.4	7.0	7.0	7.7	8.2	9.1	11.29	9.98	9.30	8.0
İTHALAT (%)											
AB	47.1	46.9	47.2	53.1	51.2	52.43	52.62	48.82	44.16	45.24	45.8
ABD	11.4	10.4	10.4	7.7	8.9	8.83	7.57	7.17	7.88	6.0	5.0
Kaynak: TCMB 2003-IV (Ekim-Aralık) Üç Aylık Bülten'den hesaplanmıştır. * TCMB Ödemeler Dengesi Raporu-Aralık 2003'den alınmıştır.											

Euro'nun Türkiye'nin dış ticaretini etkileme gücü, diğer para birimleri karşısındaki seyri ile ilgilidir. Euro'nun değer kazanması durumunda, APB ile ihracattan elde edilen gelirler artarken, ithalat giderleri azalacaktır. Ancak net etkinin hesaplanabilmesi için Türkiye'nin diğer para birimleri üzerinden gerçekleştirdiği ticaret düzeyi ile bu para birimlerinin Euro karşısındaki değerlerine göre değişecek olan gelir-gider farklılıklarını da hesaba katmak gereklidir²⁹. Euro'nun Türkiye dış ticaretini etkileme derecesi, ihracat ve ithalat talep esneklikleri ile ilgilidir. Nitekim Euro yürürlüğe girmeden önce, diğer ülkelere etkilerini tahmin etmeye yönelik çeşitli çalışmalarda genellikle izlenen yöntem; Euro-12-Alanı ülkelerinin ithalat talebi gelir esnekliğinden yola çıkarak, bunların GSYİH'sindeki artışın ithalat yaptıkları ülkelere yol

²⁹ Ata, D. ve H.S. Silahşör, 1999

açacağı toplam üretim ve ihracat artışını hesaplama şeklindedir. Bu açıdan bakınca, ihracat ve ithalatın hangi mallarda yoğunlaştığı da önem kazanmaktadır.

Ortak para birimine geçiş neticesinde, birlik içerisinde fiyatların şeffaflaşacağı ve fiyat farklılıklarının azalacağı düşünülünce, rekabet de artacak ve buna bağlı olarak AB genelinde firma bazında yeniden yapılandırma faaliyetleri, evlilikler ve satın almalar yaşanacaktır. Bu gelişme; daha etkin kaynak dağılımının sağlandığı, daha üretken, daha rekabetçi ve Türkiye açısından olumsuz olarak nitelendirilebilecek daha içe dönük bir Avrupa yaratacaktır. Bu ortamda, Türkiye'nin AB ile olan ticari ilişkilerini geliştirebilmesi, rekabet gücünü artırabilmesi ile doğru orantılı bir hale gelecektir. Bu itibarla, bu yeni oluşumdan uzak kalınmaması için, sanayici ve ihracatçıların uzun vadeli plan yapabilmelerine imkan tanıyan elverişli bir makroekonomik ortamın (makroekonomik istikrarı sağlamaya yönelik tedbirler arasında AB'de olduğu gibi Merkez Bankasının bağımsız bir yapıya kavuşturulması da yer almalıdır) yaratılması gerekliliğinin yanı sıra, AB ülkelerinde olduğu gibi mikro bazda da yeniden yapılandırma ve maliyetleri düşürme faaliyetlerine ağırlık verilmeli, Avrupalı firmalarla ortaklık arayışına girilmeli ve APB sonrası artacak rekabet ortamına hazırlıklı olunmalıdır. Bir başka deyişle, dolaylı olarak Türk özel sektörünün Avrupa özel sektörü ile entegrasyonu sağlanmalıdır. Ancak bu şartların gerçekleştirilmesi halinde Türk firmaları, içe kapanması beklenen Avrupa Piyasasında rekabet şanslarını koruyabilecek ve en azından mikro bazda söz konusu oluşumun parçası olduklarını kanıtlayabileceklerdir³⁰.

Ortak para birimine geçiş sonrası, daha önce birliğe üye ülkelerle farklı para birimleri bazında ticari işlem gerçekleştiren firmalar, ticari işlemlerini tek para birimi üzerinden gerçekleştirmek imkanını kazanacaklar ve bu

³⁰ Turagay, R.Tuna,1996 :71-72

çerçevede kur riskinin azalacak olması dolayısıyla belirsizlik azalacağından, fiyatlandırma kararlarını daha kolay verebileceklerdir. Söz konusu avantaj, özellikle farklı para birimleri üzerinden hem ithalat hem de ihracat gerçekleştiren firmaların kur riskini ortadan kaldıracak ve firmaların orta ve uzun vadeli plan yapmalarına imkan tanıyacaktır. Ayrıca, ihracatçı firmalar istikrarlı bir para birimi olması beklenen Euro ile işlem yapmanın avantajlarını, kur dalgalanmaları nedeniyle karşılaştıkları belirsizliğin azalması şeklinde de hissedecektir³¹.

Avrupa Birliği ile bütünleşme çabasında olan ve nihai hedefi tam üyelik olan Türkiye, Euro ile birlikte Avrupa'da oluşacak daha istikrarlı bir ekonomik yapı karşısında, yapısal sorunlarını çözme ve makro ekonomik istikrarı sağlama konularında üzerinde daha yüksek bir baskı hissedecektir. Bu noktada Türkiye'nin alması gereken en önemli tedbir, makroekonomik istikrarın sağlanmasıdır. Türkiye'nin en önemli ekonomik sorunları olan yüksek enflasyon ve bütçe açıkları, alınacak yapısal tedbirlerle Maastricht kriterlerine uyum sağlayacak seviyelere indirilmelidir. Ancak bu şartların yerine getirilmesi halinde, Türkiye Euro'nun ortaya çıkaracağı fırsatlardan faydalanma imkanına erişebilecektir³².

Euro12-Alanı ülkelerinin ulusal paraları içinde, Türkiye'de değer saklama aracı olarak en fazla kullanılanı Alman Markı olagelmıştır. Euro'nun yürürlüğe girmesi ile AMB'nin uygulayacağı politikalarla ilişkili olarak, Euro'nun istikrarlılığına ve uluslararası piyasada edineceği itibara bağlı olarak Alman Markı'nın yerini Euroya bırakacağı öngörülmüştür³³.

Alman Markı başta olmak üzere, Euro'ya geçen ülkelerin paralarının Türkiye'de kullanım alanının geniş olmasının, geçiş işlemleri açısından

³¹ a.g.m:73

³² Euro ile İlgili Gelişmeler ve Türkiye'ye Yansımaları,1999:1

³³ Ata, D.ve H.S. Silahşör, 1999

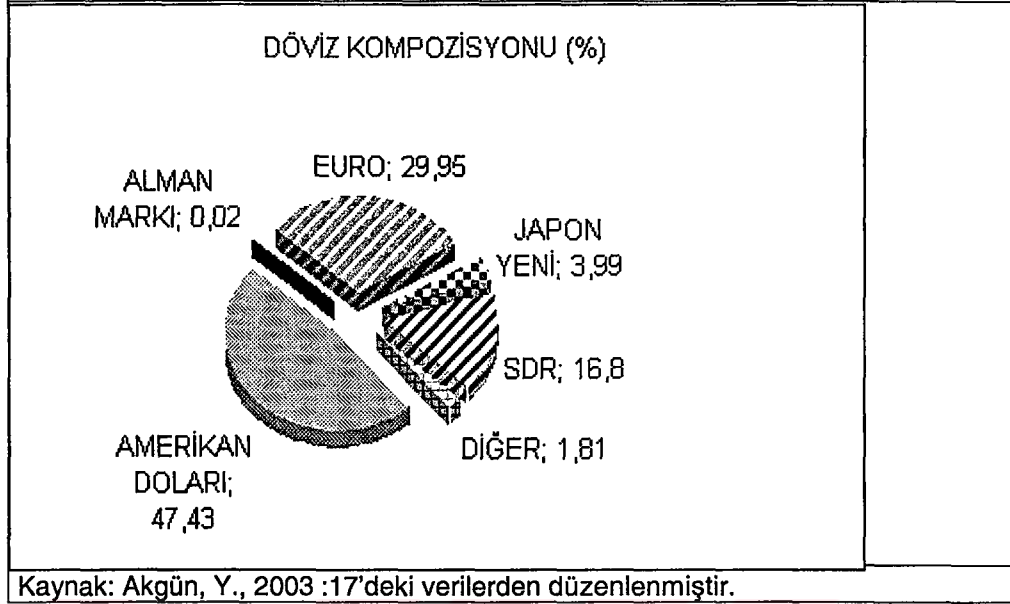
dikkate alınması gerekecek boyutta maliyetleri de söz konusu olmuştur. Bu maliyetler genel olarak şu işlemlerden kaynaklanmıştır: Dolaşımda olan ulusal paraların Euro ile değişiminin sağlanması, geçiş döneminde mali kurumların personel eğitimi, muhasebe ve bilgisayar sistemlerinin uyumlulaştırılması, mevcut finansal işlemlerle ilgili dönüşümlerin yapılması, vb. Ayrıca, Euro'nun yürürlüğe girmesi ile üye ülkelerin para birimleri arasındaki döviz alım-satım işlemleri gibi aracılık hizmetleri ve döviz transferleri sayesinde gelir getiren faaliyetler de ortadan kalktığından, bu da ayrı bir maliyet unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, gerek Türk Bankaları'nın uluslararası piyasadaki etkinliğinin, gerekse de Alman Markı dışında diğer üye ülkelerin para birimlerinin Türkiye ekonomisindeki ağırlığının ihmal edilebilir düzeyde olmasından dolayı, bu faaliyetlerin ortadan kalkmasından kaynaklı maliyetler Türkiye için önemli bir boyutta değildir³⁴.

Türkiye'nin döviz gelir ve giderlerinin büyük kısmının Euro'ya dahil para birimleri cinsinden olduğu göz önünde bulundurulunca, Euro'ya geçilmesinin dış borç yönetimi açısından etkileri incelenmelidir. Başlıca döviz gelir kaynaklarından, ihracatın, neredeyse yarısı, Euro'ya dahil para birimleri üzerinden yapılmaktadır. Yine işçi gelirlerinin büyük çoğunluğu ile turizm gelirlerinin de yaklaşık %60'ı Avrupa ülkelerinden gelmektedir. Finansal gelirler ise ağırlıklı olarak Dolar ve Mark ağırlıklıdır. Türkiye'nin dış borçlarının kompozisyonu 2002 3.Çeyreği itibariyle aşağıda şekilde gösterildiği gibidir:

Tablo.3.7. Türkiye'nin Dış Borcunun Döviz Kompozisyonu (%)					
	1998	1999	2000	2001	2002-III
AMERİKAN DOLARI	48,37	52,69	54,68	51,08	47,43
ALMAN MARKI	35,18	26,79	19,35	3,11	0,02
EURO	1,55	7	12,41	27,14	29,95
JAPON YENİ	8,31	7,78	6,22	4,5	3,99
SDR	0,41	0,87	3,5	12,25	16,8
DİĞER	6,18	4,87	3,84	1,93	1,81

Kaynak: Akgün, Y., 2003 :17'deki verilerden alınmıştır.

³⁴ a.g.e

Grafik.3.2. 2002-3.Dönem İtibariyle Dış Borç Döviz Kompozisyonu

Kur hareketleri dış borç stoku üzerinde etkili olan en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Türkiye’de dış borç stoku rakamlarının hesaplanmasında ABD doları kullanıldığından, Euro/ ABD Doları arasındaki kur hareketlerinin dış borç stoku rakamlarını etkilemesi de kaçınılmazdır. ABD Doları karşısında Euro’nun değerinin artması beraberinde, orta ve uzun vadede kur farkı etkisiyle dış borç stok rakamının artmasını da getirecektir³⁵.

Euro’ya geçişin, Türkiye’nin borç yönetimi açısından şu gibi sonuçlar doğurması beklenmektedir: Öncelikle daha şeffaf, basit ve likit bir piyasa ortaya çıkacaktır. Avrupa ülkelerinin birçoğunun para biriminin yerini Euro’nun almasına bağlı olarak bir çok para birimi yerine temel olarak Dolar, Yen ve Euro göz önünde bulundurulacağından, kur riski azalacaktır. Kredi maliyetleri düşecek, daha likit ihraçlara bağlı olarak dış borç yönetimi daha etkin olacaktır. Ancak kredi anlaşmaları ile ilgili olarak; mevcut sözleşmelerin devamlılığının sağlanması, Euro’ya uygulanacak faiz oranlarının belirlenmesi ve ulusal para cinsinden ifade edilen borcun Euro cinsinden ifade edilmesi gibi ek maliyetler gündeme gelmiştir. Neyse ki, bunlarla ilgili düzenlemeler

³⁵ Euro ile İlgili Gelişmeler ve Türkiye’ye Yansımaları,1999:7

uygulamaya geçilmeden önce yapılageldiği için düşünüldüğü gibi çok yüksek maliyetlerle de karşılaşılmasının önüne geçilmiştir. Risk yönetimi açısından da karşılaşılan sorunların olması elbette kaçınılmazdır. Euro'ya ait geçmiş verilerin bulunmayışı, risk yönetimi teknikleri ve Riskteki Değer gibi tarihsel verileri kullanan risk yönetim modelleri açısından sorun yaratmıştır. Bunun karşısında önerilen çözümler ise şunlardır: Euro'ya dahil olan başka bir para biriminin tarihsel verilerinin kullanılması, ECU verilerinin kullanılması. Ancak bunların doğrudan kullanımının benimsenmemesi durumunda, şu yöntemlere de başvurulabilir: Euro'ya dahil olmayan para birimlerinden arındırılmış ve tekrar ağırlıklandırılmış ECU verileri kullanılabileceği gibi, Euro'ya dahil para birimlerine özgü yeni ağırlıklar belirlenebilir.

Yukarıda açıklanan etkilerin bir çoğu sektörler bazında da, benzer şekillerde gündeme gelmiştir. Türk Bankacılık sektöründe ABD Doları'ndan sonra en çok işlem gören yabancı para birimi Euro yürürlüğe girmeden önce, doğabilecek sorunların önüne geçebilmek için sektöre ek bir maliyet yükleyen uyum çalışmaları başlatılmış, APB kapsamındaki ülkelerin para birimlerine dair mevduatların sorunsuz bir şekilde dönüşümünün sağlanabilmesi için gerekli düzenlemeler geçişin çok öncesinden tamamlanmıştır. Ancak bu ek maliyetlerin yanında, Euro kapsamındaki para birimleri ile ilgili olarak daha önce karşılaşılan kur riskinin ortadan kalkmış olması bile sektör için oldukça büyük bir kazançtır.

III.3. OPA TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE YENİ ÜYELER ve TÜRKİYE

III.3.1. Yeni Üyeler ve APB

1 Mayıs 2004'de AB'na katılan ülkelerin Euro-Alanına katılmak için eski üyelere nazaran ne durumda olduklarını tespit edebilmek için yine birçok

değerlendirme kriteri sunan OPA teorisine başvurmak gerekecektir. AB-15 ülkeleri için OPA teorisi çerçevesinde daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere yapılmış birçok çalışma mevcut iken, yeni üyeler için yapılmış çalışmaların sayısı nispeten daha az sayıdadır. Yeni üyeler daha AB'ne katılmadan önce aday statüsünde iken yapılan bazı ampirik çalışmalara gözetmek gerekirse:

Weimann(2003), aday ülkelerin APB'na katılabilme açısından ne aşamada olduklarını tespit edebilmek amacındadır. Aday ülkelerin, Maastricht Kriterlerini sağlama açısından durumunu inceleyen çalışmada, kamu borcu, bütçe açığı ve döviz kuru istikrarı hususlarında aday ülkelerin çoğunluğunun gerekli kriterleri sağladığı ancak enflasyon kriterini ise sadece Letonya ve Litvanya'nın sağladığı gözlemlenmiştir. Ancak diğerlerinin de kriterleri sağlama yolunda ilerlediği belirtilmiştir. Ampirik analiz için, şokların incelenmesi yolunu seçerek, yapısal VAR yöntemine başvurmuştur. 1990-2001 dönemine ait aylık bazdaki fiyat ve çıktı verilerini kullanmışlardır. Fiyatlar için tüketici fiyat endekslerini, çıktı içinse sanayi üretim endekslerini kullanmışlardır. Yapılan analiz sonucunda, yeni üyelerin eskilere nazaran daha kötü adaylar olduğunu gösterecek boyutta olumsuz bir tablo ile karşılaşılmamıştır.

Babetskii, Boone ve Maurel (2003) Kalman Filtresi'ni kullanarak İrlanda, Portekiz, İspanya ile sekiz MDA ülkesindeki -Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya- talep ve arz şoklarının korelasyonunu incelemiştir. Maastricht Kriterleri aday ülkeleri iki alt gruba ayırmıştır. Bunlardan ilk gruba girenler 1 Mayıs 2004'de AB'ne dahil olmuştur. Romanya ve Bulgaristan ise ikinci grupta olup, AB'ne girebilmeleri için belirlenen tarih 2007 yılıdır. Romanya'da açıkların parasal finansmanından dolayı istikrar sağlanamamıştır. Enflasyon açısından bakılınca neredeyse tüm aday ülkeler referans değerinin üzerindedir ancak düşme eğilimi sürmektedir. Aday ülkelerin Maastricht

Kriterlerine göre durumunu inceledikten sonra, çalışma OPA teorisi çerçevesinde arz ve talep şoklarına eğilmektedir. Enflasyon oranlarının ve döviz kuru dalgalanmalarının hala yüksek olmasının altını çizen çalışma, MDA ülkelerinde asimetrik şokların ortaya çıkma olasılığının hala yüksek olduğunu, bunun da bağımsız para ve döviz kuru politikalarına olan ihtiyacı arttırdığını belirtmektedir. OPA literatürüne göre, parasal birlik üyeleri, iş çevrimleri arasındaki yakınlık ne kadar yüksek olursa, birlik içerisindeki ortak politika uygulamalarından, o kadar çok yarar elde ederler. Bu nedenle çalışmada, MDA ve AB üyeleri arasındaki iş çevrimleri arasındaki farklılıklar ve benzerlikler değerlendirilmektedir. İş çevrimleri arasındaki benzerliklerin tespit edilebilmesi için, geçiş ekonomileri için geçişin başlangıcından sonraki dönemler için, talep ve arz şokları arasındaki korelasyon incelenmiştir. APB ülkeleri için döviz kuru, esas olarak talep istikrarı için kullanılan bir araç iken; geçiş ekonomilerinde arz ve talep şoklarına uyum sağlamak amacıyla kullanıla gelmiştir. Çalışmada, Bayoumi ve Eichengreen (1999)'da izlenen yöntem izlenerek, karşılaştırma yapabilmek için referans olarak ABD ve toplulaştırılmış AB-15 ülkelerinin alındığı VAR analizi ile aday ülkelerdeki talep ve arz şokları tahmin edilmiştir. Ele alınan ülkeler; İrlanda, Portekiz, İspanya ve ABD'den oluşan çekirdek bir grup ile bunlara eklenen 10 AB aday ülkesidir. Bunlar da; Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'dır. Gelişmiş ülkelerden oluşan çekirdek grup için kullanılan veriler, üç aylık ve yıllık dönemler için mevsime göre düzenlenmiş 1962-2002 dönemi OECD³⁶ verileri iken; geçiş ülkeleri için 1990-2002 dönemine ait veriler çok çeşitli kaynaklardan elde edilerek, sonradan mevsime göre düzenlenmiştir. Örneklem yalnızca geçiş dönemini kapsadığından, her iki şok türü için de geçiş ekonomilerindeki korelasyon katsayılarının zayıf olacağı düşünülmüştür. Bu çalışmada da Kalman Filtresi yardımıyla zamana göre değişen korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Yapılan analizin sonunda, şu sonuca ulaşılmıştır: Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yaşanan arz şokları

³⁶ Organization for Economic Co-operation and Development

asimetrik olup, talep şokları ise AB ülkeleri ile benzeşmektedir. Bu da AMB'nin politikalarına uyum sağlamalarının rahat olacağını, şokları absorbe etme açısından bağımsız para politikalarından vazgeçmenin maliyetinin görece düşük olacağını gösterir.

Horvath ve Ratfai (2004), aday ülkelerdeki talep ve arz şoklarını ele almışlardır. Görüldüğü üzere yeni katılan ülkelerin ve aday ülkelerin değerlendirilmesinde iş çevrimleri ve şoklar oldukça önemli bir yer kaplamaktadır. OPA teorisinden de hatırlanacağı üzere, eğer bir bölgede önemli derecede asimetrik idiosyncratic şoklar söz konusu ise, o bölgedeki ülkelerin bağımsız politikalarına devam etmeleri oldukça önemlidir. Çalışmada şoklar, iş çevrimlerini dinamik bir şekilde ele alarak, 1993'ün ilk çeyreği ile 2000'in üçüncü çeyreği arasındaki üç aylık enflasyon ve büyüme verilerini kapsayan bir model çerçevesinde analiz edilmiştir.

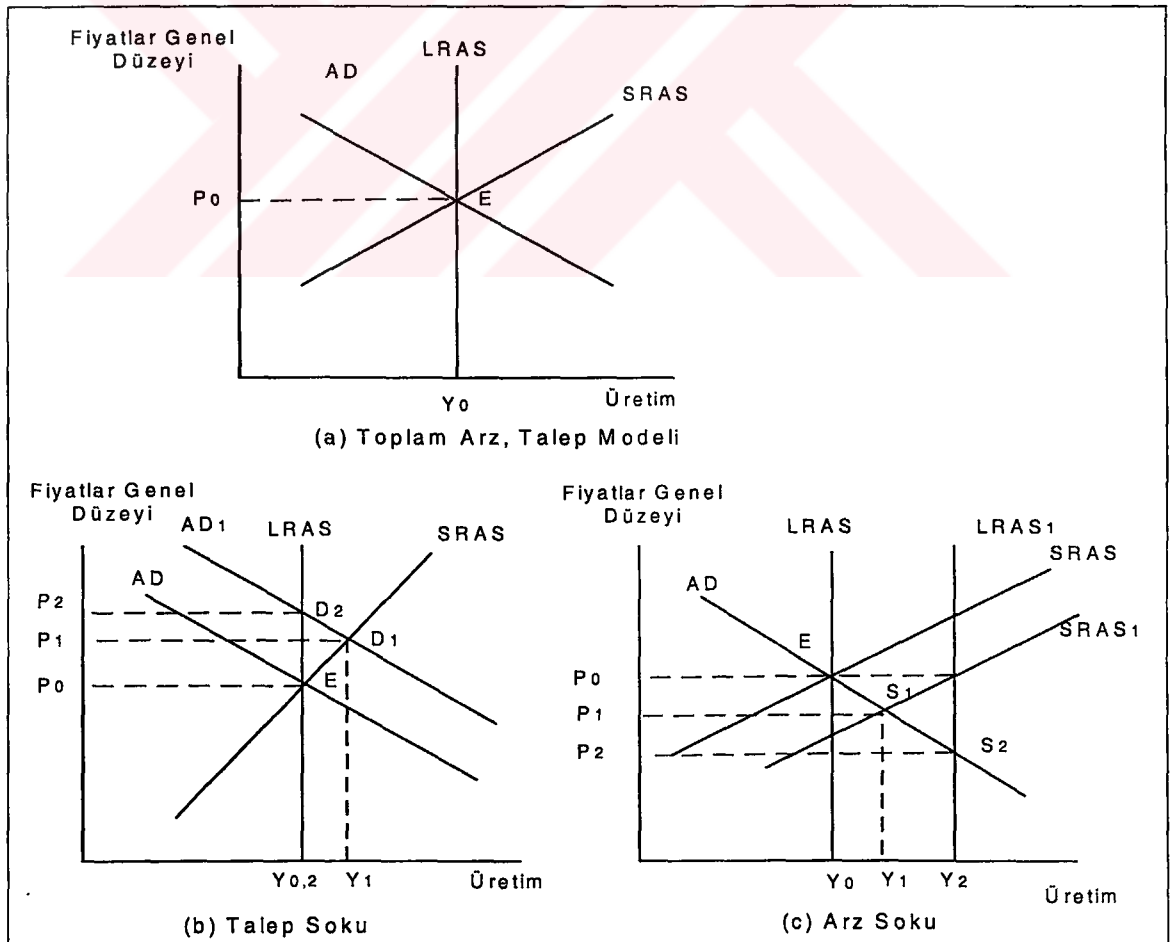
III.3.2. Model

Çalışmada amaç AB'ne yeni katılmış üyelerle, AB iş çevrimlerinin arz ve talep şokları açısından incelenerek, benzer şoklara sahip olup, olmadıklarının Türkiye ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesidir. Ele alınacak ülkeler uygun verilerin elde edilip, edilememesi ile sınırlandırılacak olup, bunların hangi ülkeler olduğuna verilerle ilgili kısımda yer verilecektir. Bu kısımda ise çalışmaya temel oluşturan modelin temellerine ve önermelerine yer verilecektir.

Çalışmada kullanılan model, gerek AB ülkeleri, gerekse aday ülkeler için yapılmış olan ve yukarıda yer yer bahsedilen birçok çalışmaya da temel oluşturmuş olan, SVAR yönteminin yer aldığı Blanchard ve Quah(1989) yaklaşımına dayanmaktadır. Daha önceki bölümlerde de yer verildiği için,

modelin arkasında yatan ekonomik yaklaşıma dair çok fazla detaya inmeden özetlemek gerekirse; Blanchard ve Quah(1989) yaklaşımında arz şoklarının çıktı ve fiyatlar düzeyinde kalıcı, talep şoklarının ise çıktı düzeyinde geçici, fiyatlar düzeyinde kalıcı etkisinin olduğu varsayılmaktadır. Şokların arz ya da talep şokları olarak nitelenmesinde bu husus önem kazanmaktadır. Modelde, Blanchard ve Quah(1989) tarafından ortaya atılan ve Bayoumi ve Eichengreen(1993) tarafından geliştirilen yaklaşım izlenmiştir. Bayoumi ve Eichengreen(1993), arz şoklarının çıktı ve fiyatlar üzerinde kalıcı, talep şoklarının ise çıktı üzerinde geçici, fiyatlar düzeyinde kalıcı etki bıraktığı varsayımını güçlendirmek için toplam talep ve arz modelinden faydalanmışlardır.

Şekil.3.1.Toplam Talep – Toplam Arz Modeli

Kaynak:Eichengreen B. and T. Bayoumi(1993)

Toplam talep-arz modelinde düşük fiyatların para balanslarını arttırarak talebi arttırmışından dolayı, toplam talep eğrisi(AD) negatif eğimlidir. Kısa dönem arz eğrisi(SRAS) ise, yüksek fiyatların kısa dönemde reel ücretleri düşürücü etkisinden dolayı pozitif eğimlidir. Uzun dönemde reel ücretler fiyat değişimlerine uyum sağladıkları için uzun dönem arz eğrisi(LRAS) dik konuma gelmektedir.

Şekil.3.1.b'de toplam talep şokunun etkilerini göstermektedir. AD eğrisinin AD₁ konumuna kayması sonucunda denge noktası da, E'den D₁'e kaymaktadır. Bu konumda hem çıktı, hem de fiyatlar düzeyi artmıştır. Ne var ki, uzun dönemde toplam arz eğrisinin dikleşmesi ile birlikte nihai denge noktası D₂ olmaktadır. D₂'den de görülebileceği üzere, çıktı ilk düzeyine dönerken, fiyatlar yükselmektedir. Dolayısıyla, talep şoku çıktı üzerinde geçici bir etki yaratırken, fiyatlar düzeyinde kalıcı bir etki bırakmaktadır.

Toplam arz şokunun etkileri ise Şekil.3.1.c'den izlenebilir. Toplam arzın teknolojik bir gelişmeden dolayı artması durumunda hem kısa, hem de uzun dönem arz eğrileri aynı miktarda sağa kaymaktadır. Bu eğrilerin yeni konumları SRAS₁, LRAS₁ eğrileri ile gösterilmiştir. Kısa dönem etkisi ile denge noktası S₁ olurken, çıktı artarken, fiyatlar düzeyi düşmüştür. Uzun dönemde arz eğrisinin dikleşmesi sonucunda, ekonomi S₂'ye hareket eder ve çıktıyı daha da arttırırken, fiyatlar düzeyini de daha fazla düşürür. Talep şokunun tersine, arz şoku çıktı üzerinde kalıcı etki bırakmaktadır. Ayrıca fiyatlar düzeyindeki etkilerinin de yönü terstir. Pozitif talep şoku fiyatları arttırırken, pozitif arz şoku ise düşürmektedir.

SVAR yaklaşımı ile ekonomideki değişkenler arasındaki ilişki analiz edilebilir ve analiz sonuçları öngöründe de kullanılabilir. VAR'dan elde edilen

öngörüler, ARMA (Auto Regressive- Moving Average) modellerinden elde edilen öngörülerin çok değişkenlilere uygulanmasına benzer³⁷.

III.3.2.1. Modelin Tanımlanması

Modelde X_t ; içsel değişkenler vektörü, şu şekilde tanımlanmaktadır³⁸.

$$X_t = \begin{bmatrix} \Delta y_t \\ \Delta p_t \end{bmatrix} \quad (3.1)$$

Burada y_t çıktının, p_t ise fiyatların logaritmasını temsil etmektedir. Δ ise bu değişkenlerin birinci farklarının ifadesidir. Hem Δy_t , hem de Δp_t birbirlerini etkilemektedir. Bu nedenle sistem, aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$\begin{aligned} \Delta y_t &= b_{10} - b_{12} \Delta p_t + \gamma_{11} \Delta y_{t-1} + \gamma_{12} \Delta p_{t-1} + \gamma_{13} \Delta y_{t-2} + \gamma_{14} \Delta p_{t-2} + \dots + \gamma_{1m-1} \Delta y_{t-m} + \gamma_{1m} \Delta p_{t-m} + \varepsilon_{dt} \\ \Delta p_t &= b_{20} - b_{21} \Delta y_t + \gamma_{21} \Delta y_{t-1} + \gamma_{22} \Delta p_{t-1} + \gamma_{23} \Delta y_{t-2} + \gamma_{24} \Delta p_{t-2} + \dots + \gamma_{2m-1} \Delta y_{t-m} + \gamma_{2m} \Delta p_{t-m} + \varepsilon_{st} \end{aligned} \quad (3.2)$$

³⁷ Cıvır,İ(2004)

³⁸ Modelin matematiksel olarak açıklanması birçok kaynakta ya yüzeysel verildiği ya da 3.2.1. kısımda verilen modelden sadece simgesel açıdan farklı olduğu için, hem anlatımının sade olması hem de modelin bütünü ile verilmesi nedeni ile modelin matematiksel olarak açıklanmasında büyük ölçüde Samsar(2003)'ten yararlanılmıştır. Ayrıca, sürekli dipnot tekrarlarından kaçınmak amacı ile durumun bu şekilde açıklanması uygun görülmüştür. Diğer açıklama kısımlarında yararlanılan kaynaklara yine dipnotlarla ayrıca yer verilecektir.

Gecikme sayısı m olduğu için model m 'inci dereceden bir SVAR modeli olup, hem Δy_t hem de Δp_t durağandır. Şokları temsil eden ε_{1t} ve ε_{2t} ile standart sapmaları σ_1 ve σ_2 birer temiz dizi olup, ε_{1t} ve ε_{2t} arasında korelasyon yoktur. Ancak (3.2)'deki sistem doğrudan tahmin edilemez çünkü; ε_{1t} hata terimi ile Δp_t arasında ve ε_{2t} hata terimi ile de Δy_t arasında korelasyon söz konusudur. Bundan dolayı, bazı dönüşümlerin yapılması gerekmektedir. Dönüşüm için, t dönemine ait bağımsız değişkenleri bir tarafa çekip, sistemi matris formatında ifade etmek gerekmektedir. Bu düzenlemeden sonra, sistemin matrisle gösterimi şu şekilde yapılabilir:

$$\begin{bmatrix} 1 & b_{12} \\ b_{21} & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \Delta y_t \\ \Delta p_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} b_{10} \\ b_{20} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \gamma_{11} & \gamma_{12} \\ \gamma_{21} & \gamma_{22} \end{bmatrix} * \begin{bmatrix} \Delta y_{t-1} \\ \Delta p_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \gamma_{13} & \gamma_{14} \\ \gamma_{23} & \gamma_{24} \end{bmatrix} * \begin{bmatrix} \Delta y_{t-2} \\ \Delta p_{t-2} \end{bmatrix} + \dots + \begin{bmatrix} \gamma_{1m-1} & \gamma_{1m} \\ \gamma_{2m-1} & \gamma_{2m} \end{bmatrix} * \begin{bmatrix} \Delta y_{t-m} \\ \Delta p_{t-m} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{bmatrix} \quad (3.3)$$

Bu matrisle ifadenin genel biçimi ise şu şekildedir:

$$BX_t = \Gamma_0 + \Gamma_1 X_{t-1} + \Gamma_2 X_{t-2} + \dots + \Gamma_m X_{t-m} + \varepsilon_t \quad (3.4)$$

Modeli standart biçime dönüştürebilmek için, X_t 'yi yalnız bırakacak şekilde, B^{-1} ile tüm eşitliği çarpmak gerekmektedir:

$$X_t = B^{-1}\Gamma_0 + B^{-1}\Gamma_1 X_{t-1} + B^{-1}\Gamma_2 X_{t-2} + \dots + B^{-1}\Gamma_m X_{t-m} + B^{-1}\varepsilon_t$$

$$X_t = A_0 + A_1 X_{t-1} + A_2 X_{t-2} + \dots + A_m X_{t-m} + e_t \quad (3.5)$$

$e_t = B^{-1} \cdot \varepsilon_t$ olup, standart hale dönüştürülen son hali ile sistemde artık

bağımsız değişkenlerle hata terimleri arasında herhangi bir korelasyon söz konusu değildir. (3.5)'in tahmini için Sıradan En Küçük Kareler(OLS) yöntemine başvurulabilir. (3.5)'daki eşitlik VAR(m) şeklinde tanımlanmıştır. Bu eşitlik sonsuz dereceden hareketli ortalamalar şeklinde de ifade edilebilir:

$$X_t = [(I + A_0) - A(L)]^{-1} e_t$$

$$X_t = [I + A_0 - I + A(L) + A(L)^2 + \dots] e_t$$

(3.6)

(3.6)'daki ifadenin daha güzel bir şekilde ifade edilmesi mümkündür:

$$X_t = B_0 e_t + B_1 e_{t-1} + B_2 e_{t-2} + B_3 e_{t-3} + \dots$$

$$X_t = \sum_{i=0}^{\infty} L^i B_i e_t$$

(3.7)

Matrisler açık bir şekilde yazılırsa:

$$\begin{bmatrix} \Delta y_t \\ \Delta p_t \end{bmatrix} = \sum_{i=0}^{\infty} L^i \begin{bmatrix} b_{11i} & b_{12i} \\ b_{21i} & b_{22i} \end{bmatrix} * \begin{bmatrix} \epsilon_{dt} \\ \epsilon_{st} \end{bmatrix}$$

(3.8)

(3.8)'deki ifadede, B_i matrisindeki ilk sütunun elemanları olan, b_{11i} ve b_{21i} elemanları, sırasıyla çıktı büyüme oranı ve enflasyonun toplam talep şoklarının zaman içindeki etki tepkileridir. İkinci sütunun elemanları ise benzer şekilde toplam arz şoklarının etki tepkilerini yansıtmaktadır.

Daha önce belirtildiği üzere ε_t temiz dizi olup, $\varepsilon_t = B^{-1} \cdot \varepsilon_t$ 'dir. Bu ifadenin matrisle gösterimi de şu şekilde olacaktır:

$$\begin{bmatrix} e_{yt} \\ e_{pt} \end{bmatrix} = \frac{1}{1 - b_{12} b_{21}} \begin{bmatrix} 1 & -b_{12} \\ -b_{21} & 1 \end{bmatrix} * \begin{bmatrix} \varepsilon_{dt} \\ \varepsilon_{st} \end{bmatrix} = \frac{1}{1 - b_{12} b_{21}} \begin{bmatrix} \varepsilon_{dt} - b_{12} \varepsilon_{st} \\ -b_{21} \varepsilon_{dt} + \varepsilon_{st} \end{bmatrix} \quad (3.9)$$

Buradan OLS ile tahmin edilmiş şokları temsil eden e_{yt} ve e_{pt} tahmin değerleri kullanılarak, yapısal şoklar olan ε_{dt} ve ε_{st} aşağıdaki formülasyonlardan elde edilebilecektir:

$$e_{yt} = \frac{\varepsilon_{dt} - b_{12} \varepsilon_{st}}{1 - b_{12} b_{21}} \quad \text{ve} \quad e_{pt} = \frac{-b_{21} \varepsilon_{dt} + \varepsilon_{st}}{1 - b_{12} b_{21}} \quad (3.10)$$

ε_{dt} ve ε_{st} temiz dizi olduğu için, e_{yt} ve e_{pt} sıfır ortalamalara ve sabit varyanslara sahip olacak ve içsel bağıntı içermeyeceklerdir:

$$E(e_{yt}) = 0 \quad \text{ve} \quad E(e_{pt}) = 0 \quad (3.11)$$

$$E(e_{yt}^2) = \frac{\sigma_{yt}^2 + b_{12}^2 \sigma_{pt}^2}{(1 - b_{12} b_{21})^2} \quad \text{ve} \quad E(e_{pt}^2) = \frac{b_{21}^2 \sigma_{yt}^2 + \sigma_{pt}^2}{(1 - b_{12} b_{21})^2} \quad (3.12)$$

$$\begin{aligned}
E(e_{yt} e_{yt-1}) &= \frac{1}{(1 - b_{12} b_{21})^2} & E[(\varepsilon_{dt} - b_{12} \varepsilon_{st})(\varepsilon_{dt-1} - b_{12} \varepsilon_{st-1})] &= 0 \\
E(e_{pt} e_{pt-1}) &= \frac{1}{(1 - b_{12} b_{21})^2} & E[(-b_{21} \varepsilon_{dt} + \varepsilon_{st})(-b_{21} \varepsilon_{dt-1} + \varepsilon_{st-1})] &= 0
\end{aligned}
\tag{3.13}$$

$$E(e_{yt} e_{pt}) = \frac{1}{(1 - b_{12} b_{21})^2} E[(\varepsilon_{dt} - b_{12} \varepsilon_{st})(-b_{21} \varepsilon_{dt} + \varepsilon_{st})] = - \frac{b_{21} \sigma_{yt}^2 + b_{12} \sigma_{pt}^2}{(1 - b_{12} b_{21})^2}
\tag{3.14}$$

$$\Sigma = \begin{bmatrix} \text{Var}(e_{yt}) & \text{Cov}(e_{yt} e_{pt}) \\ \text{Cov}(e_{yt} e_{pt}) & \text{Var}(e_{pt}) \end{bmatrix}
\tag{3.15}$$

(3.14)'deki ifade e_{yt} ve e_{pt} 'nin varyans-kovaryans matrisidir. Buraya kadar anlatılan modelin doğru bir şekilde tanımlanması için yapılması gereken bazı sınırlamalar vardır. Bu sınırlamalar, literatürde ayrıştırma sorunu³⁹ başlığı altında geniş bir yer kaplamaktadır. Bu ayrıştırmaları yaparken, koyulan kısıtlamalar açısından en önemli nokta kısıtların modelin dayandığı ekonomik teoriye uygun bir şekilde belirlenmesidir. Farklı SVAR

³⁹ Identification kelimesine karşılık olarak verilmiş olup, belirleme sorunu olarak da çevrilmektedir.

modelleri için altında yatan ekonomik teoriye bağlı olarak, farklı ayrıştırmalar söz konusu olabilmektedir. Burada söz konusu olan model için Blanchard&Quah(1989) yaklaşımı üzerinden geliştirilmiş olan uzun dönemli kısıt koymak gereklidir.

Peki bu kısıtlamaları gerektiren ayrıştırma sorunu nereden kaynaklanmaktadır? Bunu açıklayabilmek için, SVAR modelinin ilk gösterimine dönülürse;

$$BX_t = \Gamma_0 + \Gamma_1 X_{t-1} + \Gamma_2 X_{t-2} + \dots + \Gamma_m X_{t-m} + \varepsilon_t \quad (3.16)$$

Yapısal modellerin tahmininde karşılaşılan temel problem doğrudan tahmin etmenin mümkün olmaması ile Γ ve B 'nin doğru değerlerinin türetilmesidir. Gözlemlenen veriler için tam olarak aynı olasılığı veren sonsuz sayıda farklı Γ ve B değerleri mevcuttur ve sadece verilerden doğru Γ ve B değerlerine ulaşamadığı için bu parametreler "belirlenmemiş" olarak nitelendirilir. Farklı yapısal modellerden aynı indirgenmiş VAR gösterimlerine ulaşmak mümkün olduğu⁴⁰ içindir ki, ilave varsayımlar, yani ayrıştırma kısıtları olmadan eldeki veriler dahilinde yapısal parametrelere dair doğru modele ulaşmak mümkün değildir⁴¹. SVAR modelinin belirlenebilmesi için şu sınırlamalara ihtiyaç duyulmaktadır:

- Ortogonallik, diklik sınırlaması
- SVAR modelinin normalleştirilmesi
- Kısa dönem kısıtlamaları ile ilgili olarak katsayı matrislerine koyulan kısıtlar ya da yapısal şokların etkileri ile ilgili olarak koyulan uzun dönemli kısıtlar

⁴⁰ Farklı SVAR'ların aynı indirgenmiş formu nasıl verdiğinin bir örneği için bakınız Gottschalk,J.(2001):3

⁴¹ Gottschalk,J.(2001):2

SVAR modelini, geleneksel dinamik eşanlı denklemler yaklaşımından ayıran belirleme kısıtı, SVAR modellerinde yapısal şokların dik olduğu varsayımıdır ki, bu da yapısal şoklar arasında korelasyon olmadığı anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle, kovaryans sıfır olarak sınırlandırılmıştır.

İkinci kısıtın nasıl sağlanacağına geçmeden önce, SVAR modelinin normalleştirilmesi ile ne kastedildiğinin açıklanması gerekmektedir. Dinamik eşanlı denklemler modelinde, yapısal model AR şeklinde ifade edilmiş olup, ampirik analiz Γ ve B matrislerinin parametrelerini tahmin etmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede, modelin normalleştirilmesi için B matrisinin köşegen elemanlarını bir olarak belirlemek uygun bir yaklaşımdır. Ancak bunun tersine, SVAR modellerinin temelinde MA gösterimi vardır ve ampirik analiz etki-tepki fonksiyonlarını tahmin etmeyi amaçlamaktadır. Etki-tepki fonksiyonları genellikle yapısal şok terimlerindeki standart sapma karşısında modelin tepkisini göstermek amacıyla hesaplanır. Varyansları bire eşitleyerek modelin normalleştirilmesi; standart sapma şoklarını, yapısal şok terimlerindeki birim şoka karşılık kılacağından uygun bir yaklaşım olacaktır. İlk kısıt ile kovaryansın sıfıra, bu kısıtla da varyansın bir olarak sınırlandırıldığı göz önüne alınınca; varyans-kovaryans matrisinin birim matrise eşit olacağı rahatlıkla görülebilir.

Bu iki kısıtlama belirleme sorununu aşmak için yeterli olacak mıdır? Diklik kısıtı ve normalleştirme sonucunda varyans-kovaryans matrisinin birim matris olarak sınırlandırılması sonucunda, indirgenmiş varyans-kovaryans matrisi nasıl ifade edilebilir?

$\sum \varepsilon$ -yapısal şokların varyans-kovaryans matrisini, $\sum e$ indirgenmiş varyans-kovaryans matrisini temsil etmek üzere;

$\sum \varepsilon = I$ ve $e_t = B^{-1} \cdot \varepsilon_t$ olduğundan, $\sum e = B \cdot \sum \varepsilon \cdot B^{-1}$ şeklinde ifade edilebilir ki, bu da $\sum e = B \cdot I \cdot B^{-1} = B \cdot B^{-1}$ şeklinde sade bir biçime dönüşür. $\sum e$ matrisi için SVAR'ın ilk adımında üç eleman tahmin edilebilir. Ne var ki, $B \cdot B^{-1}$ matrisi dört elemana sahiptir. Bu durumda, modelin belirlenebilmesi için ilave bir kısıta daha ihtiyaç bulunmaktadır. Bu son kısıt ise, modelin dayandığı ekonomik teoriye bağlı olarak B matrisine uygulanacak sınırlandırmaları kapsamaktadır. Burada dikkatli olunması gereken husus; B matrisinin geleneksel dinamik eş-anlı denklemler yaklaşımında olduğu gibi değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkiyi değil, modelin şoklara verdiği tepkiyi görebilmek için gerekli olan indirgenmiş şoklar arasındaki karşılıklı ilişkiyi yansıttığıdır. SVAR modeli, $e_t = B^{-1} \cdot \varepsilon_t$ ilişkisine odaklanır ve B matrisine uygun sınırlandırmalar koyarak yapısal şokları belirlemeye çalışır.

$$BX_t = \Gamma_0 + \Gamma_1 X_{t-1} + \Gamma_2 X_{t-2} + \dots + \Gamma_m X_{t-m} + \varepsilon_t$$

Yukarıdaki ifade diklik kısıtı uygulandıktan sonra, gecikme operatörü yardımıyla aşağıdaki şekilde ifade edilip, buradan tartışma sürdürülürse, $e_t = B^{-1} \cdot \varepsilon_t$ ilişkisinin önemi belki daha da iyi anlaşılabilir:

$$BX_t = \Gamma(L)X_t + \varepsilon_t \quad (3.17)$$

Bu eşitliğin her iki yanından, X_t 'nin (t-1) dönemindeki koşullu beklenen değeri, $E_{t-1}X_t$, çıkarılırsa: Sol tarafta, tahmin hatası $X_t - E_{t-1}X_t = e_t$ olduğundan $B \cdot e_t$ kalacaktır. Sağ tarafta ise, $\Gamma(L)X_t$ terimi sadece (t-1) döneminde bilinen değişkenlerden oluştuğundan, bu terim düşecek, yalnızca ε_t kalacaktır. Görüldüğü üzere, oldukça tanıdık olan $\{e_t = B^{-1} \cdot \varepsilon_t\}$ ifadesi kalmıştır. (t-1) dönemindeki beklenen değerleri çıkarmaktaki amaç, SVAR modellerinin X_t 'de beklenmeyen değişiklikleri modellemekle ilgilendiklerini gösterebilmektir.

Oysa geleneksel dinamik eş-anlı denklemler yaklaşımında beklenen, beklenmeyen değişiklik ayrımı söz konusu değildir.

$e_t = B^{-1} \cdot \varepsilon_t$ ilişkisinden hareketle B matrisine sınırlandırma koymak için modelin dayandığı teoriye başvurulur. Örneğin, teori değişkenlerden birinin şoklardan herhangi birine hemen tepki veremediğini söylüyorsa, ilgili katsayıya doğrudan sıfır vererek bir sınırlandırma yapılabilir. Böylece karşılıklı ilişkinin yönü bir değişkenden diğerinedir ancak tersi söz konusu değildir şeklinde bir kısıt koyulmuş olur. Bu tarz karşılıklı ilişkilere bir sıralama belirleyerek, kısıt koyulması ile modelin tanımlanmasına Choleski ayrıştırması denir⁴². Bu çalışmada yer alan model için ise, yapısal şokların etkilerinden hareketle uzun dönem kısıtı koymak gerekmektedir. Bu noktayı açmak gerekirse; başından beri modelin ardında yatan ekonomik yaklaşımda açıklandığı üzere, talep şoklarının çıktı üzerindeki etkisinin geçici olduğu varsayımı ile kısıtlar tamamlanmıştır. Modelde çıktı ile ilgili değişken ilk farkı alınmış şekli ile yer aldığından, son sınırlamada bahsedilen talep şokunun çıktı üzerindeki kümülatif etkisi sıfır olmalıdır⁴³. Bunun matematiksel olarak gösterimi ise şu şekilde olacaktır:

$$\sum_{i=0}^{\infty} b_{11}(i) \varepsilon_{dt-i} = 0 \quad (3.15)$$

Buradan hareketle, şu eşitliklere ve matris notasyonuna ulaşılır:

$$\begin{aligned} e_{1t} &= \Delta y_t - E_{t-1}(\Delta y_t) = b_{11}(0) \varepsilon_{dt} + b_{12}(0) \varepsilon_{st} \\ e_{2t} &= \Delta p_t - E_{t-1}(\Delta p_t) = b_{21}(0) \varepsilon_{dt} + b_{22}(0) \varepsilon_{st} \end{aligned} \quad (3.18)$$

⁴² Ayrıntılı bilgi için bakınız; Gottschalk, J. (2001): 22-23

⁴³ Samsar, A. (2003): 65

$$\begin{bmatrix} e_{1t} \\ e_{2t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} b_{11}(0) & b_{12}(0) \\ b_{21}(0) & b_{22}(0) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \varepsilon_{3t} \\ \varepsilon_{6t} \end{bmatrix}$$

(3.19)

III.3.2.2. Veriler

Uygulanacak olan modelde yer verilen ülkeler; Türkiye'nin yanı sıra yeni üye olan MDA-10 ülkelerinden uygun veri setlerine ulaşılabilen Çek Cumhuriyeti, Letonya, Estonya ve Macaristan ile AB-15 ülkelerinden Fransa ve Yunanistan'dır. Modelde temel alınacak verilerin seçimine, daha önce yapılan benzer çalışmalar öncülük etmiştir. Bu tip SVAR çalışmalarında genellikle üç aylık reel ve nominal GSYİH serileri ele alınmıştır. Reel GSYİH serileri çıktı üzerindeki etkilerin, nominal GSYİH ise zımni GSYİH deflatörünün hesaplanması aracılığı ile fiyat düzeyi üzerindeki etkilerin analizi için gerekmektedir. Ne var ki, IFS (International Finance Statistics) CD-ROM'una ulaşamadığından, verilerin özellikle MDA ülkeleri için ulusal istatistik kurumlarından tek tek istenmesi yoluna gidilmiş, maalesef hepsinden gerekli serileri elde etmek de mümkün olmamıştır. Çalışmanın başında düşünüldüğü şekilde 10 yeni üyenin tamamı bu nedenle ele alınamamıştır. 1995-2003 verileri kullanılmıştır.

Tablo.3.8.'den de görüldüğü üzere, AB-15 ülkelerinden Fransa ve Yunanistan ile yeni üye olan MDA ülkelerinin verileri ile Türkiye'nin verileri arasındaki en büyük farklılık enflasyon oranlarında göze çarpmaktadır. Ortalama değerlerle Türkiye'nin enflasyonu, diğer altı ülkenin enflasyon ortalamalarından oldukça yüksektir. Ayrıca ortalamadan sapmalar açısından da yine Türkiye ilk sırada gelmektedir. Büyüme oranlarında ise, Türkiye ortalamasının altında görünse de, son yıllarda yaşanan 1999 Marmara

Depremi ve 2001 Krizinin etkileri, 8 yıllık verilerde büyük bir ağırlık taşımaktadır. Zaten ortalamadan sapmalar açısından görece yüksek bir değere sahip olması da, bunların bir ifadesi olarak düşünülebilir. Daha uzun bir zaman dilimi seçildiğinde, büyüme oranları açısından Türkiye'nin yeni üye ülkelerden pek de farklı olmadığı gibi bir sonucun ortaya çıkması da kuvvetle muhtemeldir. Daha önceki bölümde yeni üyelerle, Türkiye'ye dair bu karşılaştırmalar yapılmış olduğundan, bu bölümde sadece eldeki veriler ve model dahilinde ulaşılan sonuçlar yorumlanacaktır.

Tablo.3.8. Modelde Yer Alan Ülkeler İçin Temel İstatistikler

Ülkeler		Büyüme		Enflasyon	
		Ortalama	Standart Sapma	Ortalama	Standart Sapma
Üye	Fransa	2,18	1,30	1,27	0,62
	Yunanistan	3,61	0,64	4,48	1,60
MDA-Yeni Üye	Çek Cumhuriyeti	1,74	1,96	5,23	3,32
	Estonya	5,64	2,92	7,79	6,18
	Letonya	5,80	1,93	5,74	4,09
	Macaristan	4,36	1,09	10,49	3,29
	MDA-Ortalama	4,39	1,98	7,31	4,22
	Türkiye	2,73	5,87	45,24	13,26

Ele alınan ülkelerin büyüme oranları arasındaki korelasyon katsayıları Tablo.3.9.'da verilmiştir:

Tablo.3.9. Modelde Yer Alan Ülkelerin Büyüme Oranlarına İlişkin Korelasyon Katsayıları								
Ülkeler		Üye		MDA-Yeni Üye				Aday
		Fransa	Yunanistan	Çek Cumh.	Estonya	Letonya	Macaristan	Türkiye
Üye	Fransa	1						
	Yunanistan	0.189370	1					
MDA-Yeni Üye	Çek Cumh.	-0.358099	0.038578	1				
	Estonya	-0.119720	0.342762	-0.052087	1			
	Letonya	-0.205064	0.683347	0.044995	0.813330	1		
	Macaristan	0.268178	-0.695083	0.171503	0.001962	-0.437050	1	
Aday	Türkiye	-0.191941	0.092462	-0.039223	0.573042	0.238420	0.119822	1

Tablo.3.9.'dan görüldüğü üzere, büyüme oranları açısından en yüksek pozitif korelasyon Letonya ve Estonya arasında bulunmaktadır. Bunu takip edenler ise Letonya-Yunanistan ile Türkiye-Estonya büyüme oranı korelasyonlarıdır. APB'nin ilk üyelerinden olan Fransa ile pozitif büyüme oranı korelasyonuna sahip olan ülkeler ise yine APB üyelerinden Yunanistan ile AB'ne yeni katılan Macaristan'dır. Ancak sezgisel olarak, Fransa ile diğerleri arasındaki korelasyonların anlamlı çıkma ihtimalinin oldukça düşük olduğu söylenebilir. Bu korelasyonların anlamlılığının tespit edilebilmesi için, pozitif korelasyon için kabul edilebilir kritik değerin hesaplanması gerekmektedir.

Tablo.3.10. Modelde Yer Alan Ülkelerin Enflasyon Oranlarına İlişkin Korelasyon Katsayıları								
Ülkeler		Üye		MDA-Yeni Üye				Aday
		Fransa	Yunanistan	Çek Cumh.	Estonya	Letonya	Macaristan	Türkiye
Üye	Fransa	1						
	Yunanistan	0.097292	1					
MDA-Yeni Üye	Çek Cumh.	-0.031613	0.760698	1				
	Estonya	0.024850	0.874978	0.650285	1			
	Letonya	-0.173155	0.785391	0.475573	0.916551	1		
	Macaristan	-0.079718	0.902691	0.680436	0.652376	0.564360	1	
Aday	Türkiye	-0.218950	0.766190	0.770217	0.725932	0.528352	0.811672	1

Enflasyon korelasyonları açısından bakılınca, en yüksek pozitif korelasyonun yine Letonya-Estonya arasında olduğu görülmektedir. Türkiye ile diğer ülkeler arasındaki enflasyon korelasyonuna bakılırsa, Fransa dışında ele alınan diğer tüm ülkeler için yüksek pozitif korelasyon görünmektedir. Fransa ile diğer ülkeler arasında anlamlı sayılabilecek bir korelasyon göze çarpmamaktadır.

III.3.3. Uygulama

Modelde ele alınan 7 ülkenin herbiri için bağımsız VAR modelleri oluşturulmuştur. Her bir ülke için optimal gecikme uzunluklarını tespit etmek için Schwartz Bilgi Kriteri'nden faydalanılmıştır. VAR modellerinde gecikme

uzunluklarının tespit edilmesi sürecinde, Schwartz Bilgi Kriteri Akaike Bilgi Kriteri'ne göre daha anlamlı sonuçlar vermektedir⁴⁴. Schwartz Bilgi Kriteri'ne göre, optimal gecikme uzunlukları çoğunlukla 4 olarak tespit edilmiş, tüm ülkeler için tek bir gecikme sayısı olarak 4 seçilmiştir. Tüm ülkeler için, 4 dönemlik gecikmenin seçilmesinde, ülkelerin çoğu için Schwartz Bilgi Kriteri'nin 4'ü vermesinin yanısıra kullanılan verilerin üçer aylık olmasından dolayı, bir yıla tekabül etmesi açısından da 4 dönemlik gecikme uzunluğu ağır basmıştır. Her bir ülke için Schwartz Bilgi Kriteri'nin verdiği sonuca göre farklı gecikme uzunlukları seçmek de mümkündür ancak sistemin simetrisini koruyabilmek ve OLS (Ordinary Least Squares) yöntemini daha etkili bir şekilde kullanabilmek için, aynı gecikme uzunluğunun seçilmesi kabul gören yaklaşımdır.

Her bir ülke için VAR modelleri oluşturulmadan önce, elde bulunan serilerin durağanlıkları test edilmiş ve literatürde daha önce yapılan çalışmalarda olduğu üzere değişkenlerin düzey olarak doğrusal olmadığının tespit edilmesi üzerine, ele alınan değişkenlerin logaritmalarının birinci farkını almanın doğru bir yaklaşım olduğu anlaşılmıştır. Ancak sadece buna bakmak yeterli değildir. VAR modelleri kurulup, optimal gecikme uzunlukları tespit edildikten sonra, sistemin köklerinden herhangi birinin birim çember içinde yer alıp, almadığının da sınanması gerekmektedir⁴⁵. Tüm köklerin birim çember içinde yer alması koşulu da sağlandıktan sonra, modelin arkasındaki ekonomik teorinin öngördüğü şekilde kısıtlar koyulup, etki-tepki grafikleri elde edilebilir. Her bir ülkenin, talep ve arz şokları karşısındaki etki-tepkileri her bir değişken açısından Ek-2'de verilmiştir.

Ulaşılmak istenen sonuç ve yapılmak istenilen karşılaştırma

⁴⁴ Civcir,İ(2004)

⁴⁵ Her bir ülke için kurulan VAR modelinin birim kök içerip, içermediğine dair elde edilen test sonuçları ile gecikme uzunluğunu gösteren sonuçlar Ek-1'de verilmiştir.

açısından, incelenmesi gereken asıl husus ülkeler arası şokların korelasyonudur. Hatırlanacağı üzere, OPA teorisine göre ülkeler arasında yaşanan şokların simetrik olması, OPA oluşturabilmek için gerekli şartlardan biriydi.

Tablo.3.11. Modelde Yer Alan Ülkeler Arasındaki Talep Şoklarına İlişkin Korelasyon Katsayıları								
		Üye		MDA-Yeni Üye				
ÜLKELER		Fransa	Yunanistan	Çek Cumh.	Estonya	Macaristan	Letonya	Türkiye
Üye	Fransa	1						
	Yunanistan	0.186345	1					
MDA-Yeni Üye	Çek Cumh.	-0.100101	-0.181269	1				
	Estonya	-0.000917	-0.050165	-0.006524	1			
	Macaristan	-0.097570	-0.058949	0.109208	-0.041939	1		
	Letonya	-0.279409	-0.131237	0.370098	0.004630	0.446743	1	
	Türkiye	0.043375	-0.014585	-0.091756	0.131098	-0.197858	0.053492	1

Yapılan uygulama sonucunda, modeldeki ülkeler arası talep şoklarının korelasyonuna dair Tablo.3.11. oluşturulmuştur. Tablo.3.11.'den görüleceği üzere, en yüksek korelasyon katsayıları sırasıyla Letonya-Macaristan ile Letonya-Çek Cumhuriyeti arasındadır. Değer olarak bakınca, istatistiki açıdan anlamlı bir katsayı olabilecek bir düzeyde olduğu düşünülebilecek kadar yüksektir bu iki rakam. Ancak, yeni üye ülkelerin değil APB ülkeleri ile kendi aralarında bile benzer şoklar yaşadıklarını ifade etmek oldukça zor görünmektedir. Türkiye'nin en büyük korelasyon katsayısını paylaştığı ülke Estonya olup, rakam istatistiki açıdan anlamlı bir katsayı olmadığını düşündürecek kadar küçüktür.

Tablo.3.12. Modelde Yer Alan Ülkeler Arasındaki Arz Şoklarına İlişkin Korelasyon Katsayıları

		Üye		MDA-Yeni Üye				
ÜLKELER		Fransa	Yunanistan	Çek Cumh.	Estonya	Macaristan	Letonya	Türkiye
Üye	Fransa	1						
	Yunanistan	-0.017483	1					
MDA-Yeni Üye	Çek Cumh.	0.030872	-0.098379	1				
	Estonya	-0.181895	0.185098	0.010839	1			
	Macaristan	-0.017993	0.173269	-0.155666	-0.019157	1		
	Letonya	-0.007124	0.244049	0.001690	0.059914	0.159992	1	
	Türkiye	0.293037	-0.178901	-0.000322	0.036006	-0.171992	-0.130823	1

Ülkeler arasındaki arz şokları korelasyonuna gelindiğinde ortaya çıkan tablo daha da umutsuz görünmektedir. En yüksek korelasyon katsayısı, Türkiye ile Fransa arasında olup, oldukça küçüktür. Diğer pozitif korelasyonlar da yine daha önce diğer korelasyonların değerlendirilmesinde en çok isimleri geçen, Letonya, Estonya ve Macaristan'a aittir.

SONUÇ

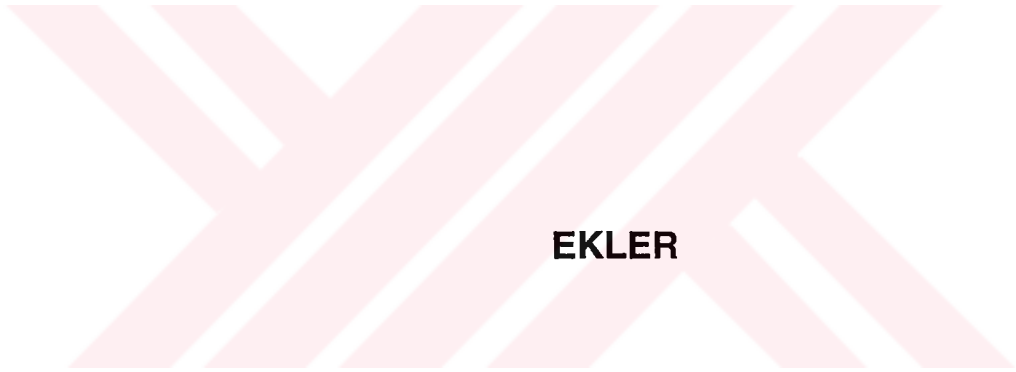
Daha önceleri siyasi açıdan iki kutuplu olan dünya, şimdilerde para alanları oluşturarak kutuplaşmaktadır. Küreselleşmenin getirdiği gelişmelere paralel olarak, uluslararası para sisteminde de değişiklikler yaşanmaktadır. Artık, ülkelerin güçlü olmasının önemli koşullarından biri de paralarının güçlü olmasıdır. Para alanları oluşturmak küreselleşme ile birlikte gündeme gelmiş olsa da, bir bakıma para alanı oluşturan ülkelerin birbirlerine daha bağımlı hale gelerek, içlerine dönmesi gibi bir çelişkiyi de beraberinde getirmektedir. Sermaye hareketleri mobilitesinin oldukça yüksek olduğu, sınır tanımadığı bugünün dünyasında, oluşturulan para alanlarına kayıtsız kalmak mümkün değildir. Çünkü, bu alanlarda uygulanan politikalar tüm dünya ekonomilerini etkileyebilmektedir. Bu alanların oluşumu ve hayata geçirilmesinin, en güzel örneği de Avrupa Parasal Birliği'dir.

Avrupa Birliği ile ekonomik ve siyasi açıdan oldukça yoğun ilişkiler içerisinde bulunan Türkiye'nin birliğe girme çabaları 1960'ların başına kadar uzanmaktadır. Ancak süreç içerisinde, bilindiği üzere AB de farklı gelişmeler göstermiş ve 1990'lı yıllarda Avrupa Parasal Birliği kurulmuştur. AB'ye girdikten sonra, APB'ye dahil olunup, olunmayacağı kararı dikkatli verilmesi gereken bir karardır. Bu kararı verirken faydalanılabilecek en iyi kaynakların başında da OPA Teorisi gelmektedir.

Bu çalışmada, OPA teorisi çerçevesinde Mayıs 2004'de AB'ye katılan ülkelerden Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya ve Macaristan ile Türkiye'nin arz ve talep şokları, AB-15 ülkelerinden Fransa ve Yunanistan ile karşılaştırılmalı olarak ele alınmıştır. Yapılan çalışmada, sadece yeni üyeler ve Türkiye'dekiler bir yana, Fransa ve Yunanistan arasındaki arz ve talep şoklarının da simetrik olmaktan uzak olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha önceden APB ile ilgili çalışmaları kapsayan literatür incelendiği zaman,

APB'nin kendisinin de henüz bir OPA olma yolundaki tüm koşulları sağlamadığı düşüncesinin hakim görüş olarak yerleştiği görülmektedir. Hem coğrafi hem de kültürel anlamda, diğer Avrupa ülkelerinden daha farklı olan Türkiye'nin göreceli olarak bu durumdan daha fazla etkilenebileceği gerçeği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu demek değildir ki, bu oluşumlardan uzak durulmalıdır. Aksine, tüm dünyayı etkileyen bu gelişmeler karşısında öncelikle makro ekonomik istikrarı sağlamaya çalışarak, gerekli reformların titizlikle ve kararlılıkla hayata geçirilmesi gerekmektedir. Ancak, gerekli koşulları sağlamak için ne yapılırsa bir an önce yapılmalı zihniyeti yerine, ülkenin yapısal özellikleri de göz önünde bulundurularak ve sonuçları değerlendirilerek bu dönüşümlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak özetlemek gerekirse, Türkiye AB'ne girebilmek için gerekli tüm adımları özellikle kriz sonrası dönemde hiçbir zaman olmadığı kadar kararlı atmakta ve göstergelere göre de çok aşama kaydetmiş bulunmaktadır. En büyük ticari partneri olmasının yanı sıra birçok açıdan da yakın ilişkiler içinde olunan AB ile onun içerisinde yaşanan gelişmelere hiçbir zaman kayıtsız kalınmamıştır ve kalınamaz da. Türkiye, hem AB hem de APB'ye giden yolda her zaman bilinçli, dikkatli ve bilimsel temellere dayanarak hareket etmek durumundadır. Türkiye'nin Avrupa'ya giden yolda şu an için öncelikli hedefi AB olsa da, APB konusundaki gelişmeleri de yakından izlemeye devam etmelidir. Ele alınan yeni üye ülkeler ve Türkiye'nin mevcut koşullar içerisinde APB'ye katılımı, bu ülkelerin şimdilik aleyhlerine bir durum olarak görünmektedir.

EKLER

EK-1: VAR Kararlılık Koşulu Tespit (VAR Stability Condition Check) Sonuçları ve Gecikme Uzunluğu Testleri

FRANSA

Roots of Characteristic Polynomial
Endogenous variables: DLRGDP DLDEF
Exogenous variables: C
Lag specification: 1 4

Root	Modulus
0.821720 - 0.237223i	0.855277
0.821720 + 0.237223i	0.855277
0.598745 - 0.602446i	0.849374
0.598745 + 0.602446i	0.849374
-0.654922 - 0.503158i	0.825888
-0.654922 + 0.503158i	0.825888
-0.498386 - 0.510423i	0.713386
-0.498386 + 0.510423i	0.713386

No root lies outside the unit circle.
VAR satisfies the stability condition.

VAR Lag Order Selection Criteria
Endogenous variables: DLRGDP DLDEF
Exogenous variables: C
Sample: 1995:1 2003:4
Included observations: 31

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	274.7013	NA	7.84E-11	-17.59363	-17.50112	-17.56348
1	287.0530	22.31270	4.58E-11	-18.13245	-17.85491*	-18.04198
2	291.6662	7.738213	4.42E-11	-18.17201	-17.70943	-18.02122
3	293.5702	2.948188	5.11E-11	-18.03679	-17.38918	-17.82568
4	302.6175	12.84128*	3.76E-11*	-18.36242*	-17.52978	-18.09100*

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

YUNANİSTAN

Roots of Characteristic Polynomial

Endogenous variables: DLRGDP DLDEF

Exogenous variables: C

Lag specification: 1 4

Root	Modulus
-0.993513	0.993513
-0.103851 - 0.947729i	0.953402
-0.103851 + 0.947729i	0.953402
0.091818 - 0.923626i	0.928178
0.091818 + 0.923626i	0.928178
0.908153	0.908153
-0.499334 - 0.421586i	0.653505
-0.499334 + 0.421586i	0.653505

No root lies outside the unit circle.

VAR satisfies the stability condition.

VAR Lag Order Selection Criteria

Endogenous variables: DLRGDP DLDEF

Exogenous variables: C

Sample: 1995:1 2003:4

Included observations: 31

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	198.4.910	NA	1.07E-08	-12.67684	-12.58433	-12.64668
1	203.0.467	8.229520	1.03E-08	-12.71269	-12.43514	-12.62222
2	211.4.472	14.09129	7.82E-09	-12.99660	-12.53402	-12.84581
3	221.3.910	15.39681	5.38E-09	-13.38007	-12.73246	-13.16896
4	234.9.850	19.29463*	2.95E-09*	-13.99903*	-13.16639*	-13.72761*

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

ÇEK CUMHURİYETİ

Roots of Characteristic Polynomial
 Endogenous variables: DLRGDP DLDEF
 Exogenous variables: C
 Lag specification: 1 4

Root	Modulus
-0.995079	0.995079
-0.027275 - 0.989401i	0.989777
-0.027275 + 0.989401i	0.989777
0.687588 - 0.424587i	0.808116
0.687588 + 0.424587i	0.808116
0.803794	0.803794
-0.227794 - 0.589175i	0.631678
-0.227794 + 0.589175i	0.631678

No root lies outside the unit circle.
 VAR satisfies the stability condition.
 HQ: Hannan-Quinn information criterion

VAR Lag Order Selection Criteria
 Endogenous variables: DLRGDP DLDEF
 Exogenous variables:
 C

Sample: 1995:1
 2003:4

Included observations: 31

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	152.6525	NA	2.06E-07	-9.719517	-9.627002	-9.689360
1	167.3622	26.57242	1.03E-07	-1.041047	-1.013292	-1.031999
2	171.8976	7.607706	1.00E-07	-1.044501	-9.982431	-1.029422
3	198.3167	40.90702	2.39E-08	-1.189140	-1.124379	-1.168030
4	216.8503	26.30570*	9.51E-09*	-12.82905*	-11.99641*	-12.55763*

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

ESTONYA

Roots of Characteristic Polynomial
 Endogenous variables: DLRGDP DLDEF
 Exogenous variables: C
 Lag specification: 1 4

Root	Modulus
0.287289 - 0.895169i	0.940140
0.287289 + 0.895169i	0.940140
-0.765581 - 0.539700i	0.936692
-0.765581 + 0.539700i	0.936692
0.272191 - 0.672554i	0.725546
0.272191 + 0.672554i	0.725546
-0.685777	0.685777
-0.494922	0.494922

No root lies outside the unit circle.
 VAR satisfies the stability condition.

VAR Lag Order Selection Criteria
 Endogenous variables: DLRGDP DLDEF
 Exogenous variables: C
 Sample: 1995:1 2003:4
 Included observations: 31

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-96.68456	NA	1.995783	6.366746	6.459261	6.396904
1	-84.50030	22.01028	1.178438	5.838729	6.116275	5.929202
2	-78.52791	10.01820	1.042277	5.711478	6.174055	5.862267
3	-72.16921	9.845724	0.904285	5.559304	6.206911	5.770408
4	-57.24373	21.18455*	0.455237*	4.854434*	5.687072*	5.125854*

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

MACARISTAN

Roots of Characteristic Polynomial
 Endogenous variables: DLRGDP DLDEF
 Exogenous variables: C
 Lag specification: 1 4

Root	Modulus
-0.961627	0.961627
0.002170 - 0.945093i	0.945095
0.002170 + 0.945093i	0.945095
-0.745761	0.745761
-0.181589 - 0.614749i	0.641008
-0.181589 + 0.614749i	0.641008
0.562972	0.562972
0.409399	0.409399

No root lies outside the unit circle.
 VAR satisfies the stability condition.

VAR Lag Order Selection Criteria
 Endogenous variables: DLRGDP DLDEF
 Exogenous variables: C
 Sample: 1995:1 2003:4
 Included observations: 31

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	114.1820	NA	2.47E-06	-7.237549	-7.145033	-7.207391
1	123.2497	16.38037	1.78E-06	-7.564497	-7.286951	-7.474024
2	131.5063	13.84973	1.36E-06	-7.839115	-7.376538	-7.688326
3	140.7300	14.28196*	9.80E-07*	-8.176132*	-7.528525*	-7.965028*
4	144.6293	5.534366	1.00E-06	-8.169629	-7.336992	-7.898210

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

LETONYA

Roots of Characteristic Polynomial

Endogenous variables: DLRGDP DLDEF

Exogenous variables: C

Lag specification: 1 4

Root	Modulus
-0.985261	0.985261
0.012204 - 0.964780i	0.964857
0.012204 + 0.964780i	0.964857
-0.032636 - 0.722104i	0.722841
-0.032636 + 0.722104i	0.722841
0.671034 - 0.072450i	0.674933
0.671034 + 0.072450i	0.674933
-0.584653	0.584653

No root lies outside the unit circle.

VAR satisfies the stability condition.

VAR Lag Order Selection Criteria

Endogenous variables: DLRGDP DLDEF

Exogenous variables: C

Sample: 1995:1 2003:4

Included observations: 31

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	120.7998	NA	1.61E-06	-7.664505	-7.571989	-7.634347
1	134.7273	25.15927	8.49E-07	-8.304985	-8.027440	-8.214512
2	150.0522	25.70640	4.11E-07	-9.035629	-8.573052*	-8.884840
3	156.0166	9.235154	3.65E-07	-9.162362	-8.514755	-8.951258
4	162.9952	9.905028*	3.07E-07*	-9.354526*	-8.521888	-9.083107*

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

TÜRKİYE

Roots of Characteristic Polynomial

Endogenous variables: DLRGDP DLDEF

Exogenous variables: C D011 D993

Lag specification: 1 4

Root	Modulus
-0.000605 - 0.987372i	0.987372
-0.000605 + 0.987372i	0.987372
-0.950928	0.950928
0.629197 - 0.245074i	0.675240
0.629197 + 0.245074i	0.675240
-0.434369 - 0.388170i	0.582539
-0.434369 + 0.388170i	0.582539
0.282415	0.282415

No root lies outside the unit circle.

VAR satisfies the stability condition.

VAR Lag Order Selection Criteria

Endogenous variables: DLRGDP DLDEF

Exogenous variables: C D011 D993

Sample: 1995:1 2003:4

Included observations: 31

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	35.21231	NA	0.000521	-1.884665	-1.607119	-1.794192
1	42.31769	11.91871	0.000429	-2.085012	-1.622436	-1.934224
2	70.05.981	42.95554	9.36E-05	-3.616762	-2.969155	-3.405658
3	93.67973	33.52504	2.69E-05	-4.882563	-4.049925	-4.611144
4	103.8754	13.15565*	1.86E-05*	-5.282281*	-4.264613*	-4.950547*

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

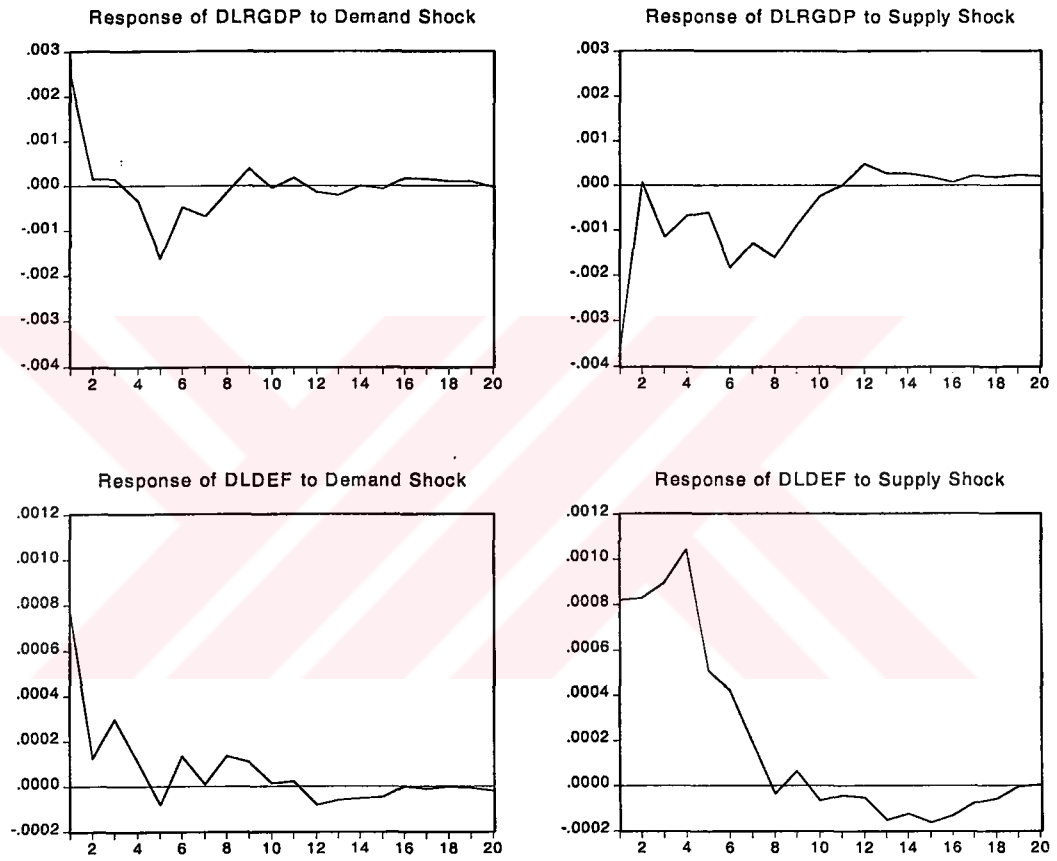
SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

EK-2: Ülkelerin Etki-Tepki Grafikleri

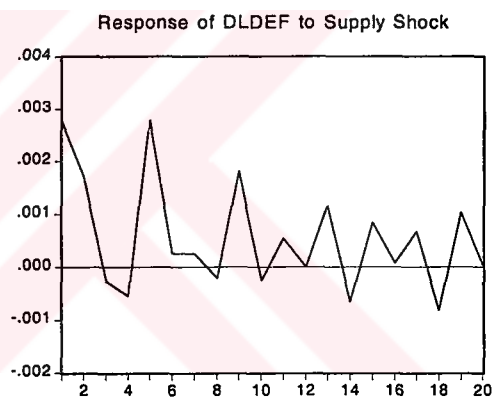
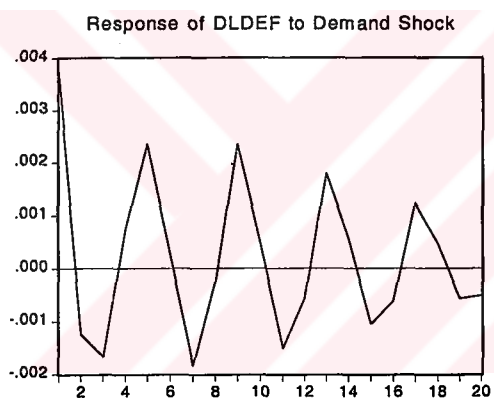
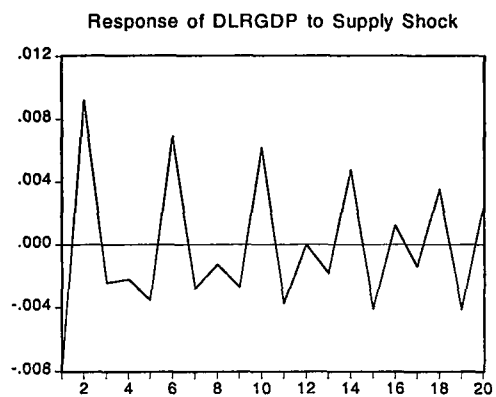
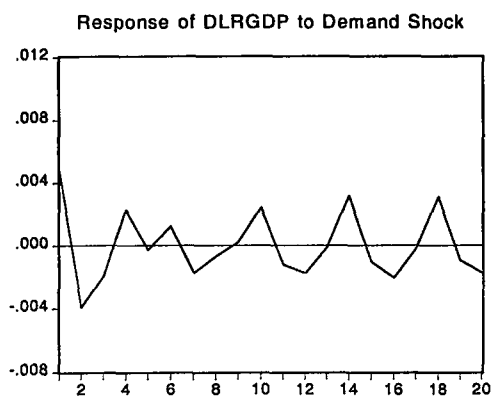
FRANSA

Response to Structural One S.D. Innovations

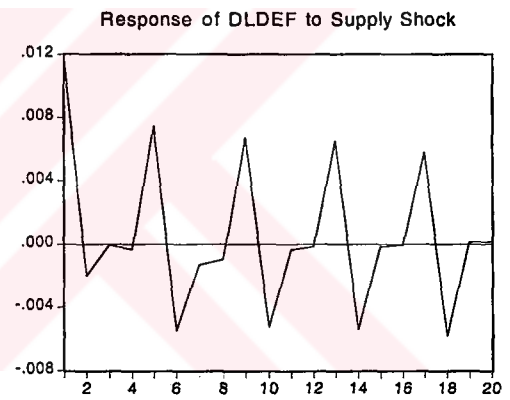
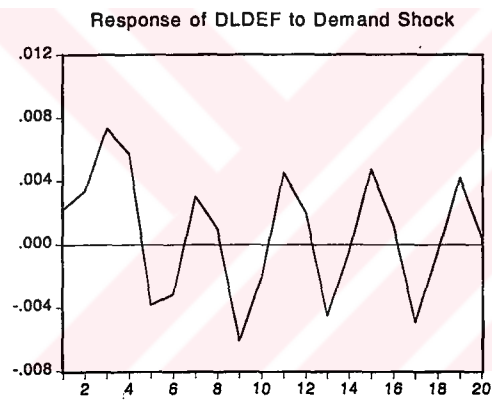
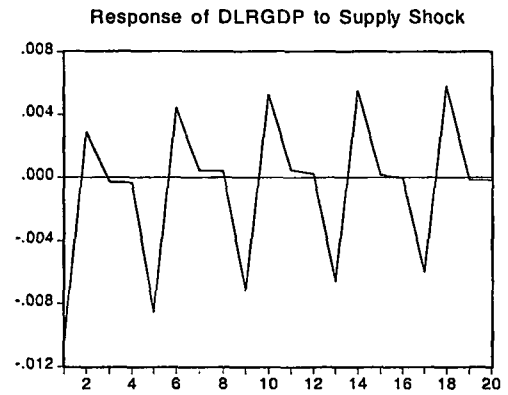
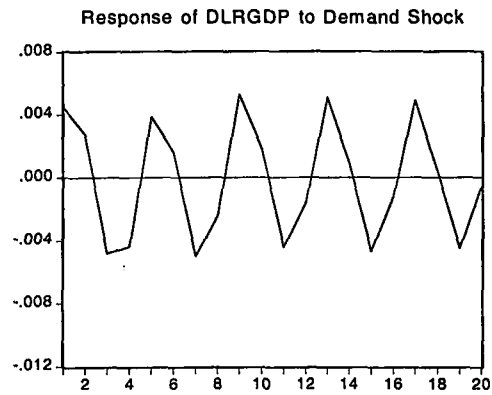
YUNANISTAN

Response to Structural One S.D. Innovations

ÇEK CUMHURİYETİ

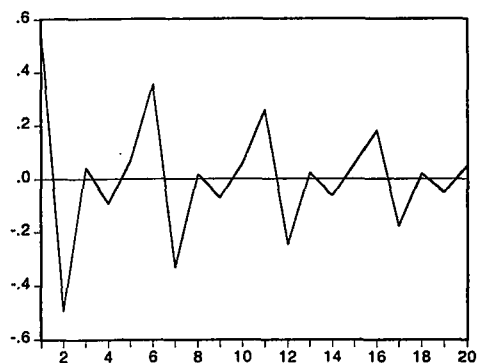
Response to Structural One S.D. Innovations

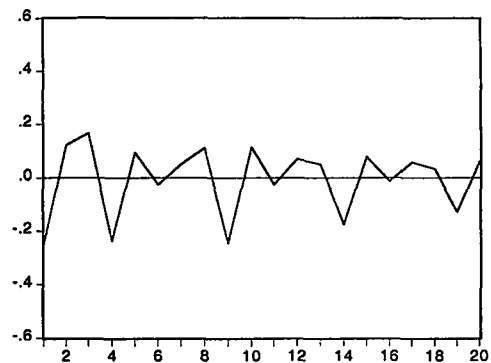
ESTONYA

Response to Structural One S.D. Innovations

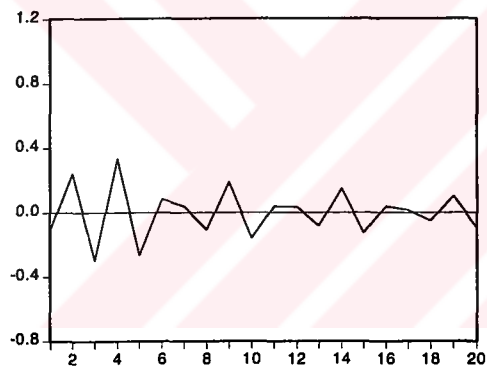
Response of DLRGDP to Demand Shock

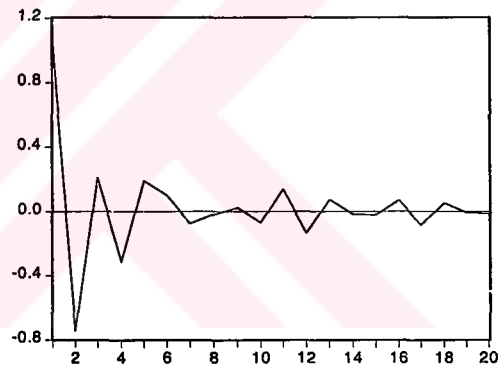
Response of DLRGDP to Supply Shock

Response of DLDEF to Demand Shock

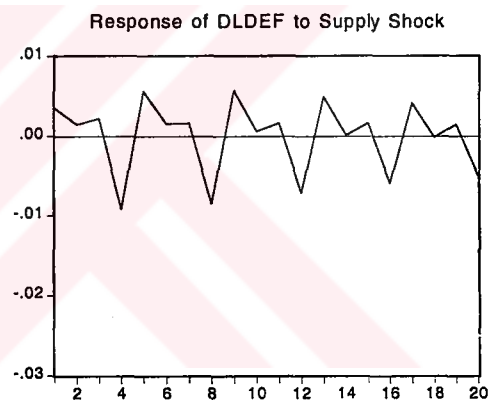
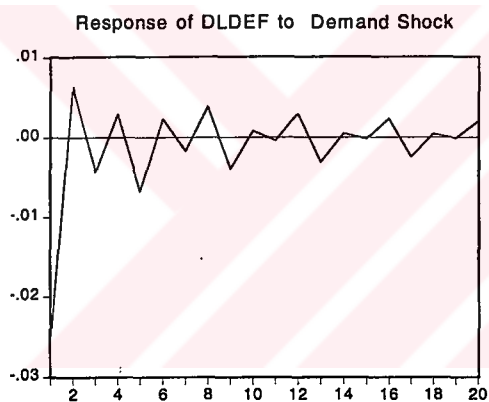
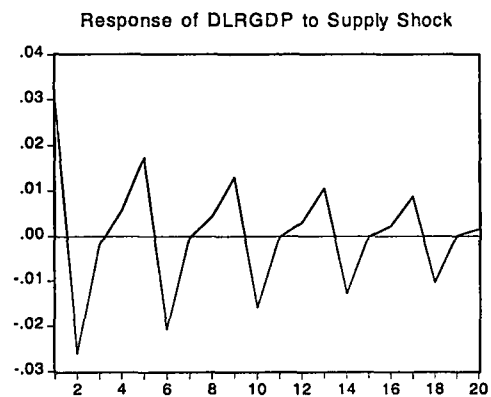
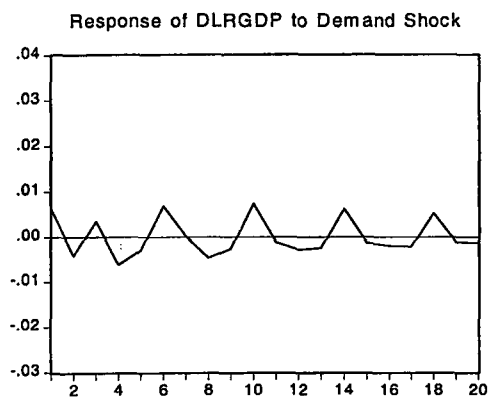

Response of DLDEF to Supply Shock

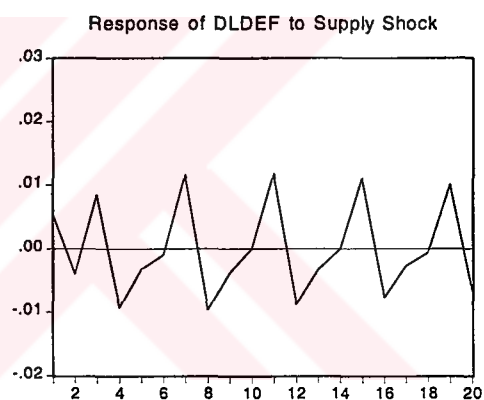
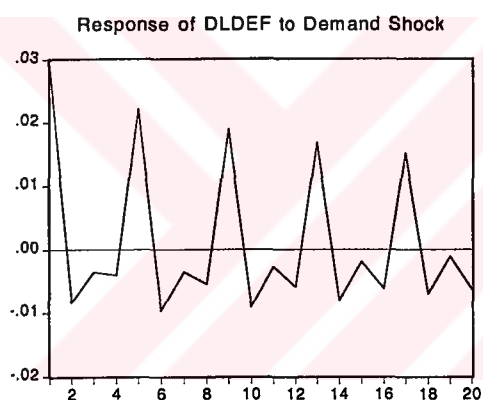
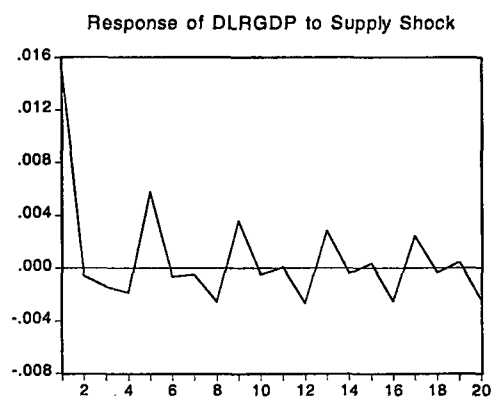
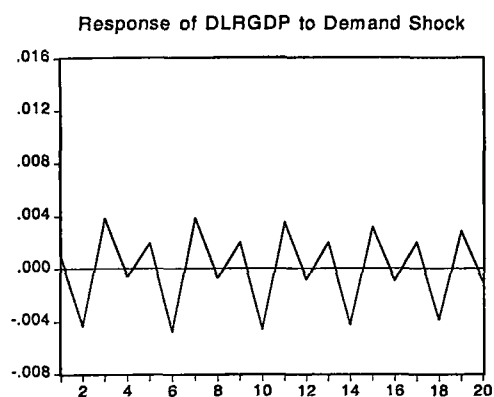
MACARISTAN

Response to Structural One S.D. Innovations

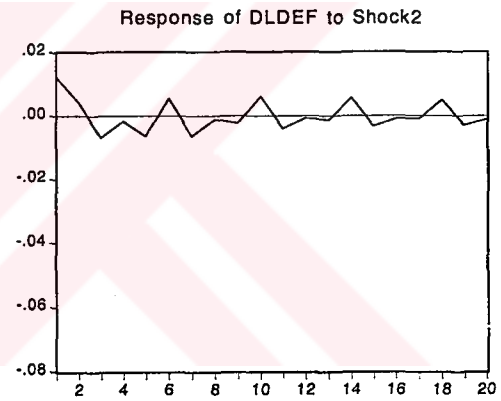
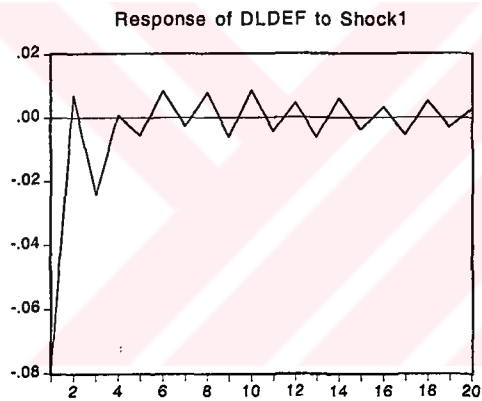
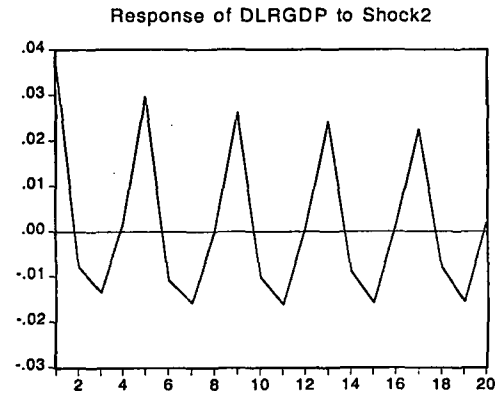
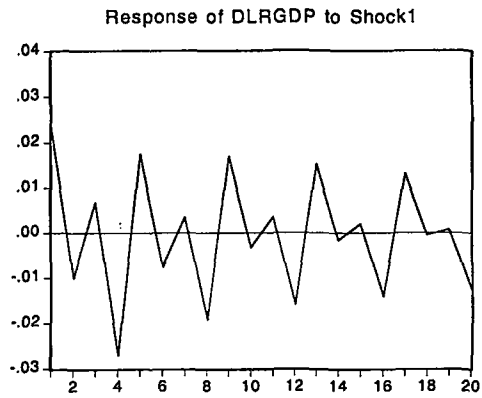
LETONYA

Response to Structural One S.D. Innovations

TÜRKİYE

Response to Structural One S.D. Innovations

KAYNAKÇA

2003 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession,

2003 Commission of The European Communities, Brussels,
available at <http://europa.eu.int/>

AKGÜN, Yaşar

2003 "Ekonomide 2002 Performansı ve 2003 Beklentileri", Vergi
Sorunları Dergisi, Mart 2003, Sayı:174: 201-224

AKTAN, H. Okan

1983 Para Birlikleri Kuramı ve Avrupa Para Sistemi. Ankara:
Hacettepe Yay.

AKYAZI, HAYDAR

1998 "Avrupa Birliği ve Türkiye: İktisadi Bir Karşılaştırma",
İşletme ve Finans Dergisi, Haziran 98 :67-84

ALESINA, Alberto ve R. J. BARRO

2002 "Currency Unions", The Quarterly Journal of Economics,
Vol.117, Issue.2, May 2002:409-436

ALESINA, Alberto; R. J. BARRO ve S. TENREYRO

2002 "Optimal Currency Areas", NBER Working Paper, No:9072

ARTIS, J. Michael

2002 "Reflections On The Optimal Currency Area (OCA) Criteria
In The Light Of EMU", International Journal Of Finance
And Economics, Int. J. Fin. Econ. 8: 297-307 (2003)

ATA, Defne ve H.S. SİLAHŞÖR

1999 **Para Birliği, Avrupa Para Sistemi ve Türkiye Üzerine Etkileri** , Hazine Müsteşarlığı, Ankara

ATAN, Murat ve F. ÖZAĞ

2003 “Avrupa Birliği’nin Genişleme Sürecinde Türkiye ve Diğer Aday Ülkelerin Ekonomik/ Sosyal Performanslarının Karşılaştırılması”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimleri Fakültesi Dergisi, Güz 2003, Cilt.5, Sayı.2

BABETSKII, Ian ve L. BOONE , M. MAUREL

2004 “Exchange Rate Regimes and Shocks Asymmetry: The Case of The Accession Countries”, Journal of Comparative Economics, Article in Press, Printed at 14.04.2004, S0147-5967(04)00025-3/FLA, available at: www.sciencedirect.com

BARYSCH, Katinka

2003 “Does enlargement matter for the EU economy?”, Centre for European Reform Policy Brief, available at: http://www.cer.org.uk/pdf/policybrief_enlargement_economy.pdf

BAYOUMI, Tamim ve B.EICHENGREEN

1993 “Shocking Aspects of European Monetary Integration”, **Growth and Adjustment in The European Monetary Union**, Ed: Francisco Torres and Francesco Giavazzi, Cambridge, 1993 : 193-229, reprinted in **European Monetary Unification: Theory, Practice, Analysis**, by Eichengreen Barry MIT Press, 1997, London: 73-109

BAYOUMI, Tamim A. ve Mark P. Taylor

1992 "The Effect of The ERM on Participating Economies", IMF Working Papers, WP/91/86

BEAN, Charles R.

1992 "Economic and Monetary Union in Europe", Journal of Economic Perspectives, Vol.6, No:4, 31-52

BİRİNCİ, Yüksel

2001 **Euro'nun Uluslararası Finansal Piyasalar ve Türkiye Üzerindeki Etkileri**, Alfa Yayınları, Bursa

BLANCHARD, Oliver Jean ve D. QUAH

1989 "The Dynamic Effects of Aggregate Demand and Supply Disturbances", The American Economic Review, Sept., Vol.79, No.4, 655-673

BOCHICCHIO, Gianfranco

2003 **Avrupa Birliği'nin Ekonomik ve Parasal Birlik Politikası ve Türkiye'nin Uyumu**, CANSEVDİ, Hürrem (Ed.), İKV Yayınları, Ocak 2003, Sayı:290, İstanbul

BORCHARDT, Klaus Dieter

1995 **Avrupa Bütünleşmesi: Avrupa Birliği'nin Kökenleri ve Büyümesi**, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara

CANZONERİ, Matthew B ve C.A. ROGERS

1990 "Is The European Community An Optimal Currency Area? Optimal Tax Smoothing Versus the Cost of Multiple Currencies", American Economic Review, Vol.80, Issue.3, 419-433

CARLINO, Gerald A. ve R. DEFINA

- 1998 "Monetary Policy and The U.S. States and The Regions: Some Implications for European Monetary Union", Federal Reserve Bank Of Philadelphia Working Papers, WP No:98-17

CİVCİR, İrfan

- 2004 Pamukkale Üniversitesi Ekonomi Yaz Seminerleri
Yayınlanmamış Ders Notları

ÇOLAK, Ö.Faruk

- 1998 **Finansal Piyasalar ve Para Politikası**, Gazi Kitabevi, Ankara

De CECCO, Marcello ve A. GIOVANNINI (Ed.)

- 1989 **A European Central Bank: Perspectives on Monetary Unification After Ten Years of The EMS**, New York: Cambridge University Press

De GRAUWE, Paul

- 1994 **The Economics of Monetary Integration**, New York: Oxford University

DORNBUSCH, Rudiger ve C.A.FAVERO, F.GIAVAZZI

- 1998 "The Immediate Challenges For The European Central Bank", National Bureau of Economic Research Working Papers, WP No:6369

DUPASQUIER, Chantal ve J. JACOB

- 1997 "European Economic and Monetary Union: Background and Implications", Bank Of Canada Review, Autumn 1997: 3-28

EICHENGREEN, Barry

- 1991 "Is Europe An Optimum Currency Area?", NBER Working Paper Series, No: 3579

- 1997 **European Monetary Unification: Theory, Practice, and Analysis**, Cambridge: The MIT Press

The EU at a Glance

http://europa.eu.int/abc/index_en.htm

"Euro Bölgesi İzleme Raporu-2003"

2003 TCMB Aralık 2003, Ankara, www.tcmb.gov.tr

"Euro ile İlgili Gelişmeler ve Türkiye'ye Yansımaları"

1999 Hazine Müsteşarlığı, <http://www.hazine.gov.tr/yayin/euro/>

EURO PAPERS

- 2002 "Communication From The Commission, The Euro Area In The World Economy- Developments In The First Three Years", July 2002, No:46,

http://europa.eu.int/comm/economy_finance

FLAM, Harry

- 2003 "Turkey and The EU: Politics and Economics of Accession", Institute for International Economic Studies, Stockholm University, Seminar Paper No: 718

FONTAINE, Pascal

2003 Europe in 12 Lessons, European Commission Directorate-General for Press and Communication Publications, Brussels, available at: [www.http://europa.eu.int/](http://europa.eu.int/)

FRANKEL, Jeffrey A.

1999 "No Single Currency Regime Is Right For All Countries Or At All Times", NBER Working Papers, WP No:7338
available at: <http://www.nber.org/papers/w7338>

2000 "EMU and Euro: An American Perspective", revised draft,
available at:
<http://ksghome.harvard.edu/~jfrankel.academic.ksg/americanviewofemu&euro.pdf>

FRANKEL, Jeffrey A. ve A. K. ROSE

1996 "Economic Structure and the Decision to Adopt a Common Currency", Center for International and Development Economics Research (CIDER) Working Papers, C96-073, University of California at Berkeley

1998 "The Endogeneity of The Optimum Currency Area Criteria", The Economic Journal, 108(449), 1009-1025

HORVATH, Julius ve A. RATFAI

2004 "Supply and Demand Shocks in Accession Countries to the Economic and Monetary Union", Journal of Comparative Economics, Journal of Comparative Economics, Article In Press, Printed at 20.04.2004, S0147-5967(04)00018-6/FLA, available at: www.sciencedirect.com

ISHIYAMA, Yoshihide

1975 "The Theory Of Optimum Currency Areas: A Survey", IMF Staff Papers, No:22, 344-383

GOTTSCHALK, Jan

- 2001 "An Introduction into the SVAR Methodology: Identification, Interpretation and Limitations of SVAR Models", Kiel Working Paper, No:1072

KARLUK, S. Rıdvan

- 1997 Avrupa Birliği ve Türkiye, İstanbul, Beta

KENEN, B. Peter ve E. E. MEADE

- 2003 "EU Accession and The Euro: Close Together or Far Apart", International Economics Policy Brief, No: PB03-9

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut

- 2000 "EMU, Euro and EU-Membership: An Evaluation from the Turkish Macroeconomic Perspective", EMU Conference in Zurich, December 11, 1998

KOUPARITSAS, A. Michael

- 1999a "Is The United States An Optimal Currency Area?", Chicago Fed Letter, No:146, October 1999, The Federal Reserve Bank Of Chicago
- 1999b "Is The EMU a Viable Common Currency Area? A VAR Analysis of Regional Business Cycles", Economic Perspectives, Vol.23 No. 4 4th Quarter
- 2001 "Is The United States An Optimum Currency Area? An Empirical Analysis of Regional Business Cycles", The Federal Reserve Bank of Chicago Working Papers, WP: 2001-22

LEJOUR, A. M. ve R. A. DE MOOIJ, C. H. CAPEL

- 2004 "Assessing The Economic Implications Of Turkish Accession to the EU", CPB Document, CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, No 56, March, 2004

MONGELLI, F. Paolo

2002 ““New” Views on the Optimum Currency Area Theory: What is EMU Telling US?”, Preliminary Draft, ECB

MORGİL, Orhan

2003 “Türkiye-AB Ekonomik İlişkileri”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimleri Fakültesi Dergisi, Bahar 2003, Cilt.5, Sayı.1

MOSS, Bernard H. ve J.MICHIE (Ed.)

1998 The Single European Currency in National Perspective: A Community in Crisis?, London : Macmillan Press Ltd.

MUNDELL, Robert A.

1961 “A Theory Of Optimum Currency Areas” The American Economic Review, 51, 657-665

NIJKAMP, Peter ve S. WANG

1998 “Winners And Losers In The European Monetary Union: A neural network analysis of spatial industrial shifts”, Tinbergen Institute Discussion Papers, No:98-074/3, Tinbergen Institute

OKTAY, Erkan ve H. ÖZER

2003 “Genişlemenin Avrupa Birliği’nin Bazı Sosyal ve Ekonomik Göstergeleri Arasındaki İlişkiye Etkisi”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimleri Fakültesi Dergisi, Güz 2003, Cilt.5, Sayı.2

OUDENAREN, J.Van

- 2003 "The Changing Face Of Europe: EU Enlargement And Implications For Transatlantic Relations", The American Institute for Contemporary German Studies (AICGS), AICGS Policy Report 6, www.aicgs.org

ÖZBAY, Pınar

- 1993 "Avrupa Para Birliği ve Euro", Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği, No: 9702

ROCKOFF, Hugh

- 2000 "How Long Did It Take The United States To Become An Optimal Currency Area", NBER, Historical Paper 124
- 2002 "Currency Unions and International Integration ", Journal of Money, Credit and Banking, Vol.34, No.3, 804-824

SAMSAR, Ahmet

- 2003 "Optimum Para Alanı Teorisi Çerçevesinde Türkiye Analizi", TCMB İstatistik Genel Müdürlüğü Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, Ekim 2003

SEYİDOĞLU, Halil

- 2003 **Uluslararası İktisat- Teori, Politika ve Uygulama**, Güzem Can Yay., İstanbul

TAVLAS, George S.

- 1994 "The Theory of Monetary Integration", Open Economics Review, 1994, No:5, 211-230

TCMB Yayınları

2003a Üç Aylık Bülten, 2003-IV(Ekim-Aralık)

2003b Ödemeler Dengesi Raporu, Aralık 2003, TCMB,

TONUS, Özgür

2000 Avrupa Parasal Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye, İKV Yayınları, 2000, No:163, İstanbul

TORRES, Francisco ve F. GIAVAZZI (Ed.)

1993 Adjustment and Growth in The European Monetary Union, New York: Cambridge University Press

TURAGAY, R.Tuna

1996 "Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği ve Euro", Dış Ticaret Dergisi, Temmuz 1998, 10 : 56-73

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu

2002 Devlet Planlama Teşkilatı, Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, Ekim 2002, [http:// www.dpt.gov.tr](http://www.dpt.gov.tr)

WEIMANN, Marco

2003 "OCA theory and EMU Eastern enlargement: An empirical application", Deutsche Bank Research, Research Notes Working Paper Series, No: 8, April 16, 2003

WOOD, Geoffrey E.

1986 "European Monetary Integration", Journal of Monetary Economics, 18, 329-336

WYPLOSZ, Charles

1997 "EMU: Why and How It Might Happen", Journal of
Economic Perspectives, Fall, 11, 3-22

www.europa.eu.int

ÖZET

Euro-Alanının yaratılmasıyla birlikte, alan içerisinde ortak bir para politikası, yeni bir bağımsız uluslarüstü otorite, Avrupa Merkez Bankası, tarafından belirlenmeye ve uygulanmaya başlanmıştır. Başka bir deyişle, bağımsız ülkeler kendi ulusal para birimleri yerine Euro'yu benimseyerek, tüm parasal yetkilerini bağımsız bir uluslarüstü kuruma, Avrupa Merkez Bankası'na bıraktılar. Bu dünya tarihinde bir ilktir. Ve uluslararası para sisteminde para alanı oluşturma eğiliminin arttığı düşünülünce, muhtemelen sonuncu da olmayacaktır. Euro'nun bu kadar kısa zamanda uluslararası işlemlerde kullanılan ikinci para konumuna geldiği de göz önüne alınınca, buna benzer değişimlerin bütün dünya ülkelerini ilgilendirdiği açıkça görülebilir.

Bu çalışmada, ele alınan konuya Optimum Para Alanı Teorisi çerçevesinde yaklaşılmıştır. Elbette ki, tek para birimine geçmenin faydaları yanında maliyetleri de olacaktır. Böylesine önemli bir karar çok dikkat edilerek alınmalıdır. OPA teorisi, para alanındaki fayda ve maliyetlerin yanı sıra, optimum para alanı oluşturma koşullarını da ele alarak, ayrıntıları ile tanımlamayı amaç edinmiştir. İlk kez 1960'larda Mundell tarafından ortaya atılan OPA teorisi ve çeşitli aşamalarla değişiklikler geçirerek, gelişmiştir. Ulaşılan en son aşama, Francesco P. Mongelli tarafından verilen ismi ile "ampirik aşama"dır. Teorinin ulaştığı son aşamadan etkilenen, bu çalışma, yapısal VAR analizyle ele alınan ülkeler arasındaki arz ve talep şoklarını incelemiştir. Ampirik analizin ardında yatan temel düşünce, ülkelerin, ancak simetrik şoklara maruz kalmaları ve benzer tepkiler vermeleri halinde optimum bir para alanı kurabilecekleri düşüncesidir.

ABSTRACT

With the creation of Euro Area, a common monetary policy of the area has started to be defined and implemented by a new independent supranational authority, namely by European Central Bank. In other words, independent countries replaced their national currencies by Euro and gave up their all monetary authority to an independent supranational institution. This is a novelty in world history. But perhaps not will be the last, since incentives of forming currency areas are increasing in international money system. It can be seen clearly that such changes occurring in international area, concern every country over the world, especially when it is thought that Euro became the second currency mostly used for international transactions in such a short time.

In this paper, the subject is taken from the view of Optimum Currency Areas(OCA) Theory. Of course, there are costs of adopting a single currency besides benefits. So such a decision must be taken carefully. OCA theory aims to trace the conditions of forming an optimum currency area, besides the benefits-costs of currency areas. OCA theory, firstly introduced by Mundell in 1960's and has evolved over various phases. The last phase reached is "empirical phase", as defined so by Francesco P. Mongelli. This paper, affected from the last stage of the theory, examines, the demand and supply shocks between the relevant countries by structural vector auto regression methodology. The economic background of the analysis is that; countries can form optimum currency areas only if they are faced to symmetric shocks and give similar responses to shocks.